

**SPRAWOZDANIE Z REALIZACJI PROGRAMU
NA RZECZ SPOŁECZNOŚCI ROMSKIEJ W POLSCE
W 2009 ROKU**

Podstawą finansowania *Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce* w 2009 roku były środki przekazane z rezerwy celowej, a także środki pozostające w gestii Ministra Edukacji Narodowej oraz Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji. Na finansowanie *Programu* przeznaczono 10 000 000 zł w ramach rezerwy celowej budżetu państwa, uruchamianej z inicjatywy Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji. Z tego kwota 9 985 600 zł została rozdysponowana przez Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji za pośrednictwem wojewodów. Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji przekazał kwotę 374 400 zł (w tym 14 400 zł z rezerwy celowej i 360 000 zł z części 43 budżetu państwa) na stypendia dla studentów romskich i uczniów romskich szczególnie uzdolnionych oraz opracowanie i publikację wydawnictwa poświęconego problematyce edukacji Romów w Polsce. W porównaniu z rokiem ubiegłym powyższe kwoty pokazują łączny nieznaczny wzrost środków finansowych na realizację *Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce*, o 50 000 zł. Na realizację części zadań w dziedzinie edukacji przekazano kwotę wysokości 700 000 zł (w 2008 r. 499 185 zł) z budżetu Ministra Edukacji Narodowej i Sportu (część 30 budżetu państwa).

W 2009 roku, ze środków własnych oraz innych źródeł finansowania, podmioty realizujące zadania dodatkowo zgromadziły 1 553 752 zł (w tym ze środków własnych 1 465 319 zł), przeznaczając je na dofinansowanie zadań programowych. Jest to kwota aż o 1 404 427 zł niższa w porównaniu z ubiegłym rokiem. Najwięcej środków własnych na zadania programowe przeznaczyły województwa: dolnośląskie – 628 496 zł (spadek o blisko 306 000 zł), małopolskie – 240 964 zł (spadek o 450 000 zł), warmińsko-mazurskie – 200 240 zł oraz podkarpackie – 112 626 zł i mazowieckie 106 906 zł (wykres nr 1 i 2). Jedyne województwo lubuskie, opolskie

i zachodniopomorskie zrealizowało wszystkie zadania objęte *Programem* wyłącznie ze środków budżetowych.

Sumując powyższe dane należy stwierdzić, że w 2009 roku na sfinansowanie zadań *Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce* zaangażowano kwotę w wysokości 12 785 166 zł (wykres nr 3 i 4). Z tej kwoty na realizację wszystkich zadań objętych *Programem na rzecz społeczności romskiej w Polsce* w 2009 roku wykorzystano łącznie 12 507 372 zł (wykres nr 5 i 6).

Największą kwotę na realizację *Programu*, tj. 3 504 304 zł, wykorzystало województwo małopolskie. Na powyższą kwotę składa się dotacja z rezerwy celowej (3 058 658 zł), dotacja z części 30 budżetu państwa (132 771 zł) oraz środki własne i inne budżetowe (240 964 zł). Następnie, na zbliżonym poziomie plasuje się województwo dolnośląskie (2 856 807 zł) i dalej śląskie (897 302 zł). W województwie dolnośląskim z rezerwy celowej wykorzystano 2 077 941 zł i z części 30 budżetu państwa 150 370 zł. Pozostała kwota (628 496 zł) pochodzi ze środków własnych. Z podobną strukturą wykorzystania środków mamy do czynienia w województwie śląskim. Tu główną bazą finansowania zadań *Programu* są środki z rezerwy celowej w wysokości 677 177 zł, przy relatywnie wysokim poziomie środków własnych i pochodzących z innych źródeł (157 432 zł) oraz część 30 budżetu (62 693 zł). Najniższy poziom wykorzystania środków na zadania *Programu* wykazuje województwo pomorskie, gdzie z rezerwy celowej, części 30 budżetu i środków własnych wydano 55 913 zł.

W trakcie realizacji zadań *Programu* w 2009 roku niewykorzystano 277 794 zł, co stanowi 2,17 % wszystkich zaangażowanych środków (wykres nr 7 i 8). Powyższa kwota została zwrócona do budżetu państwa. Na łączną sumę środków niewykorzystanych złożyły się: 234 370 zł z rezerwy celowej i 40 424 zł z części 30. Relatywnie najwięcej zwróciło województwo mazowieckie (10,5%). Wyraźnie powyżej średniej plasują się również województwa: świętokrzyskie (9,2%), lubelskie (5,3%) oraz śląskie (4,0%)..

Na realizację *Programu* złożyło się 666 zadań (wykres nr 9 i 10) realizowanych przez 358 podmiotów (wykres nr 11 i 12). Wśród realizatorów największą grupę stanowiły jednostki samorządu terytorialnego (232) oraz podmioty niezaliczone do

sektora finansów publicznych (120), w tym organizacje romskie (86). Najwięcej zadań (119) zrealizowano w województwie dolnośląskim; tam w *Programie* uczestniczyło 67 podmiotów. Za województwem dolnośląskim plasuje się małopolskie, gdzie 61 podmiotów zrealizowały 103 zadania.

Liczbę uczestniczących podmiotów oraz liczbę zrealizowanych zadań w poszczególnych dziedzinach *Programu* ilustrują wykresy nr 13 i 14.

Program realizowany był w ośmiu dziedzinach, spośród których za priorytetową uznano edukację. Łącznie na realizację zadań w tej dziedzinie wydano 6 453 859 zł (w tym z rezerwy celowej 4 571 929 zł). Powyższa kwota stanowi 51,6% wszystkich wydatków poniesionych na realizację *Programu*. Największą kwotę wykorzystano województwo małopolskie (1 547 407 zł), co stanowi 25,5% wszystkich środków wydatkowanych w ramach *Programu* w dziedzinie edukacji (wykres nr 15 i 16). Następnie, z kwotą 1 188 529 zł plasuje się województwo dolnośląskie (19,5%), a za nim, na znacząco niższym poziomie województwo śląskie (594 239 zł – 9,8%). Pozostałe województwa mieszczą się w przedziale kwotowym pomiędzy 379 700 zł (województwo opolskie) i 98 183 zł (województwo wielkopolskie). Najmniej środków na zadania w omawianej dziedzinie wykorzystano w województwach kujawsko-pomorskim (67 933 zł), świętokrzyskim (56 066 zł) i pomorskim (48 488 zł). Kwoty te stanowią odpowiednio: 1,1%, 0,9% i 0,8% wszystkich środków wydatkowanych w dziedzinie edukacji. Struktura wykorzystania środków finansowych pochodzących z rezerwy celowej (wykres nr 17 i 18) wyrażona w liczbach bezwzględnych jest niemal analogiczna. Przoduje województwo małopolskie (1 257 713 zł – 27,6%) i dalej kolejno znajdują się województwa: dolnośląskie (19,1% - 870 706 zł), śląskie (9,7% - 440 503 zł) i opolskie (7,7% - 349 374 zł). W dziedzinie edukacji procentowy udział środków własnych zaangażowanych w *Programie* wyniósł 10,71% (695 977 zł) wszystkich wykorzystanych nakładów finansowych w tej dziedzinie.

Podjęte przez 157 podmiotów działania w dziedzinie edukacji dały efekt w postaci realizacji 411 zadań. Wśród podmiotów realizujących te zadania w pierwszej kolejności należy wymienić: 110 jednostek samorządu terytorialnego,

45 podmiotów niezaliczonych do sektora finansów publicznych (w tym 29 organizacji romskich) oraz 2 podmioty o innym charakterze.

Sytuacja bytowa jest dziedziną, która zajmuje kolejne miejsce na liście priorytetów. Na podjęte działania w tej dziedzinie (wykresy nr 19 i 20) wydano 3 848 377 zł (w tym z rezerwy celowej 3 302 183 zł), co stanowi 30,8 % wszystkich wydatków poniesionych na realizację *Programu*. Należy podkreślić, że powyższe kwoty są niższe niż w 2008 roku odpowiednio: o 1 560 500 zł i 905 430 zł. Czołową pozycję z wykorzystaniem środków na poziomie 1 430 494 (37,2% wszystkich środków wydanych w tej dziedzinie) zajmuje województwo małopolskie. Odpowiednio mniej wykorzystali województwo dolnośląskie 1 204 570 (31,3%) i dalej na zbliżonym poziomie województwa opolskie 233 346 zł (5,5%). Najniższy poziom wydatków na poziomie 40 768 (1,1%) wykazują województwa podlaskie oraz lubuskie 15 900 (0,4%). Województwa mazowieckie i pomorskie, w 2009 roku nie zrealizowały zadań w tej dziedzinie. Struktura wydatków pochodzących z rezerwy celowej (wykresy nr 21 i 22) w rozbiciu na województwa, jak w przypadku edukacji jest zbliżona. I tak, przoduje województwo małopolskie – 41,6% (1 373 281 zł), dalej plasuje się województwo dolnośląskie – 26,1% (863 201 zł). Należy zwrócić uwagę, że procentowy udział zaangażowanych tu środków własnych w porównaniu do roku poprzedniego spadł do poziomu 13,9% (22% w 2008 r.) osiągając poziom 503 716 zł wszystkich wykorzystanych nakładów finansowych w tej dziedzinie (w 2008 roku 1 119 476 zł). Na realizację *Programu* w dziedzinie Sytuacja bytowa złożyło się 73 zadań zrealizowanych przez 63 podmioty, w tym 57 jednostek samorządu terytorialnego. Listę uzupełniają trzy organizacje romskie.

Praca – bezrobocie jest dziedziną zajmującą kolejne miejsce na liście priorytetów programowych. Podejmowane tu działania zamknęły się kwotą 331 909 zł (wykres nr 23 i 24), co stanowi 2,7% wszystkich nakładów finansowych poniesionych na realizację *Programu*, w tym z rezerwy celowej 233 305 zł (wykresy nr 25 i 26). Z powyższej kwoty najwięcej, to jest – 71 730 zł wykorzystali województwo warmińsko-mazurskie (30,7% wszystkich środków wydatkowanych w omawianej dziedzinie). Następne miejsca zajmują kolejno województwo dolnośląskie – 48 617 zł (20,8%) i małopolskie – 45 000 zł (19,3%) Najmniej

środków na podjęte działania wykorzystano w województwach zachodniopomorskim – 10 700 zł (4,6%) i śląskim – 4 658 zł (2%). Województwa: kujawsko-pomorskie, lubelskie, lubuskie, łódzkie, mazowieckie, opolskie, podkarpackie, podlaskie i pomorskie w 2009 roku - podobnie jak w roku ubiegłym - nie realizowały zadań w omawianym zakresie. W prezentowanej dziedzinie 16 podmiotów (w tym 9 jednostek samorządu terytorialnego) zrealizowało łącznie 16 zadań. W tej grupie mieści się także pięć organizacji romskich.

Zdrowie, jako kolejna dziedzina *Programu*, powiązane jest bezpośrednio z omawianą wyżej problematyką socjalną i bytową. W tej dziedzinie (wykres nr 27 i 28) wydano 376 693 zł (w tym z rezerwy celowej 312 488 zł), co stanowi 3,0% wszystkich wydatków poniesionych na realizację *Programu*. Największą kwotę wykorzystano województwo małopolskie (181 188 zł) – 48,1% wszystkich środków wydatkowanych na działania w dziedzinie Zdrowie. Na następnej pozycji - na znacząco niższym poziomie - z kwotą 59 096 zł, znajduje się województwo zachodniopomorskie (15,7%), a za nimi województwo dolnośląskie (53 162 zł – 14,1%). Najmniej środków wykorzystano w województwach lubelskim (3 638 zł) oraz podlaskim (2 720 zł). Województwa: lubuskie, łódzkie, opolskie podkarpackie, pomorskie, świętokrzyskie i warmińsko-mazurskie, w 2009 roku, w omawianej dziedzinie nie realizowały zadań. Struktura wykorzystania środków finansowych pochodzących z rezerwy celowej (wykresy nr 29 i 30) jest niemal analogiczna. Przewoduje województwo małopolskie – 44,0% (137 562 zł) i dalej, jak poprzednio, plasują się województwa: zachodniopomorskie – 18,9% (59 096 zł) i dolnośląskie – 14,5% (45 281 zł). Na realizację *Programu* w dziedzinie Zdrowie złożyło się 21 zadań zrealizowane przez 19 podmiotów, w tym 11 jednostek samorządu terytorialnego, 8 podmiotów niepublicznych, w tym pięć organizacji romskich. Należy podkreślić, że w dziedzinie Zdrowie, mamy do czynienia z relatywnie niskim, sięgającym 15,3% (56 604 zł) udziałem zaangażowanych środków własnych.

W dziedzinie Kultura i zachowanie romskiej tożsamości etnicznej wydatkowano 854 746 zł (wykresy nr 31 i 32), w tym z rezerwy celowej 839 006 zł. Najwięcej środków wydano w województwach: małopolskim – 186 149 zł (21,8%), opolskim – 159 163 zł (18,6%), zachodniopomorskim – 158 483 (18,5%)

i dolnośląskim – 98 535 zł (11,5%), a najmniej w województwie pomorskim (7 425 zł) i świętokrzyskim (4 500 zł). W 2009 roku w dwóch województwach (mazowieckim i podlaskim) zadania nie były realizowane. W pozostałych województwach poziom wydatkowanych kwot mieścił się w przedziale od 56 003 zł (województwo warmińsko-mazurskie) do 14 890 zł (województwo lubelskie). Struktura wydatków pochodzących z rezerwy celowej (wykresy nr 33 i 34) prezentuje analogiczny obraz. W tej części najwyższy poziom zanotowały województwa: małopolskie 20,4% (171 399 zł), opolskie 19% (159 163 zł), zachodniopomorskie 18,9% (158 483 zł) i dolnośląskie 10,61% (88 747 zł).

Podjęte przez 59 podmiotów działania w dziedzinie Kultura i zachowanie romskiej tożsamości etnicznej dały efekt w postaci realizacji 85 zadań. Wśród wykonawców dominowały jednostki samorządu terytorialnego i podmioty niepubliczne (29), a udział organizacji romskich (23) był relatywnie wysoki, co jest charakterystyczną cechą tej dziedziny.

Należy zwrócić uwagę na poziom wydatków w dziedzinie Romowie a społeczeństwo obywatelskie. Łącznie wydano tu 266 586 zł (w tym 231 129 zł z rezerwy celowej), co stanowiło 2,1% całości poniesionych kosztów *Programu*. Duży udział (40,8%) w podjętych inicjatywach miało województwo dolnośląskie (wykresy nr 35 i 36), gdzie wydatki zamknęły się kwotą 108 697 zł (w tym z rezerwy celowe 76 766 zł). Odnotowania wymaga także liczba podmiotów (16), w tym znaczący udział organizacji romskich (9), jak również ilość (11) zrealizowanych przez nie zadań.

Na dziedzinę Wiedza o społeczności romskiej łącznie wydano tu kwotę w wysokości 375 202 zł, w tym 313 748 zł pochodziło z rezerwy celowej. Najwięcej środków wydano w województwach: dolnośląskim – 124 251 (33,1%), małopolskim 81 047 zł (20,9%), a także podkarpackim i lubelskim odpowiednio: 78 458 zł (20,9%) i 53 247 zł (14,2%). Na uwagę zasługuje także fakt, że aż osiem województw zrealizowało łącznie 27 zadań w tej dziedzinie.

W 2009 roku nie realizowano zadań w dziedzinie Bezpieczeństwo, przestępstwa popełniane na tle etnicznym.

Wysokość wszystkich wykorzystanych środków finansowych oraz środków pochodzących z rezerwy celowej, w podziale poszczególne dziedziny *Programu* ilustrują wykresy nr 37 - 40.

W 2009 roku po raz kolejny dane liczbowe dotyczące realizacji *Programu* zostały zgromadzone za pomocą ujednoliczonego formularza sprawozdawczego. Wykorzystane instrumentarium, w tym także zastosowana metodologia w dalszym ciągu nie jest doskonała, dlatego też zaprezentowany niżej obraz – choć w dużej mierze obiektywny - może w jednostkowych przypadkach odbiegać od rzeczywistości. Dotyczy to głównie zagadnień edukacyjnych, w tym liczby dzieci romskich objętych obowiązkiem szkolnym oraz realizujących obowiązek szkolny, a także danych dotyczących stopy bezrobocia wśród Romów.

Edukacja

Według danych pochodzących ze wszystkich województw w roku szkolnym 2008/2009 – 3 297 dzieci romskich objętych było obowiązkiem szkolnym (w roku szkolnym 2007/2008 – 3 143). Z tej liczby – 2 764 dzieci romskich realizowało obowiązek szkolny (w roku szkolnym 2007/2008 roku – 2 683). W obu grupach, w skali całego kraju możemy odnotować niewielki wzrost - średnio o 4,9% i 3%. Najwięcej dzieci romskich było objętych obowiązkiem szkolnym w województwach dolnośląskim (676) i małopolskim (635), a najmniej w pomorskim (wykresy nr 41 – 44). W porównaniu do ostatniego roku, największy przyrost liczby dzieci romskich w tej grupie wystąpił w województwie, wielkopolskim (24,4%), opolskim (20,6%) oraz śląskim (15%) i łódzkim (13%), a spadek w województwie pomorskim (66,7%), świętokrzyskim (39%) i lubuskim (26%). Pełną charakterystykę zachodzących zmian uzyskujemy mierząc je - wyrażonym w procentach - stosunkiem liczby dzieci romskich realizujących obowiązek szkolny do liczby dzieci romskich objętych obowiązkiem szkolnym. Optymalną wartość (100%) wykazało województwo podlaskie i pomorskie, gdzie wszystkie dzieci romskie objęte obowiązkiem szkolnym obowiązek ów realizują (wykres nr 45). Na kolejnych miejscach plasują się województwa: dolnośląskie (96%), małopolskie (95%), lubelskie (92%)

i świętokrzyskie (90%). Najniższy poziom realizacji obowiązku szkolnego wykazały województwa wielkopolskie (55%), łódzkie (59%) i podkarpackie (62%). W porównaniu do roku szkolnego 2007/2008 z największą dynamiką wzrostu (wykres nr 46) mamy do czynienia w województwach: pomorskim (33,3%), kujawsko-pomorskim (16,6%) oraz świętokrzyskim (9,4%). Tendencję spadkową obserwujemy w województwach: łódzkim (28,6%), wielkopolskim (14,1%), warmińsko-mazurskim (10,9%) oraz mazowieckim, lubelskim i śląskim (od 5,5% do 4,4%).

Głównym celem podejmowanych działań w dziedzinie edukacji była poprawa poziomu nauczania oraz frekwencji uczniów pochodzenia romskiego. Średnia ocen uczniów pochodzenia romskiego oscyluje pomiędzy oceną mierną i dostateczną. Dane z województw (wykres nr 47) wskazują, że w roku szkolnym 2007/2008 i 2008/2009 najwyższe oceny (średnia 3,75) otrzymały dzieci pochodzenia romskiego w województwie lubuskim oraz zachodniopomorskim, małopolskim i pomorskim (3,6 – 3,5). W większości województw dominowały jednak oceny dostateczne (średnia 3,1), a w pozostałych mierne. W omawianym okresie, w województwach: lubelskim i małopolskim - choć wzrost jest niewielki - można zaobserwować poprawę wyników nauczania. W porównaniu do roku szkolnego 2007/2008 średnia ocen wzrosła tam średnio o 0,2. Frekwencja wśród dzieci romskich realizujących obowiązek szkolny, w roku szkolnym 2008/2009 (wykres nr 48), mieściła się w przedziale od 64% (wielkopolskie) do 86% (zachodniopomorskie). Porównanie z danymi z poprzedniego roku szkolnego wskazuje, że frekwencja utrzymuje się na stałym poziomie (średnio 75%). Największy postęp odnotowano w województwach (wykres nr 49): łódzkim (19,3%) oraz kujawsko-pomorskim, mazowieckim, podkarpackim, warmińsko-mazurskim i świętokrzyskim (od 6,1% - do 4,2%). Ze zjawiskiem spadku frekwencji mamy do czynienia w województwach: pomorskim (25%), śląskim (14,6%), wielkopolskim (8,7%) oraz podlaskim (4,1%) i dolnośląskim (2,6%).

Wspieranie uczniów romskich w klasach zintegrowanych realizowane było głównie poprzez zatrudnianie asystentów edukacji romskiej. Asystenci zapewniają wszechstronną pomoc uczniom romskim w kontaktach ze środowiskiem szkolnym. Do ich obowiązków należy również utrwalanie dobrego kontaktu między rodzicami

uczniów a szkołą. W roku szkolnym 2008/2009, w ramach *Programu* zatrudniono 92 asystentów edukacji romskiej, to jest średnio o 9,5% więcej niż w roku poprzednim (wykresy nr 50 i 51). Największą liczbę asystentów romskich zatrudniono w województwach małopolskim (23) i dolnośląskim (21), a w pozostałych liczba ta oscyluje od 1 (województwo: kujawsko-pomorskie i świętokrzyskie) do 11 zatrudnionych (województwo śląskie). Procentowy wzrost liczby zatrudnionych asystentów romskich należy odnotować w województwach: łódzkim i podkarpackim (50%), warmińsko-mazurskim (33,3%), dolnośląskim (19%) oraz małopolskim (8,7%). W pozostałych województwach liczba zatrudnionych asystentów edukacji romskiej utrzymuje się na stałym poziomie z wyjątkiem województwa opolskiego, zachodniopomorskiego i śląskiego, gdzie notujemy spadek tej liczby.

Nieznacznie spadła liczba dzieci pochodzenia romskiego realizujących obowiązki szkolny przypadająca na jednego zatrudnionego asystenta edukacji romskiej (wykresy nr 52 i 53). W roku szkolnym 2007/2008 wskaźnik ten wyniósł 32, a w roku szkolnym 2008/2009 – 30 dzieci. Gorzej niż średnia lokują się województwa: mazowieckie (85), kujawsko-pomorskie (83), wielkopolskie (58), łódzkie (49), świętokrzyskie (46), a także opolskie i lubelskie. W porównaniu do poprzedniego roku, największy postęp zanotowały województwa łódzkie, podkarpackie i warmińsko-mazurskie.

Równie ważnym elementem wsparcia uczniów romskich w klasach zintegrowanych było zatrudnianie nauczycieli wspomagających (wykres nr 54 i 55). To oni, najlepiej znając metodykę pracy w grupach zróżnicowanych kulturowo, sprawują bieżący nadzór nad postępami dzieci w nauce, prowadzą zajęcia wyrównawcze, pomagają w odrabianiu lekcji oraz utrzymują stały kontakt z rodziną. W roku szkolnym 2008/2009, w ramach zadań objętych *Programem*, w całym kraju zatrudniono 119 nauczycieli wspomagających (w poprzednim roku - 69). Największy wzrost liczby zatrudnionych nauczycieli wspomagających obserwuje się w województwie zachodniopomorskim (2007/2008 – 3, 2008/2009 – 13), małopolskim (2007/2008 – 16, 2008/2009 – 47), śląskim (2007/2008 – 17, 2008/2009 – 22), podlaskim (2007/2008 – 2, 2008/2009 – 5) i łódzkim (2007/2008 – 3, 2008/2009 – 5). Należy odnotować, że w województwach: pomorskim, opolskim, mazowieckim,

lubelskim i kujawsko-pomorskim nie zatrudniono nauczycieli wspomagających. Pomimo to, obserwujemy znaczący spadek liczby dzieci pochodzenia romskiego realizujących obowiązek szkolny przypadająca na jednego nauczyciela wspomagającego, z 39 w roku szkolnym 2007/2008, do 23 dzieci w roku następnym (wykres nr 56). Gorzej niż średnia lokują się województwa: wielkopolskie (58), podkarpackie (49), a także dolnośląskie (46) i warmińsko-mazurskie (42). W porównaniu do roku szkolnego 2007/2008 (wykres nr 57) największą poprawę zanotowały województwa zachodniopomorskie, małopolskie, podlaskie, podlaskie i wielkopolskie.

Drugą grupę zadań w dziedzinie edukacji - wzorem lat ubiegłych - stanowiły programy wychowawcze i edukacyjne dla rodziców i dzieci romskich, w tym poradnictwo psychologiczne i pedagogiczne oraz zajęcia pozalekcyjne i wyrównawcze. Wyrównywanie szans edukacyjnych dzieci i młodzieży romskiej odbywało się najczęściej poprzez prowadzenie pozalekcyjnych zajęć wyrównawczych z różnych przedmiotów oraz specjalistycznych zajęć korekcyjno-kompensacyjnych i logopedycznych. Dane wskazują na wzrost liczby dzieci pochodzenia romskiego korzystających z różnych form zajęć pozalekcyjnych. W roku szkolnym 2008/2009 w tego typu zajęciach systematycznie uczestniczyło 1677 dzieci romskich, to jest średnio o 3,5% więcej, niż w roku poprzednim (wykresy nr 58 i 59). Największy spadek liczby dzieci romskich korzystających z zajęć pozalekcyjnych odnotowujemy w województwie świętokrzyskim, (2007/2008 – 18, 2008/2009 – 9) i kujawsko-pomorskim (2007/2008 – 41, 2008/2009 – 23), natomiast największy wzrost tej liczby obserwujemy w województwie lubelskim (2007/2008 – 13, 2008/2009 – 38). Najwięcej dzieci na zajęcia pozalekcyjne uczęszcza w województwie dolnośląskim (391), małopolskim (265) i śląskim (258). Pełną charakterystykę zachodzących zmian obserwujemy mierząc je - wyrażonym w procentach - stosunkiem liczby uczniów romskich uczestniczących w zajęciach wyrównawczych do liczby dzieci romskich realizujących obowiązek szkolny (wykres nr 60). Najlepszy wynik wykazują województwa: warmińsko-mazurskie (95%), lubuskie (90,2%), podkarpackie (86,6%), i śląskie (83%). W ośmiu województwach wystąpił spadek wartości

współczynnika (liczony rok do roku), w tym największy w województwie świętokrzyskim o 11%.

Oddzielną grupę realizowanych zadań w dziedzinie edukacji stanowiły szeroko rozumiane: wypoczynek i rekreacja. Warto wymienić tu organizację kolonii i półkolonii letnich, zimowisk, obozów harcerskich, a także wycieczek turystyczno-krajoznawczych, zajęć sportowych i rekreacyjnych. W roku szkolnym 2008/2009 w tak zorganizowanym wypoczynku uczestniczyło 943 dzieci pochodzenia romskiego, to jest średnio o 10,6% więcej, niż w roku poprzednim (wykresy nr 61 i 62). Najwięcej dzieci romskich (340) skorzystało z kolonii i półkolonii letnich oraz zimowisk w województwie małopolskim i dolnośląskim (250). W roku szkolnym 2008/2009 tylko w województwie pomorskim nie realizowano tego typu zadań.

Dane wyrażone procentowym stosunkiem: liczby uczniów romskich uczestniczących w zorganizowanym wypoczynku, do liczby dzieci romskich realizujących obowiązek szkolny, ujawniają najlepszy wynik w województwach lubuskim (58,5%) i małopolskim, w których 56,7% dzieci romskich realizujących obowiązek szkolny uczestniczyło w zorganizowanych formach wypoczynku i rekreacji (wykres nr 63). Odnotowania wymagają również wyniki z województw: zachodniopomorskiego (45,5,0%), podkarpackiego (40,2%) i dolnośląskiego (38,6%). Najniżej lokuje się województwo kujawsko-pomorskie (1,2%).

Uzupełnieniem podejmowanych działań w dziedzinie edukacji była pomoc materialna. Dotyczyła ona głównie dofinansowania umożliwiającego systematyczne uczęszczanie dzieci romskich do przedszkoli i klas zerowych. W tym zakresie trzeba również wymienić i inne formy działań takie jak: zaopatrzenie uczniów szczególnie potrzebujących pomocy materialnej w podręczniki, przybory szkolne, pomoce dydaktyczne, a w mniejszym stopniu dofinansowanie dożywiania dzieci w szkole, dojazdów do i ze szkoły, a także ubezpieczenia uczniów od nieszczęśliwych wypadków.

Ważnym elementem dopełniającym działania edukacyjne finansowane z rezerwy celowej były zadania realizowane ze środków MEN. Miały one nieco inny charakter niż omówione wyżej. I tak, w pierwszej kolejności należy wymienić zakupy podręczników, przyborów szkolnych, pomocy dydaktycznych, strojów

gimnastycznych i środków czystości dla uczniów pochodzenia romskiego, a także książek, w tym lektur dla bibliotek szkolnych.

Drugą grupę zadań stanowiły programy wychowawcze i edukacyjne dla rodziców i dzieci romskich, w tym poradnictwo psychologiczne i pedagogiczne oraz zajęcia pozalekcyjne i wyrównawcze. Ponadto finansowano pobyt dzieci romskich w przedszkolach i klasach „zerowych” oraz szkołach podstawowych i gimnazjach.

Wśród wielu różnorodnych zadań o charakterze edukacyjnym i integracyjnym na szczególną uwagę zasługuje dofinansowanie działalności świetlic środowiskowych. Świetlice, skupiające zarówno młodych Romów, jak i dzieci oraz młodzież nieromską, proponują szeroką ofertę dodatkowych zajęć kulturalnych, muzycznych, sportowych oraz językowych. W 2009 roku, w ramach Programu, w czternastu województwach dofinansowano działalność 60 świetlic środowiskowych. Najwięcej świetlic prowadzących działania integracyjne dla dzieci i młodzieży romskiej występuje w województwach dolnośląskim (10), małopolskim (9), opolskim (9) i śląskim (8). Świetlice prowadzone są także w województwach łódzkim (5), podkarpackim, warmińsko-mazurskim i zachodniopomorskim (po 4), lubuskim (3), mazowieckim (2) oraz kujawsko-pomorskim, lubelskim, pomorskim i świętokrzyskim (po 1). Świetlic nie prowadzą jedynie województwa: podlaskie i wielkopolskie. Organami prowadzącymi 30% świetlic są romskie organizacje pozarządowe, 15% - inne organizacje pozarządowe, natomiast pozostałe 55% świetlic prowadzą placówki oświatowe i ośrodki pomocy społecznej.

Uzupełnieniem zrealizowanych zadań edukacyjnych było sfinansowanie przez Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji stypendiów dla studentów romskich oraz uczniów romskich szczególnie uzdolnionych. Programem stypendialnym objętych zostało 62 studentów, którzy otrzymywali miesięczne stypendia po 500 zł oraz 14 uczniów, którzy otrzymali stypendia jednorazowe (10 laureatów otrzymało stypendia w łącznej wysokości 32 000 zł i czterech wyróżnionych finalistów – stypendia w łącznej wysokości 4 000 zł).

Sytuacja bytowa

W hierarchii celów wynikających z *Programu* poprawa sytuacji bytowej plasuje się bezpośrednio po edukacji. Sytuacja mieszkaniowa rodzin romskich jest niezwykle trudna. W 2009 roku aż w 15 województwach zrealizowano w tej dziedzinie szereg zadań, a ich efektem było wyremontowanie 548 mieszkań (wykres nr 64). Należy stwierdzić, że w skali całego kraju, w porównaniu do 2008 roku, dynamika podejmowanych prac remontowych wzrosła o 29,6%. Istotnym dopełnieniem działań w zakresie poprawy sytuacji mieszkaniowej społeczności romskiej była budowa mieszkań socjalnych lub mieszkań w zakupionych budynkach kontenerowych. Podjęte w województwie: mazowieckim (17), małopolskim (14) oraz podkarpackim, lubuskim, śląskim i wielkopolskim działania doprowadziły do wybudowania 35 nowych mieszkań. Trzeba odnotować, że w skali całego kraju, obserwowany jest stały wzrost ilości zrealizowanych tego typu zadań.

Ważnym zadaniem realizowanym w 2009 roku były prace zmierzające do poprawy sytuacji sanitarnej, polegające na podłączeniu mieszkań do kanalizacji i wodociągów, udostępnieniu bieżącej wody oraz energii elektrycznej. Roboty prowadzone były w województwach: dolnośląskim, lubelskim, małopolskim, mazowieckim i zachodniopomorskim. W efekcie podjętych działań do 37 mieszkań została doprowadzona instalacja wodno – kanalizacyjna. Najwięcej robót instalacyjnych wykonano w województwie zachodniopomorskim (11) małopolskim (10) i opolskim (7). Inne formy aktywności takie jak np. pomoc w otrzymaniu dodatków mieszkaniowych występowały sporadycznie i w ograniczonym zakresie.

Zdrowie

Problemy zdrowotne powiązane są bezpośrednio ze złą sytuacją socjalną części środowiska romskiego. W 2009 roku w całym kraju badaniami profilaktycznymi lub szczepieniami ochronnymi objęto 1526 Romów (wykres nr 65). W porównaniu do roku poprzedniego, odnotowujemy w tym zakresie wzrost, w wysokości 18,4%. Największą liczbę Romów objęto badaniami profilaktycznymi w województwach: małopolskim (816), śląskim (170) oraz mazowieckim (133). Najwyższy roczny wzrost

liczby Romów korzystających z badań profilaktycznych (wykres nr 66) wystąpił w województwach mazowieckim (432%) i śląskim (254%). W roku 2009 w 8 województwach (lubelskie, łódzkie, opolskie, podkarpackie, podlaskie, pomorskie, świętokrzyskie, warmińsko-mazurskie) nie prowadzono badań profilaktycznych dla środowisk romskich.

Działania mające na celu szeroko rozumianą profilaktykę zdrowotną realizowane były głównie poprzez zatrudnianie pielęgniarek środowiskowych. Niosą one bezpośrednią pomoc medyczną, prowadzą także proste poradnictwo medyczne, a także zajmują się dystrybucją zakupionych z dotacji leków i środków higieny osobistej. W 2009 roku, w ramach realizowanych zadań programowych, w 6 województwach zatrudniono - analogicznie jak w 2008 roku - łącznie 33 pielęgniarki środowiskowe (wykres nr 67). Najwięcej pielęgniarek środowiskowych (14) zatrudniono w województwie dolnośląskim.

Wyrażony w procentach, stosunek liczby Romów objętych badaniami profilaktycznymi do liczby zatrudnionych pielęgniarek środowiskowych (wykres nr 68), ujawnia najlepszy wynik w województwach dolnośląskim, gdzie (średnio) jedna pielęgniarka ma pod opieką 7 Romów. Ponadto, warto podkreślić, że średni wynik z całego kraju wskazuje na wzrost z 39 do 46 Romów pozostających pod opieką jednej pielęgniarki. Gorzej niż średnia plasuje się województwo małopolskie (272) i wielkopolskie (91). Ważnym uzupełnieniem powyższych działań była organizacja tzw. „białych dni”, w trakcie których lekarze różnych specjalności udzielali bezpłatnych porad medycznych. W 2009 roku, w ramach *Programu*, w sześciu województwach zorganizowano łącznie 40 „białych dni”, w tym 18 w województwie małopolskim (wykres nr 69). W 2009 roku zadania w dziedzinie Zdrowie nie były realizowane w województwach: lubuskim, łódzkim, opolskim, podkarpackim, podlaskim, pomorskim, świętokrzyskim i warmińsko-mazurskim.

Przeciwdziałanie bezrobociu

Głównym celem działań podejmowanych w tej dziedzinie jest zmniejszenie współczynnika bezrobocia wśród Romów. Ma to szczególne znaczenie w sytuacji, gdy wykazuje ono charakter długotrwały i obejmuje większość społeczności romskiej.

Według zgromadzonych danych w 2009 roku (wykres nr 70) najwyższa stopa bezrobocia wśród Romów występowała w województwach: kujawsko-pomorskim (99%) oraz warmińsko-mazurskim, podlaskim (98%). Z najmniejszym odsetkiem bezrobotnych mieliśmy do czynienia w województwie mazowieckim (60%) i świętokrzyskim (90%). W porównaniu do ostatniego roku, w skali całego kraju nie da się zaobserwować istotnych zmian poziomu bezrobocia wśród Romów. Występujące sporadycznie zmiany wskaźnika nie przekraczają poziomu błędu statystycznego i wynikać mogą z zastosowania nie zawsze doskonałego narzędzia badawczego. W zasadzie, jedynie w województwie mazowieckim (wykres nr 71) można odnotować zauważalny spadek bezrobocia.

W celu aktywizacji zawodowej społeczności romskiej w ramach *Programu* podjęto szereg działań mających na celu utworzenie nowych miejsc pracy i zatrudnienie osób pochodzenia romskiego. Działania takie wykonywane były przy współudziale powiatowych urzędów pracy. W 2009 roku spadła liczba województw realizujących tego typu zadania. W skali całego kraju, w ostatnim roku wystąpił spadek liczby Romów korzystających z miejsc pracy subsydiowanej, z 44 w roku 2008 do 35 w roku 2009 (20,5%). Należy stwierdzić, że w kolejnym roku mamy do czynienia z tą niekorzystną tendencją. W ramach tej formy aktywizacji najwięcej Romów zatrudniono w województwach: dolnośląskim (15) i śląskim (10).

Ważnym uzupełnieniem działań w tej dziedzinie było organizowanie szkoleń podnoszących i zmieniających kwalifikacje zawodowe oraz poradnictwo zawodowe. W ostatnim roku mamy do czynienia z dynamicznym wzrostem z 40 do 144 liczby Romów objętych szkoleniami. Z tej formy aktywizacji zawodowej (wykres nr 72) najwięcej Romów skorzystało w województwach: mazowieckim (60), warmińsko-mazurskim (22) małopolskim (21).

Wydaje się, że stwierdzony wzrost liczby Romów objętych szkoleniami, choć po części rekompensuje niekorzystne tendencje zaobserwowane w zakresie tworzenia nowych miejsc pracy i zatrudnienia osób pochodzenia romskiego. Należy stwierdzić, że w dalszym ciągu organizowanie tego typu zadań jest trudne i wymaga od realizatorów solidnego przygotowania; tym bardziej, że koszt takich przedsięwzięć jest relatywnie wysoki.

Kultura i zachowanie romskiej tożsamości etnicznej

Kultura i zachowanie romskiej tożsamości etnicznej to dziedzina, która stanowi tradycyjnie główny obszar aktywności środowisk romskich. Analogicznie jak w latach poprzednich, podjęte w 2009 roku działania cechowała duża różnorodność form szeroko prezentujących dorobek kultury romskiej poprzez organizację dni kultury, koncertów, wystaw, plenerów, warsztatów itp. Należy podkreślić, że w tej grupie zrealizowanych zadań współorganizatorami - najczęściej bezpośrednimi wykonawcami - poszczególnych przedsięwzięć były stowarzyszenia romskie. Fakt ów ma podstawowe znaczenie, ponieważ romskie inicjatywy artystyczne i kulturalne adresowane są również do ludzi, którzy bardzo rzadko stykają z tym środowiskiem. Drugą grupę zadań stanowiło wspieranie istniejących i pomoc w powstawaniu nowych zespołów muzycznych działających przy ośrodkach i centrach kultury oraz świetlicach.

Romowie a społeczeństwo obywatelskie

Wzrost aktywności w dziedzinie Romowie a społeczeństwo obywatelskie jest ściśle powiązany ze skutecznym rozwiązywaniem najważniejszych i najpilniejszych problemów społeczności romskiej. Na odnotowanie zasługuje systematyczne wsparcie istniejących w kilku województwach Centrów Porad Obywatelskich, a także pomoc w organizacji nowych placówek tego typu. Ważną rolę pełnią tu również zorganizowane przez jednostki samorządu terytorialnego spotkania konsultacyjne z udziałem społeczności romskiej, lokalnych władz, straży gminnych i Policji oraz lokalnych organizacji pozarządowych.

Wiedza o społeczności romskiej

Wśród wielu podjętych inicjatyw warto odnotować kolejny rok prowadzonych na Uniwersytecie Pedagogicznym w Krakowie zajęć w ramach studiów romologicznych pn. *Sytuacja Romów w Polsce – historia, prawo, kultura, stereotypy etniczne*. W 2009 roku zrealizowano I semestr studiów podyplomowych adresowanych do pracowników urzędów centralnych, wojewódzkich, specjalnych i lokalnych,

nauczycieli, pracowników i działaczy organizacji pozarządowych oraz dziennikarzy. W szeregu województwach zorganizowano, cieszące się dużym zainteresowaniem cykle szkoleń dla urzędników administracji rządowej i samorządowej poświęcone problematyce społeczności romskiej. Warto odnotować także inicjatywę Romskiego Stowarzyszenia „Harangos” polegającą na stworzeniu strony internetowej pn. *Wszystko o Romach w sieci – Romanet*, umożliwiającą przeciętnemu obywatelowi dotarcie do niezbędnego kompendium wiedzy o Romach, a także udział w forum dyskusyjnym oraz możliwość zamieszczania własnych materiałów.

Podsumowanie

Największą, a zarazem najważniejszą dziedziną, podejmowanych w ramach *Programu* zadań, była edukacja. Charakterystyczną cechą dla roku szkolnego 2008/2009 jest wzrost o 5% liczby dzieci romskich objętych obowiązkiem szkolnym i towarzyszący mu wzrost o 3% liczby dzieci romskich realizujących obowiązek szkolny. Fakt, że blisko 84 % dzieci romskich realizuje obowiązek szkolny, a w kilku województwach obowiązek ów realizowały wszystkie dzieci romskie, jest niewątpliwym osiągnięciem *Programu*. Warto podkreślić, że ta korzystna tendencja ma charakter stały i utrzymuje się od kilku ostatnich lat.

Systematycznie poprawia się również frekwencja uczniów romskich. Relatywnie zwiększa się liczba uczniów romskich korzystających z różnych form zajęć pozalekcyjnych. Tu również bez wątpienia mamy do czynienia ze stałą tendencją wzrostową w zakresie omawianych zjawisk. Trwały charakter zachodzących zmian w sposób decydujący determinuje systematycznie rosnąca liczba zatrudnionych asystentów edukacji romskiej i nauczycieli wspomagających.

Wzrasta zaopatrzenie uczniów romskich w podręczniki i przybory szkolne. Rodzice chętnie i przede wszystkim licznie, uczestniczą w zebraniach informacyjnych, podejmują współpracę z nauczycielami w zakresie realizowanych zadań edukacyjnych z udziałem dzieci romskich. Systematycznie rośnie również liczba dzieci korzystających z: kolonii i półkolonii letnich, zimowisk, obozów harcerskich, a także wycieczek turystyczno-krajoznawczych, zajęć sportowych i rekreacyjnych.

W dziedzinie Sytuacja bytowa, rok 2009 jest kolejnym, w którym nastąpił wyraźny wzrost liczba remontów oraz inwestycji w infrastrukturę sanitarną, co w zasadniczy sposób poprawiło efektywność podjętych działań. Poprawa ogólnych warunków socjalno bytowych, choć wyraźna, w dłuższej perspektywie wymaga w dalszym ciągu utrzymania tendencji wzrostu nakładów finansowych.

Z sytuacją bytową Romów bezpośrednio wiąże się problematyka stanu i ochrony zdrowia. W 2009 roku obserwujemy dynamiczny wzrost liczby Romów objętych badaniami profilaktycznymi lub szczepieniami ochronnymi i utrzymujący się relatywnie wysoki poziom zatrudnienia pielęgniarek środowiskowych. Wydaje się, że zjawiska te skutecznie rekompensują spadek liczby tzw. „białych dni”. Działalność pielęgniarek środowiskowych oraz organizowanie tzw. „białych dni” w istotnym stopniu zmieniają stosunek Romów i ich rodzin do problemów zdrowotnych, zaobserwowana tendencja wymaga więc kontynuacji i właśnie te zadania powinny być rozwijane w przyszłości.

Ogólna sytuacja na rynku pracy jest w dalszym ciągu niezwykle trudna. Bardzo trudno jest zmierzyć poziom zainteresowania Romów w podejmowaniem starań o pracę, warto jednak odnotować, że w ostatnim roku zdecydowanie wzrosła liczba Romów objętych szkoleniami podnoszącymi i zmieniającymi kwalifikacje zawodowe. Z drugiej strony mamy do czynienia ze zjawiskiem spadku liczby Romów korzystających z miejsc pracy subsydiowanej. Wydaje się, że tendencja ta ma charakter trwały i w kolejnym roku wymaga podjęcia stosownych działań zaradczych. W dalszym ciągu należy realizować zadania zmierzające do poszerzenia oferty prac interwencyjnych przeznaczonych dla Romów.

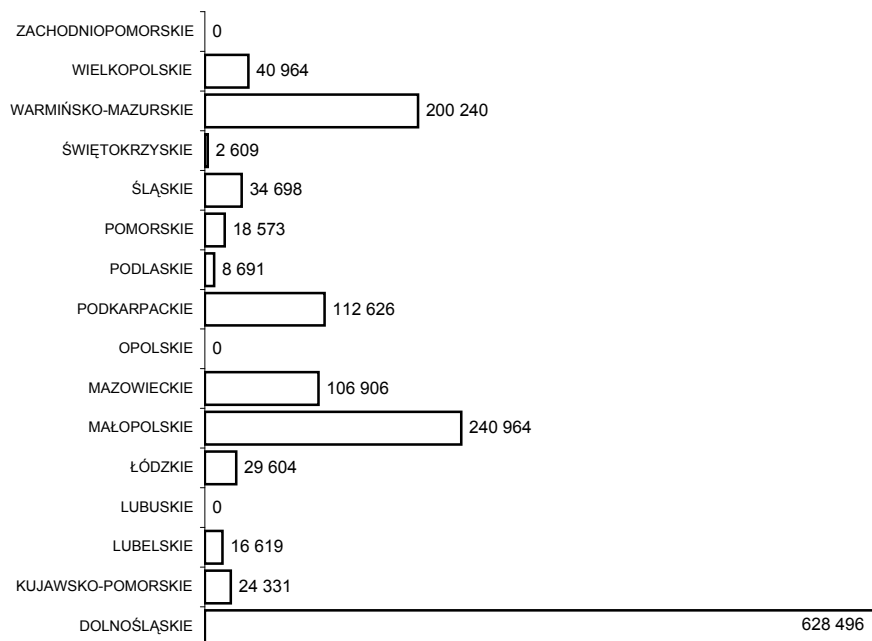
Tradycyjnie duże znaczenie dla skuteczności działań programowych mają inicjatywy podjęte w sferze kultury. Pozwalają one społeczności romskiej na kultywowanie własnej tradycji oraz podtrzymywanie tożsamości etnicznej. Poprzez swój walor popularyzatorski upowszechniają wiedzę o Romach, ich kulturze i historii w środowiskach lokalnych, czym przyczyniają się do przełamywania stereotypów.

Warto podkreślić, że w porównaniu z 2008 rokiem w istotny sposób obniżył się poziom zaangażowania środków własnych uczestników *Programu*. Wydaje się, że przyczyna ma charakter przejściowy i wynika raczej z trudnej sytuacji budżetów

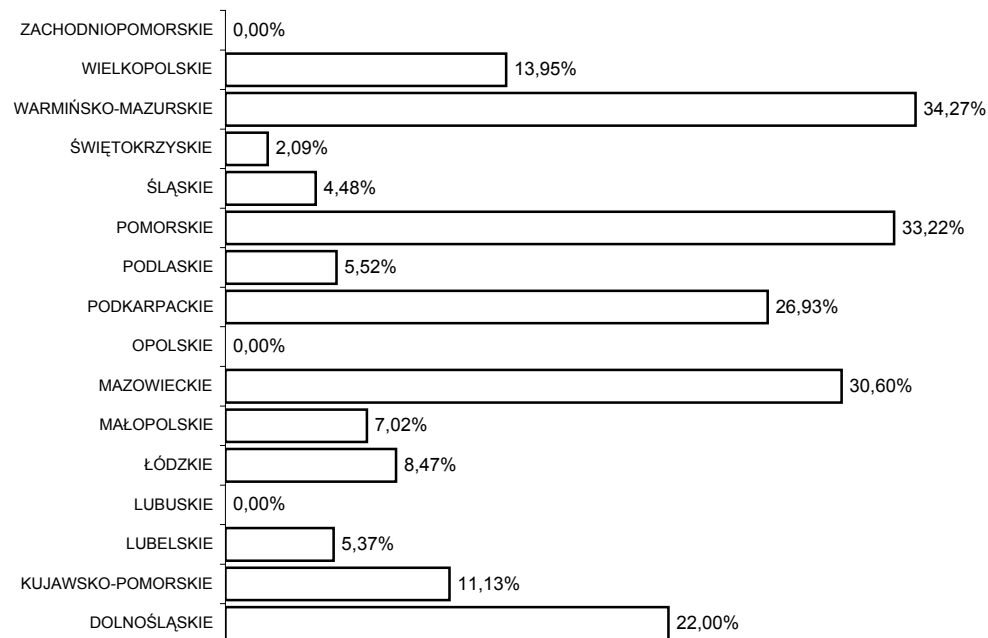
uczestniczących podmiotów w 2009 roku. Godna odnotowania jest również wyraźna poprawa poziomu wykorzystania środków finansowych pochodzących z rezerwy celowej.

Uzyskane efekty, jak również sposób sfinansowania zadań zrealizowanych w roku 2009 należy ocenić pozytywnie.

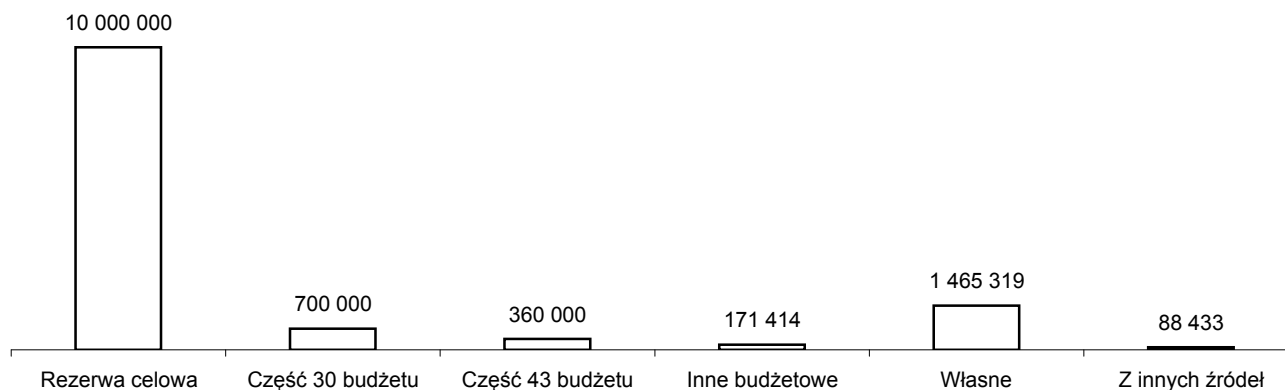
Wykres nr 1. Wysokość zaangażowanych środków własnych w poszczególnych województwach (w zł)

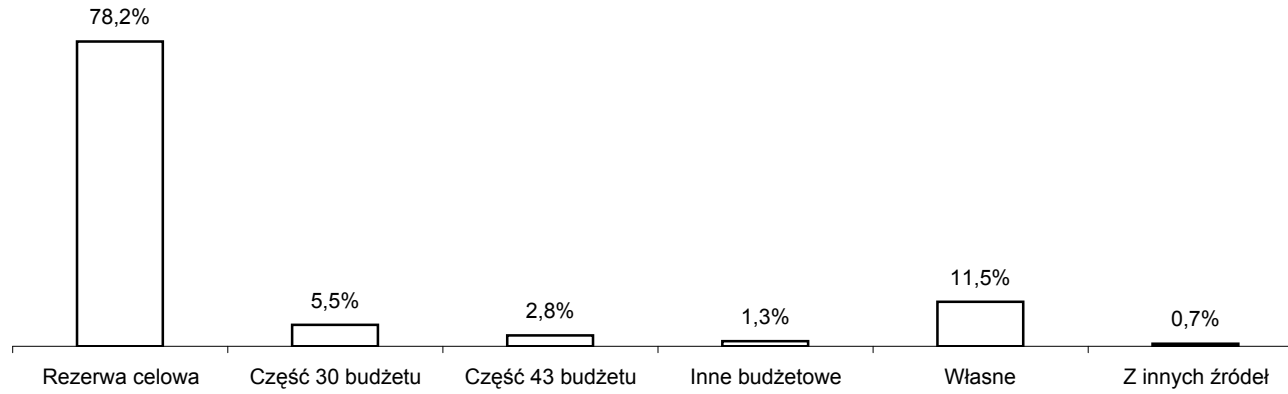
Wykres nr 2. Wysokość zaangażowanych środków własnych, w stosunku do ogółu środków w poszczególnych województwach (w %)

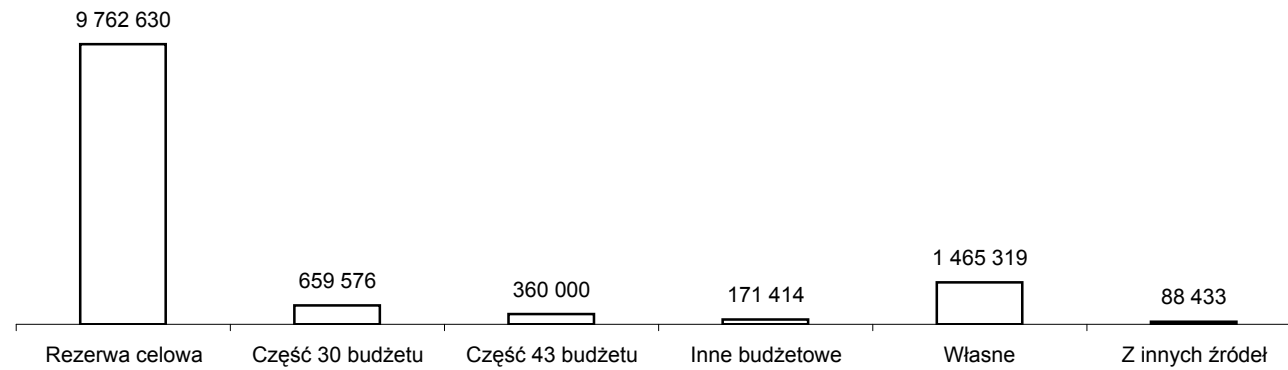
Wykres nr 3. Wysokość zaangażowanych środków w zależności od źródła pochodzenia (w zł)

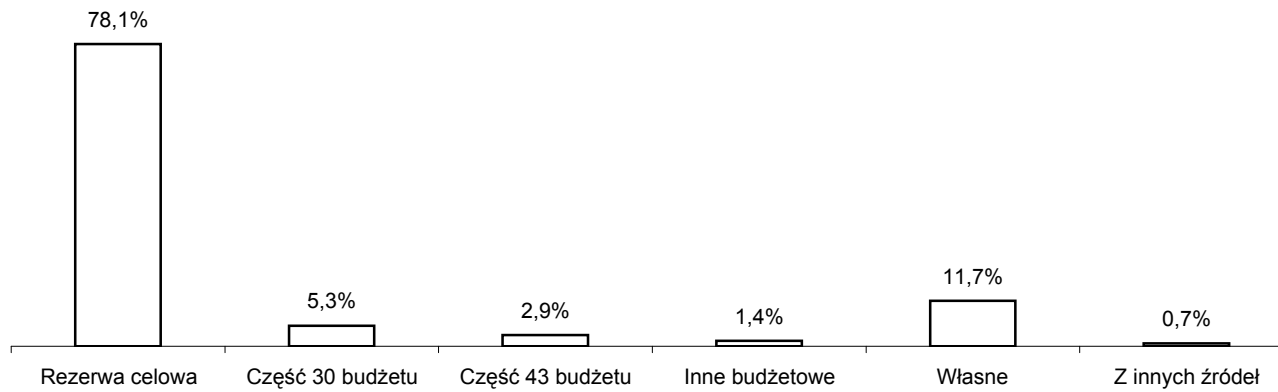
Wykres nr 4. Wysokość zaangażowanych środków w zależności od źródła pochodzenia
(w %)

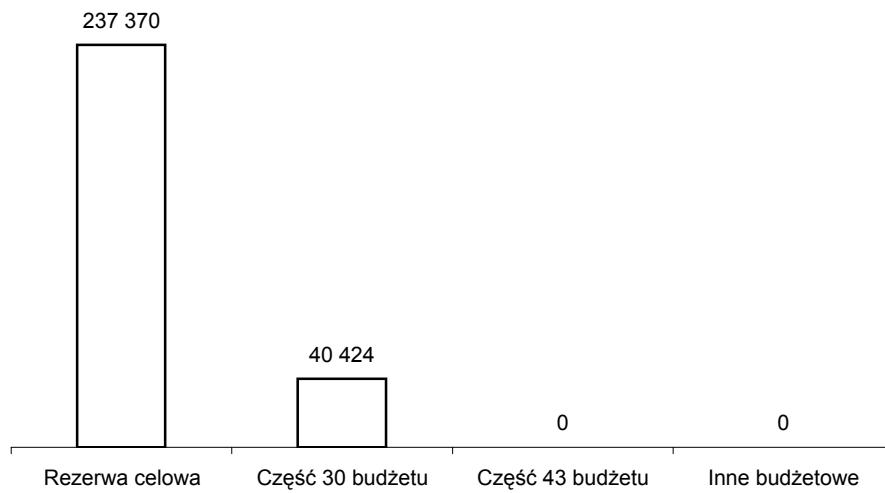
Wykres nr 5. Wysokość wykorzystanych środków w zależności od źródła pochodzenia
(w zł)

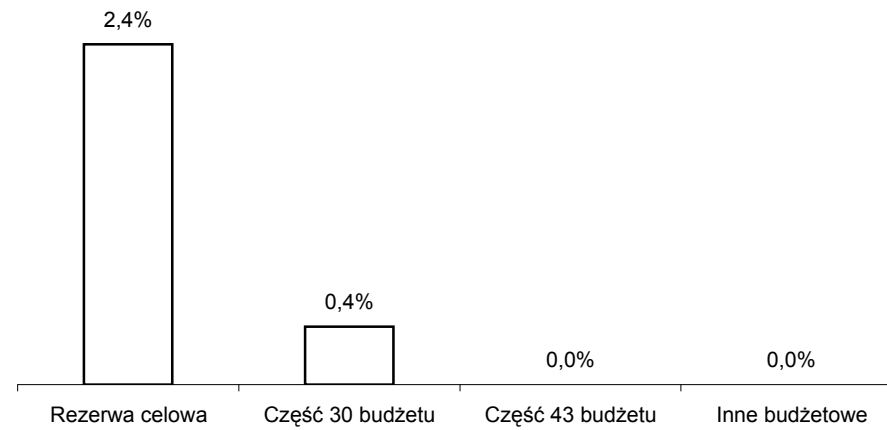
Wykres nr 6. Wysokość wykorzystanych środków w zależności od źródła pochodzenia
(w %)

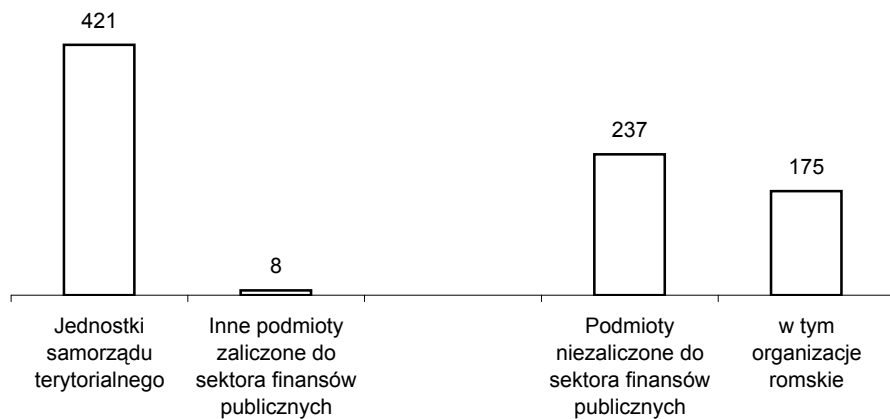
Wykres nr 7. Środki zwrócone do budżetu (w zł)

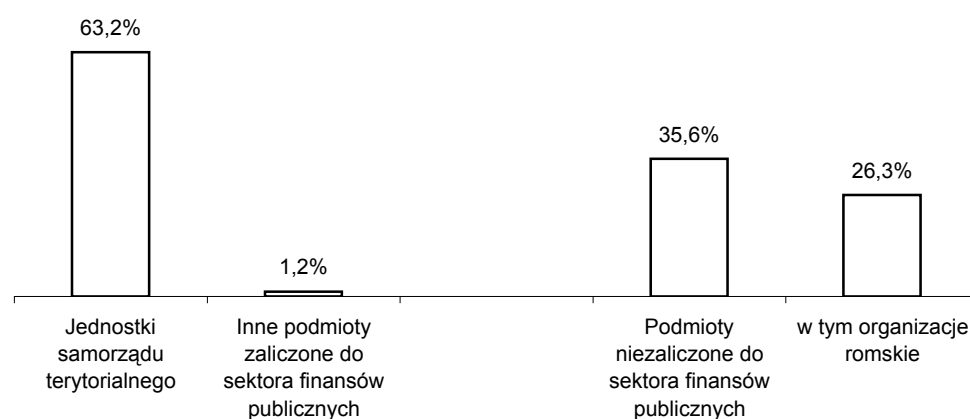
Wykres nr 8. Środki zwrócone do budżetu (w %)

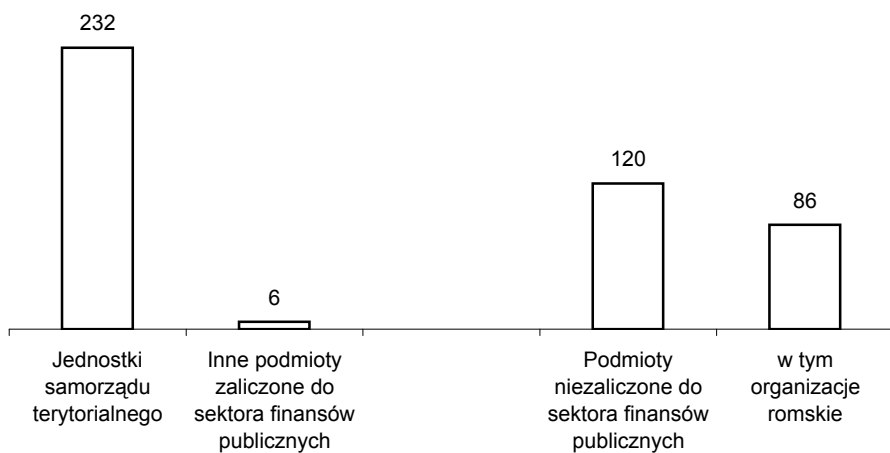
Wykres nr 9. Liczba zrealizowanych zadań

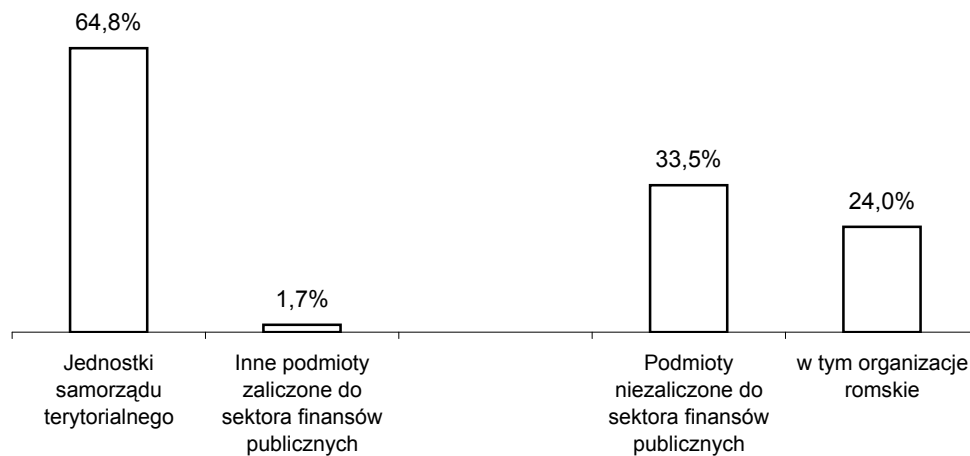
Wykres nr 10. Liczba zrealizowanych zadań (w %)

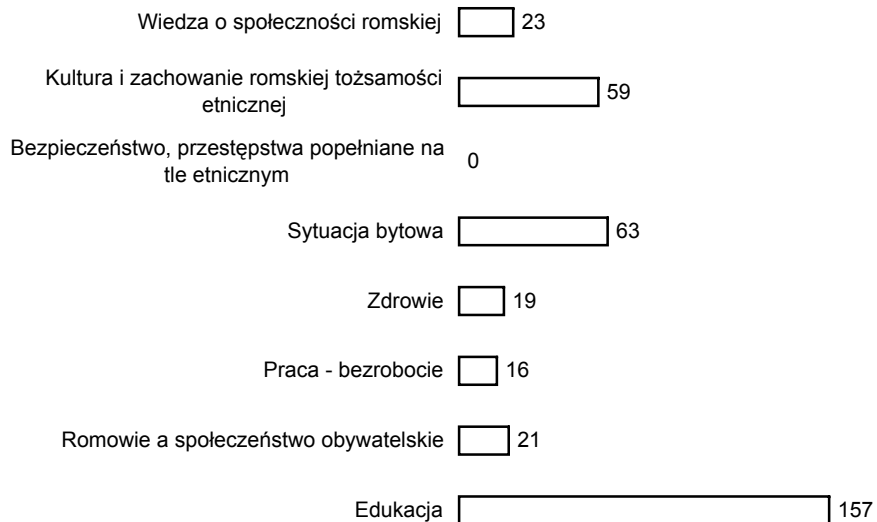
Wykres nr 11. Liczba uczestniczących podmiotów

Wykres nr 12. Liczba uczestniczących podmiotów (w %)

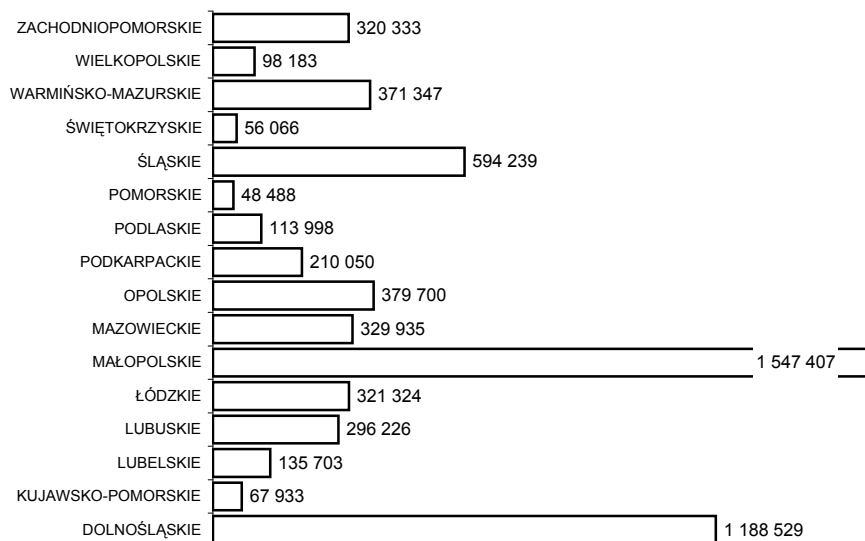
Wykres nr 13. Liczba uczestniczących podmiotów w poszczególnych dziedzinach

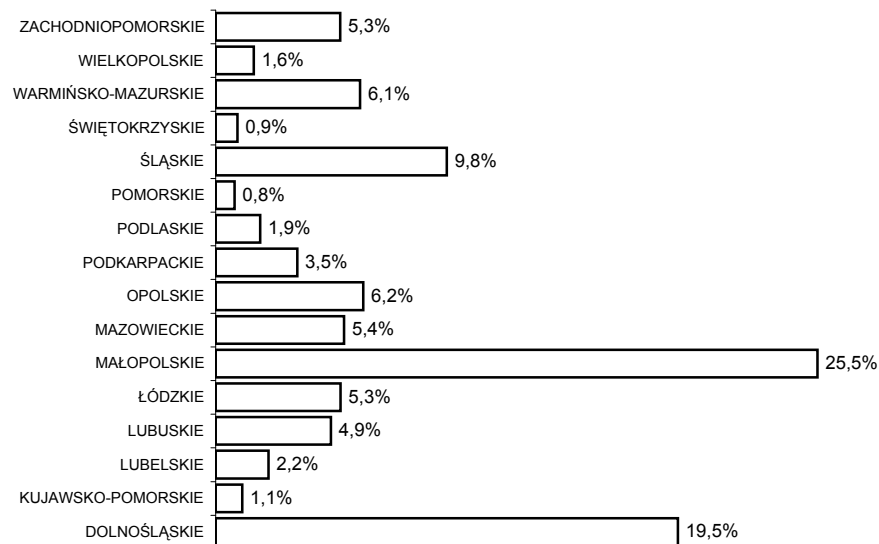
Wykres nr 14. Liczba zrealizowanych zadań w poszczególnych dziedzinach

Wykres nr 15. Wysokość wykorzystanych środków w dziedzinie Edukacja w poszczególnych województwach (w zł)

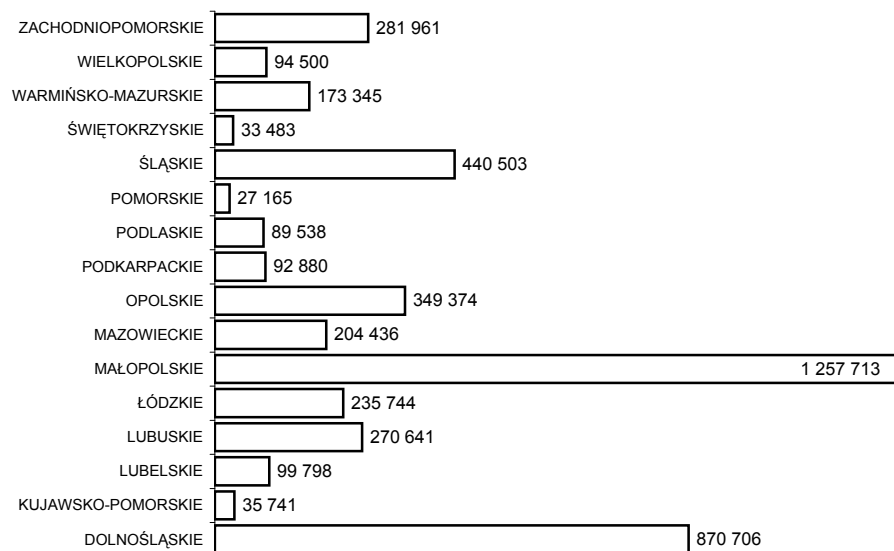

Wykres nr 16. Wysokość wykorzystanych środków w dziedzinie Edukacja w poszczególnych województwach (w %)

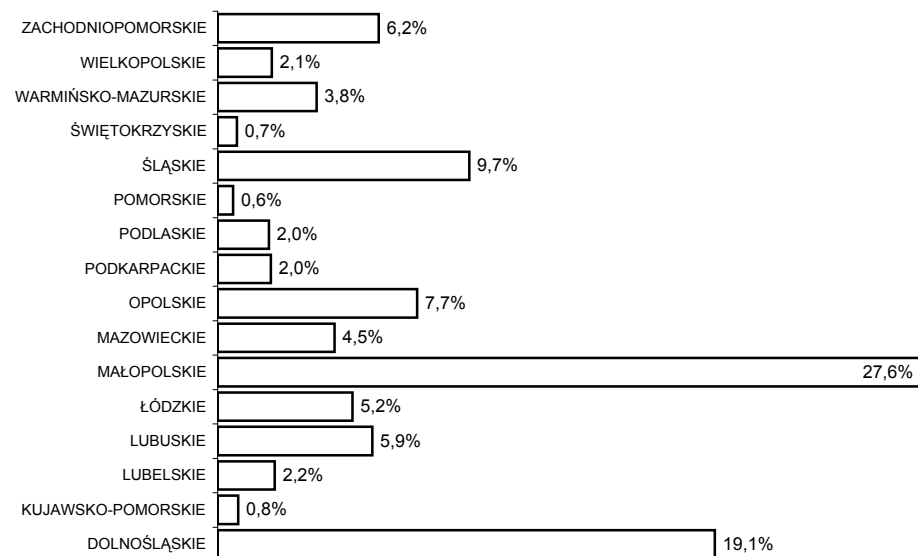

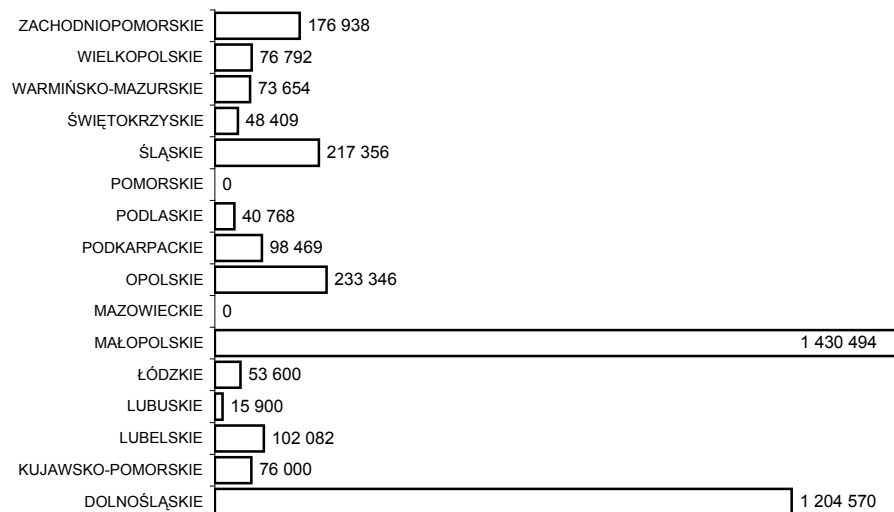
Wykres nr 17. Wysokość wykorzystanych środków z rezerwy celowej w dziedzinie Edukacja w poszczególnych województwach (w zł)

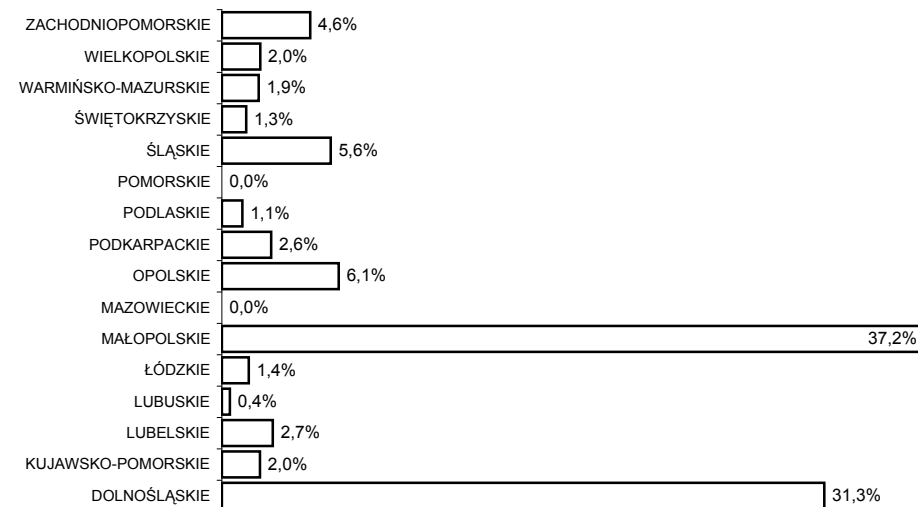
Wykres nr 18. Wysokość wykorzystanych środków z rezerwy celowej w dziedzinie Edukacja w poszczególnych województwach (w %)

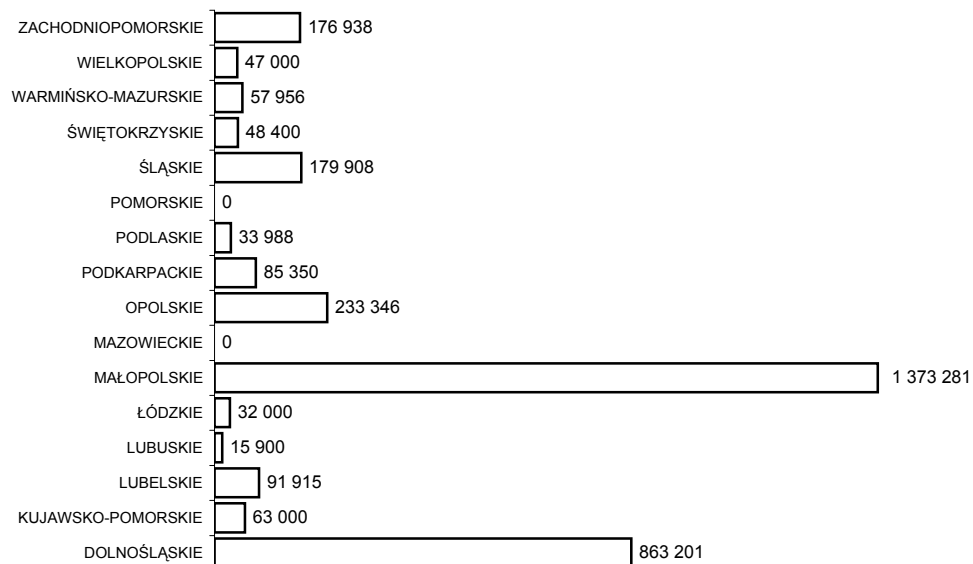
Wykres nr 19. Wysokość wykorzystanych środków w dziedzinie Sytuacja bytowa w poszczególnych województwach (w zł)

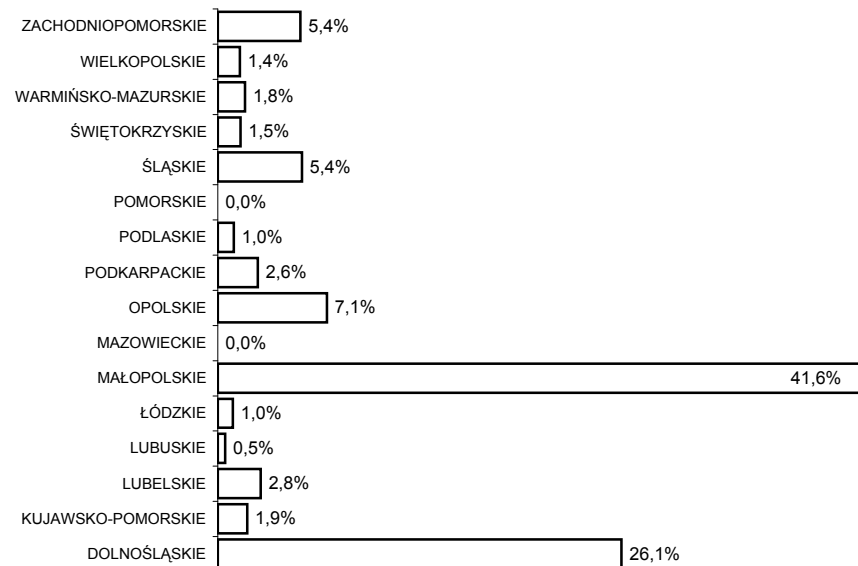
Wykres nr 20. Wysokość wykorzystanych środków w dziedzinie Sytuacja bytowa w poszczególnych województwach (w %)

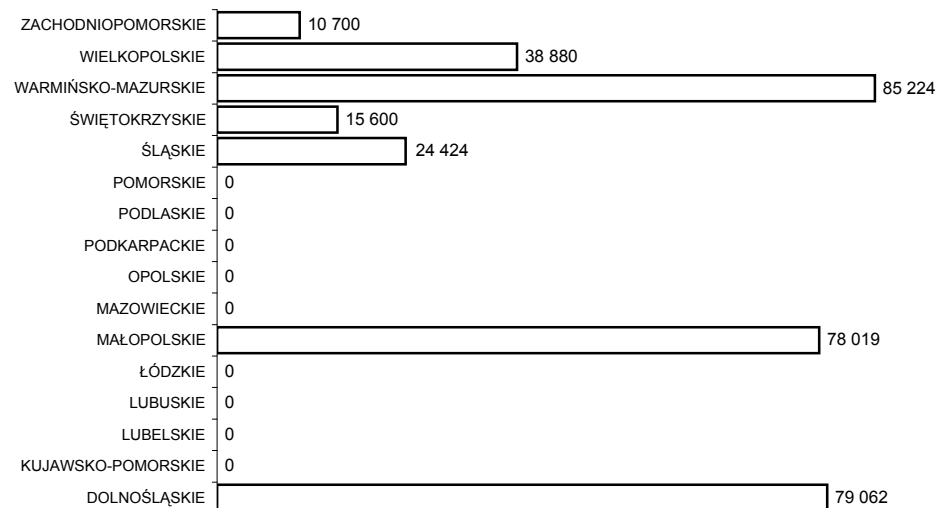
Wykres nr 21. Wysokość wykorzystanych środków z rezerwy celowej w dziedzinie Sytuacja bytowa w poszczególnych województwach (w zł)

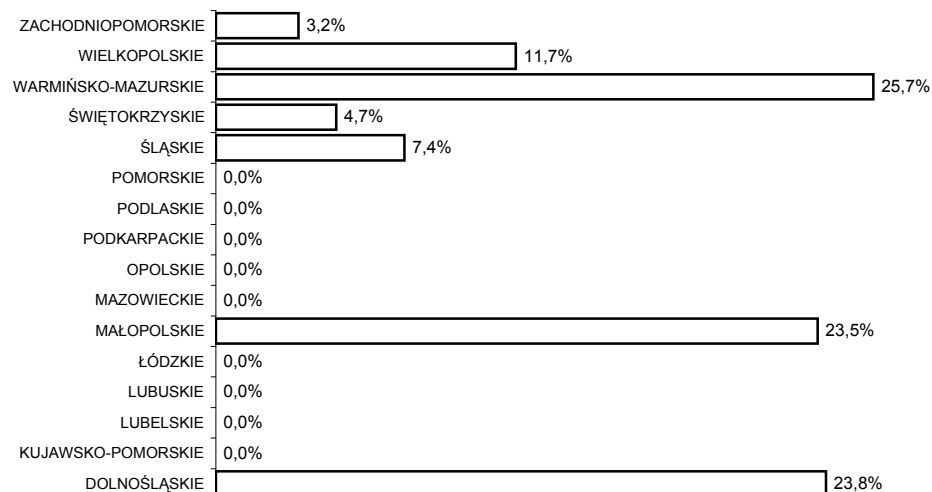
Wykres nr 22. Wysokość wykorzystanych środków z rezerwy celowej w dziedzinie Sytuacja bytowa w poszczególnych województwach (w %)

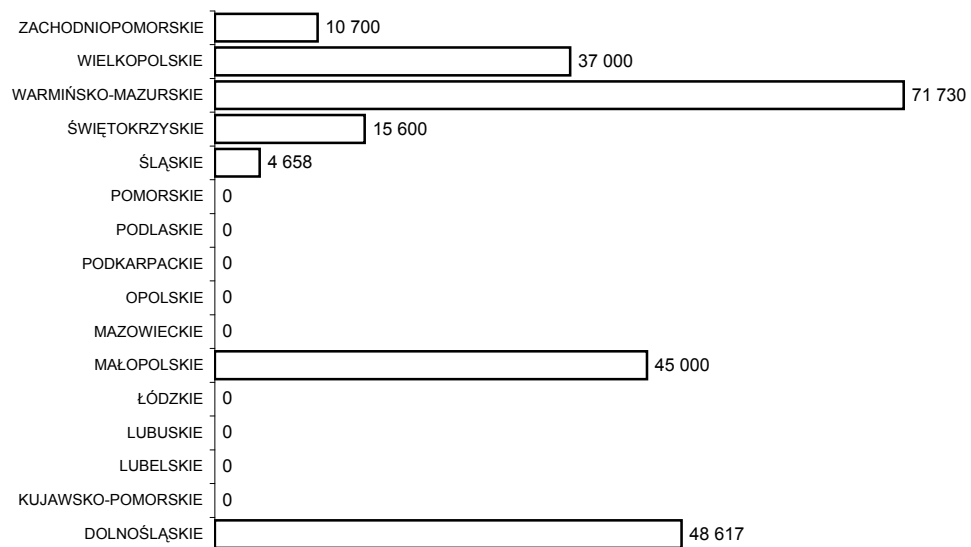
Wykres nr 23. Wysokość wykorzystanych środków w dziedzinie Praca - bezrobocie w poszczególnych województwach (w zł)

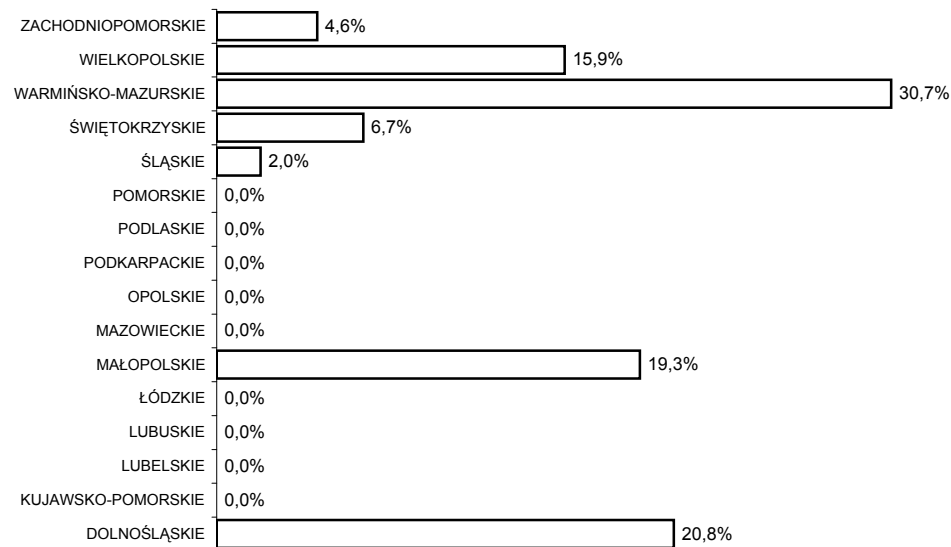
Wykres nr 24. Wysokość wykorzystanych środków w dziedzinie Praca - bezrobocie w poszczególnych województwach (w %)

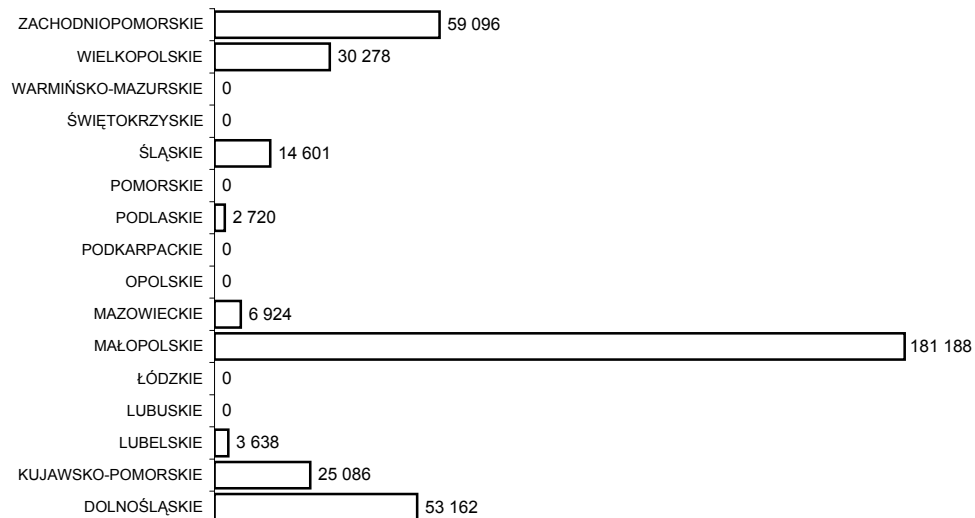
Wykres nr 25. Wysokość wykorzystanych środków z rezerwy celowej w dziedzinie Praca · bezrobocie w poszczególnych województwach (w zł)

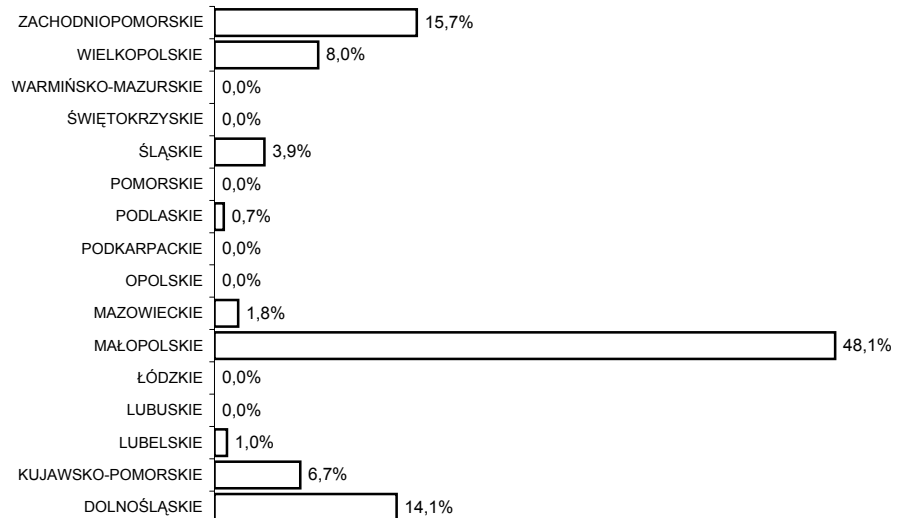
Wykres nr 26. Wysokość wykorzystanych środków z rezerwy celowej w dziedzinie Praca · bezrobocie w poszczególnych województwach (w %)

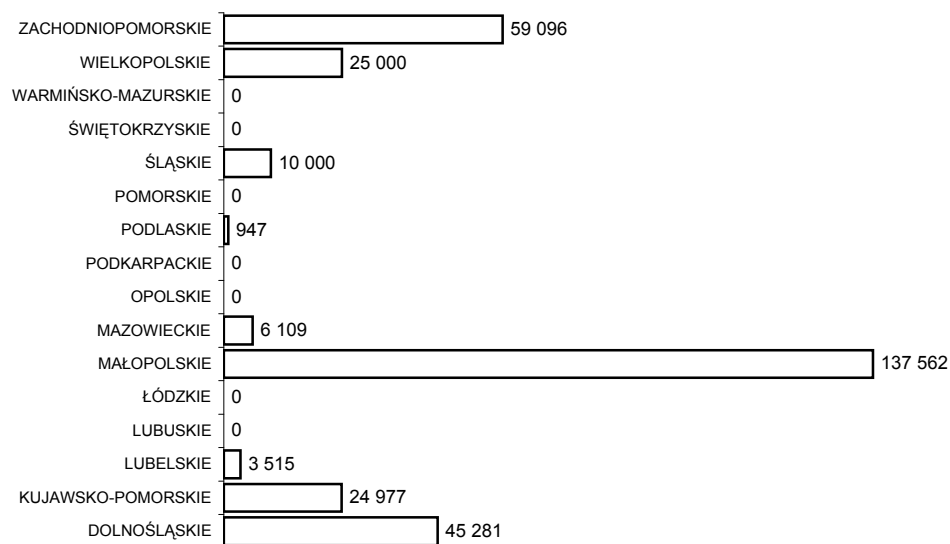
Wykres nr 27. Wysokość wykorzystanych środków w dziedzinie Zdrowie w poszczególnych województwach (w zł)

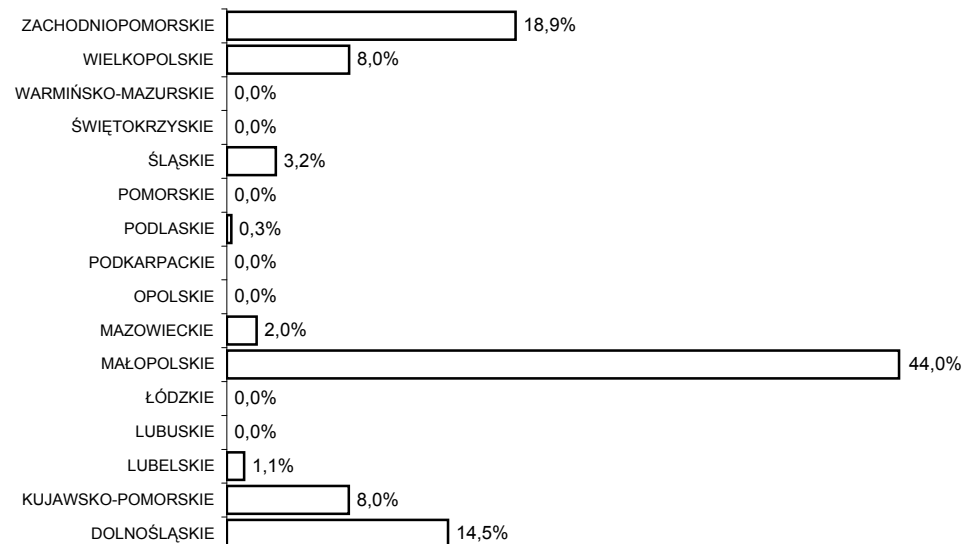
Wykres nr 28. Wysokość wykorzystanych środków w dziedzinie Zdrowie w poszczególnych województwach (w %)

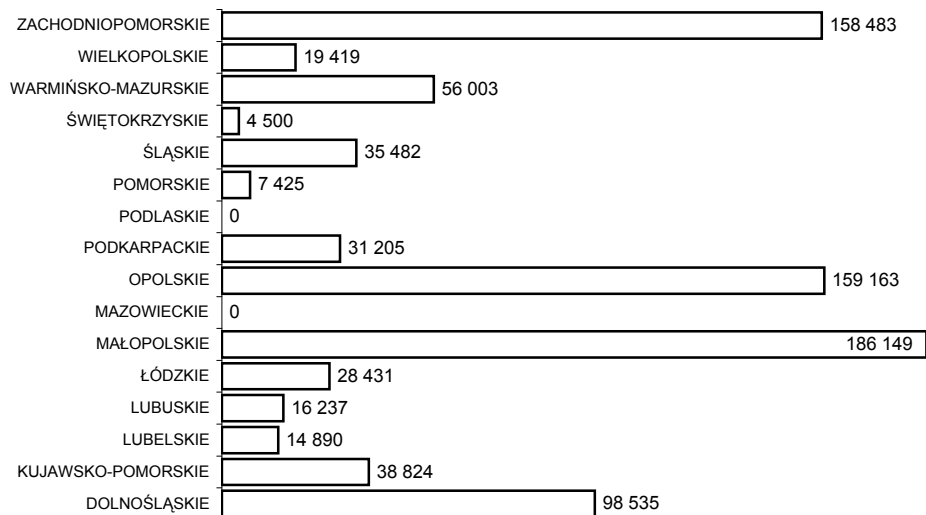
Wykres nr 29. Wysokość wykorzystanych środków z rezerwy celowej w dziedzinie Zdrowie w poszczególnych województwach (w zł)

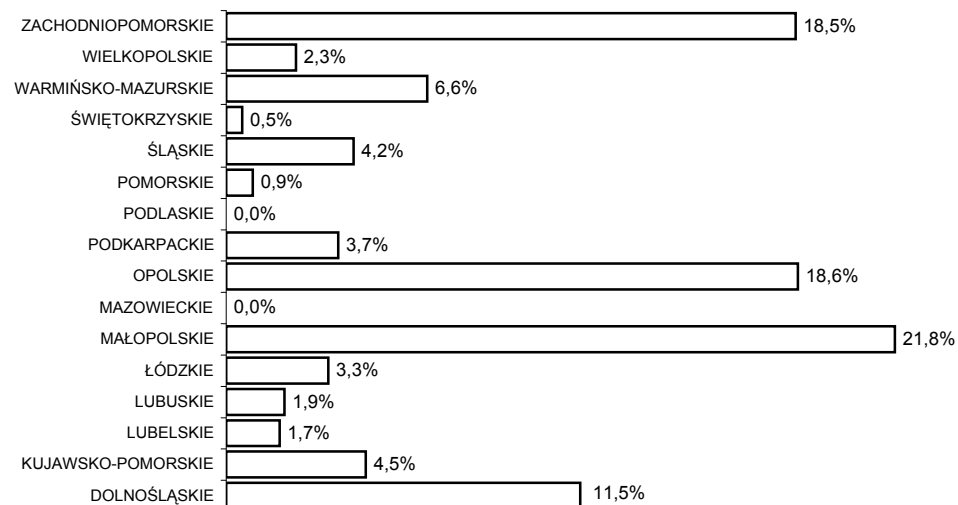
Wykres nr 30. Wysokość wykorzystanych środków z rezerwy celowej w dziedzinie Zdrowie w poszczególnych województwach (w %)

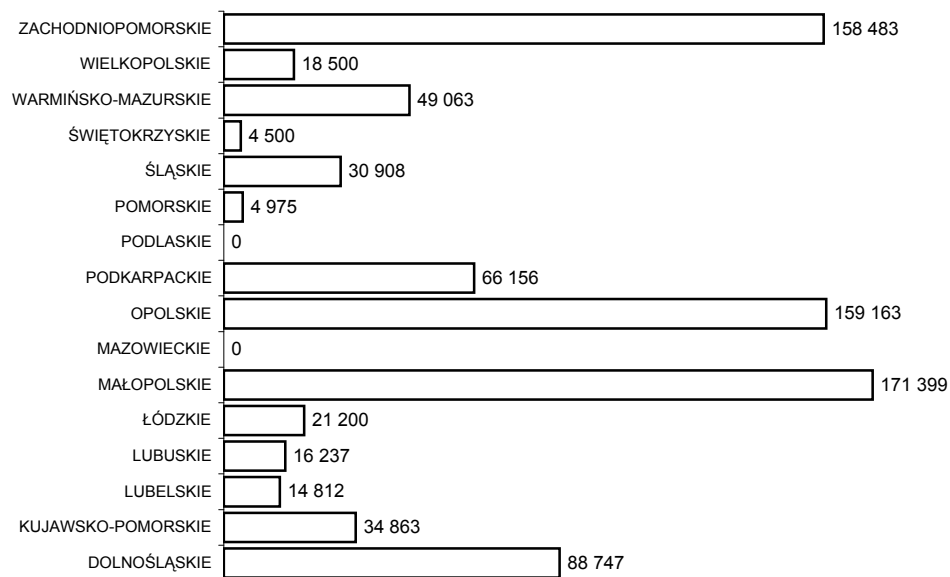
Wykres nr 31. Wysokość całości wykorzystanych środków w dziedzinie Kultura zachowanie rromskiej tożsamości etnicznej w poszczególnych województwach (w zł)

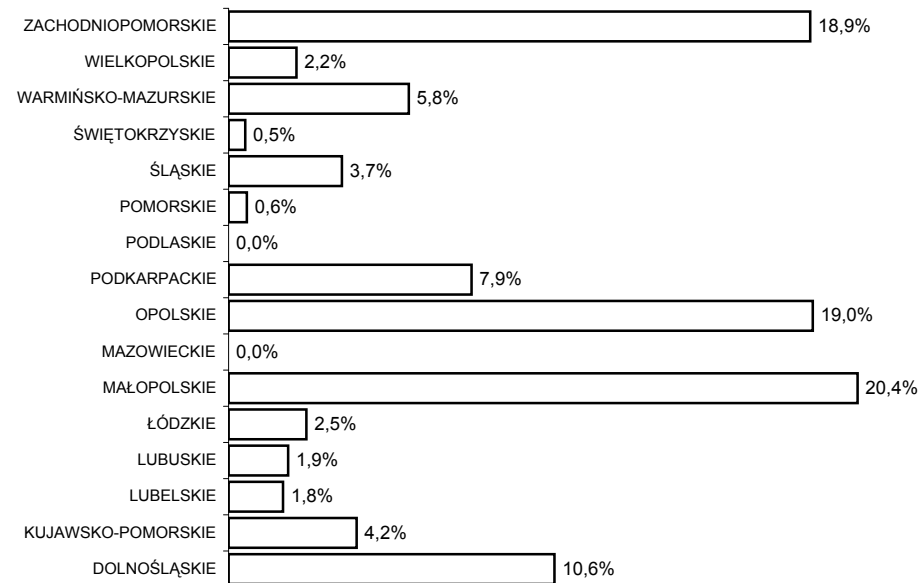
Wykres nr 32. Wysokość całości wykorzystanych środków w dziedzinie Kultura zachowanie rromskiej tożsamości etnicznej w poszczególnych województwach (w %)

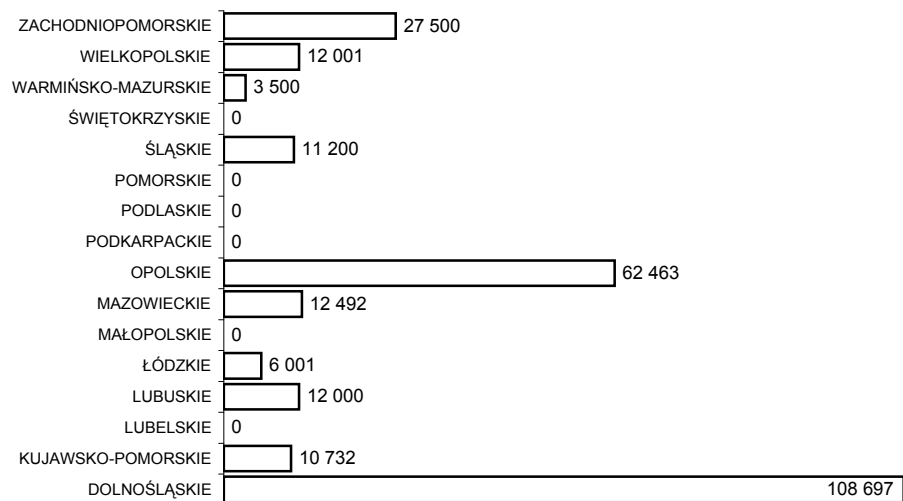
Wykres nr 33. Wysokość wykorzystanych środków z rezerwy celowej w dziedzinie Kultura i zachowanie romskiej tożsamości w poszczególnych województwach (w zł)

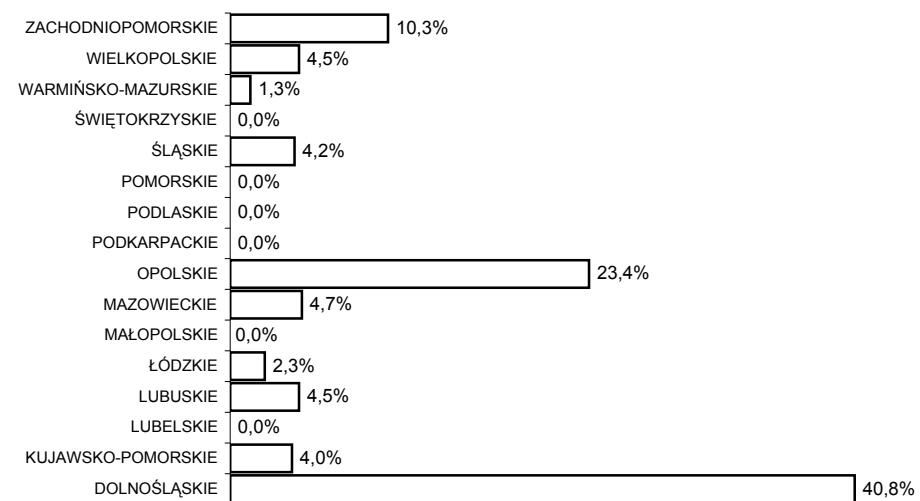
Wykres nr 34. Wysokość wykorzystanych środków z rezerwy celowej w dziedzinie Kultura i zachowanie romskiej tożsamości w poszczególnych województwach (w %)

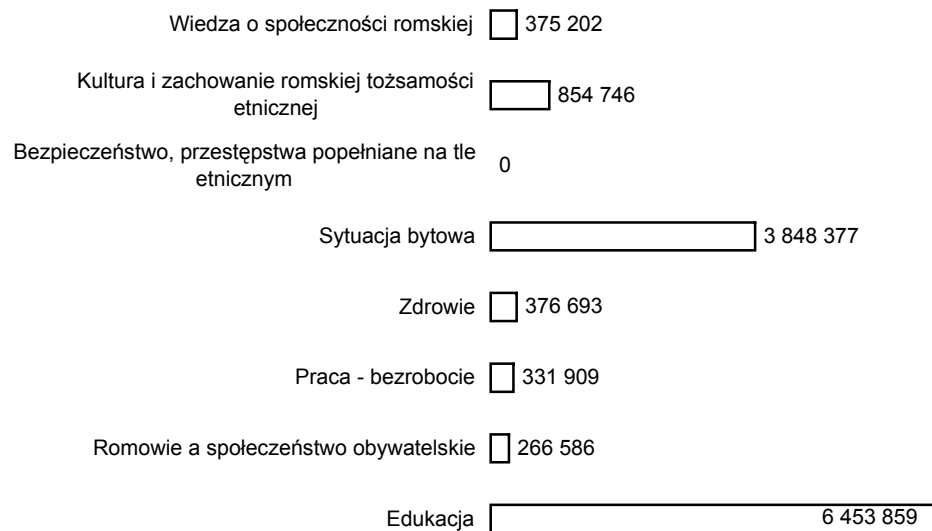
Wykres nr 35. Wysokość wykorzystanych środków w dziedzinie Romowie i społeczeństwo obywatelskie w poszczególnych województwach (w zł)

Wykres nr 36. Wysokość wykorzystanych środków w dziedzinie Romowie i społeczeństwo obywatelskie w poszczególnych województwach (w %)

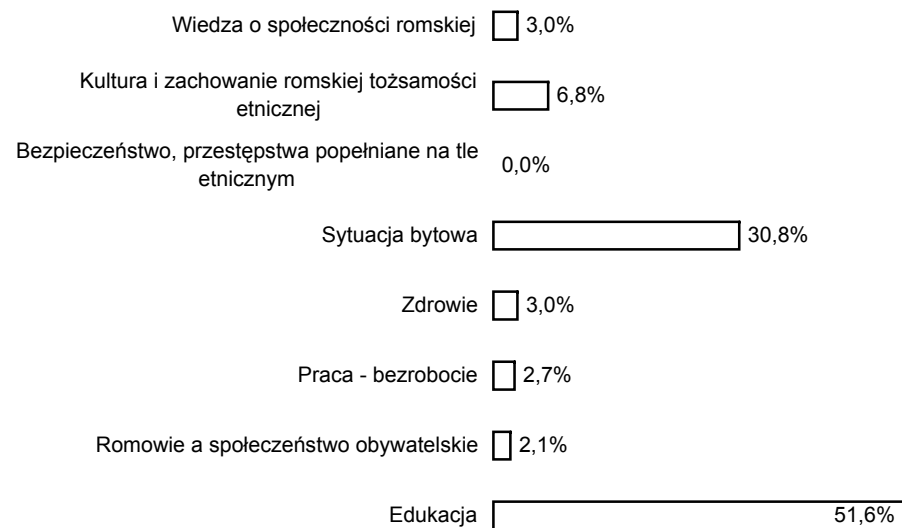
Wykres nr 37. Wysokość całości wykorzystanych środków w podziale na poszczególne dziedziny (w zł)

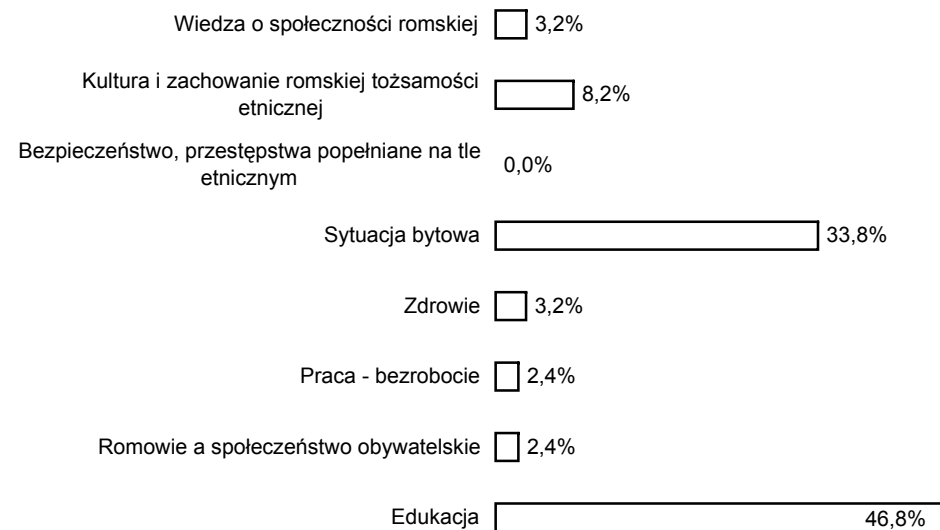
Wykres nr 39. Wysokość wykorzystanych środków z rezerwy celowej w podziale na poszczególne dziedziny (w zł)

Wykres nr 38. Wysokość całości wykorzystanych środków w podziale na poszczególne dziedziny (w %)

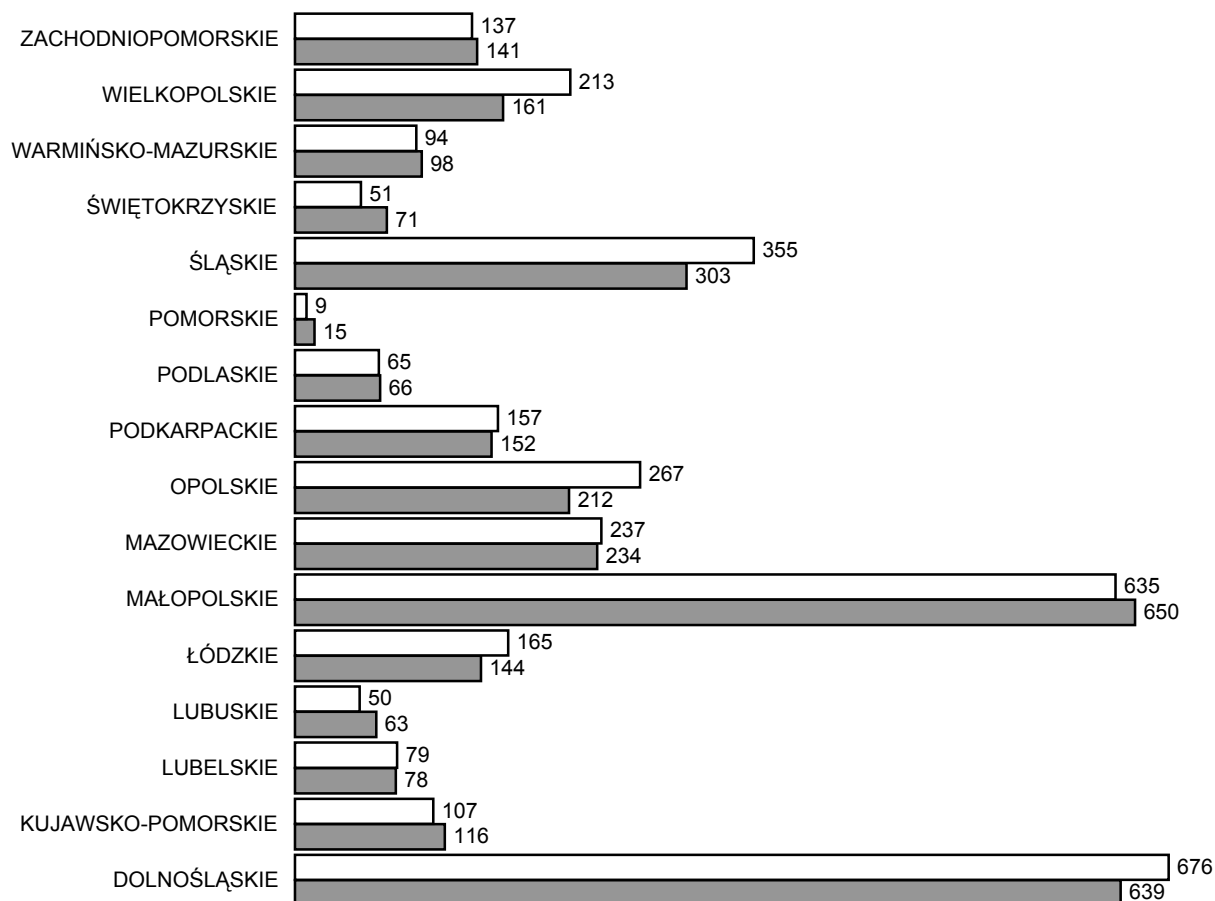

Wykres nr 40. Wysokość wykorzystanych środków z rezerwy celowej w podziale na poszczególne dziedziny (w %)

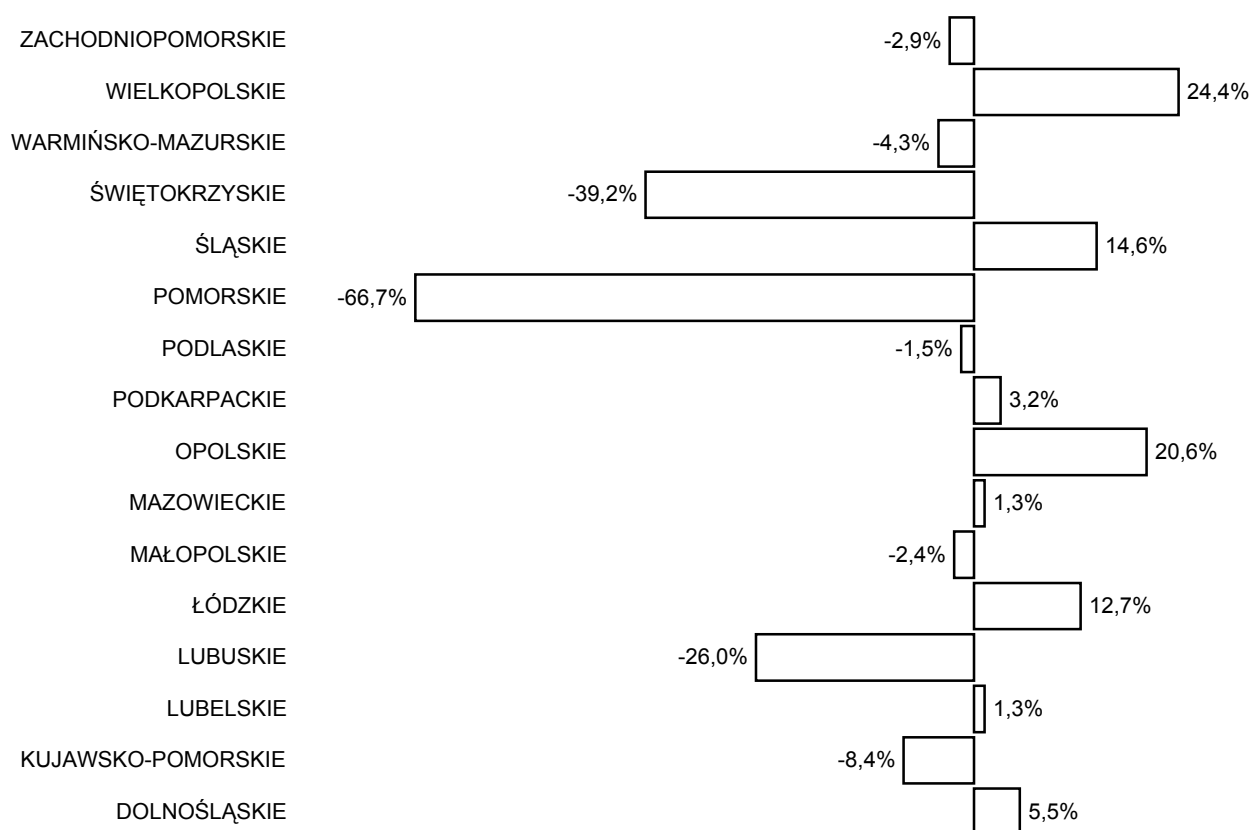

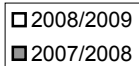
□ 2008/2009
 ■ 2007/2008

Wykres nr 41. Liczba dzieci romskich objętych obowiązkiem szkolnym w latach szkolnych 2007/2008 i 2008/2009

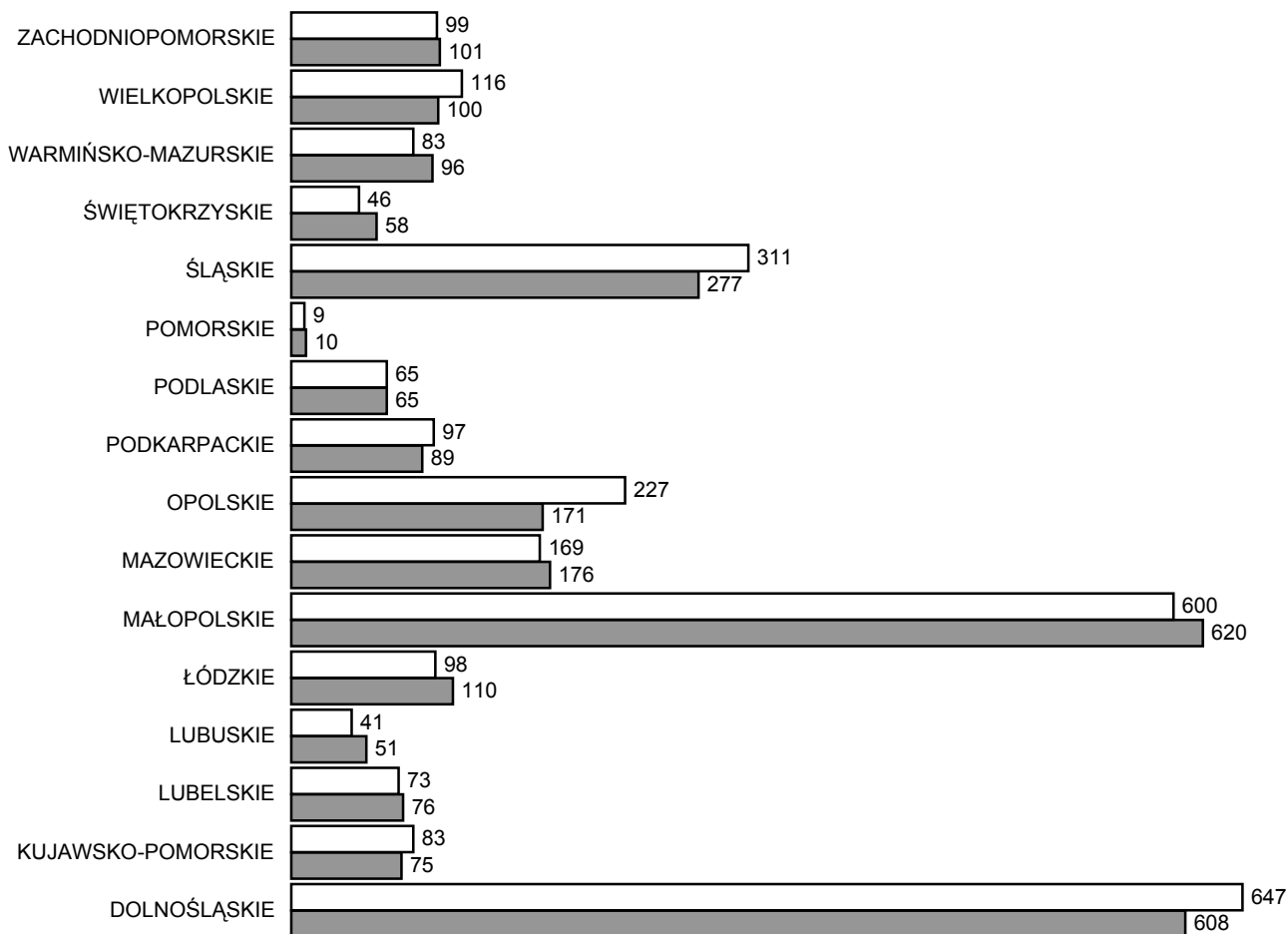

Wykres nr 42. Zmiany liczby dzieci romskich objętych obowiązkiem szkolnym w latach szkolnych 2007/2008 i 2008/2009

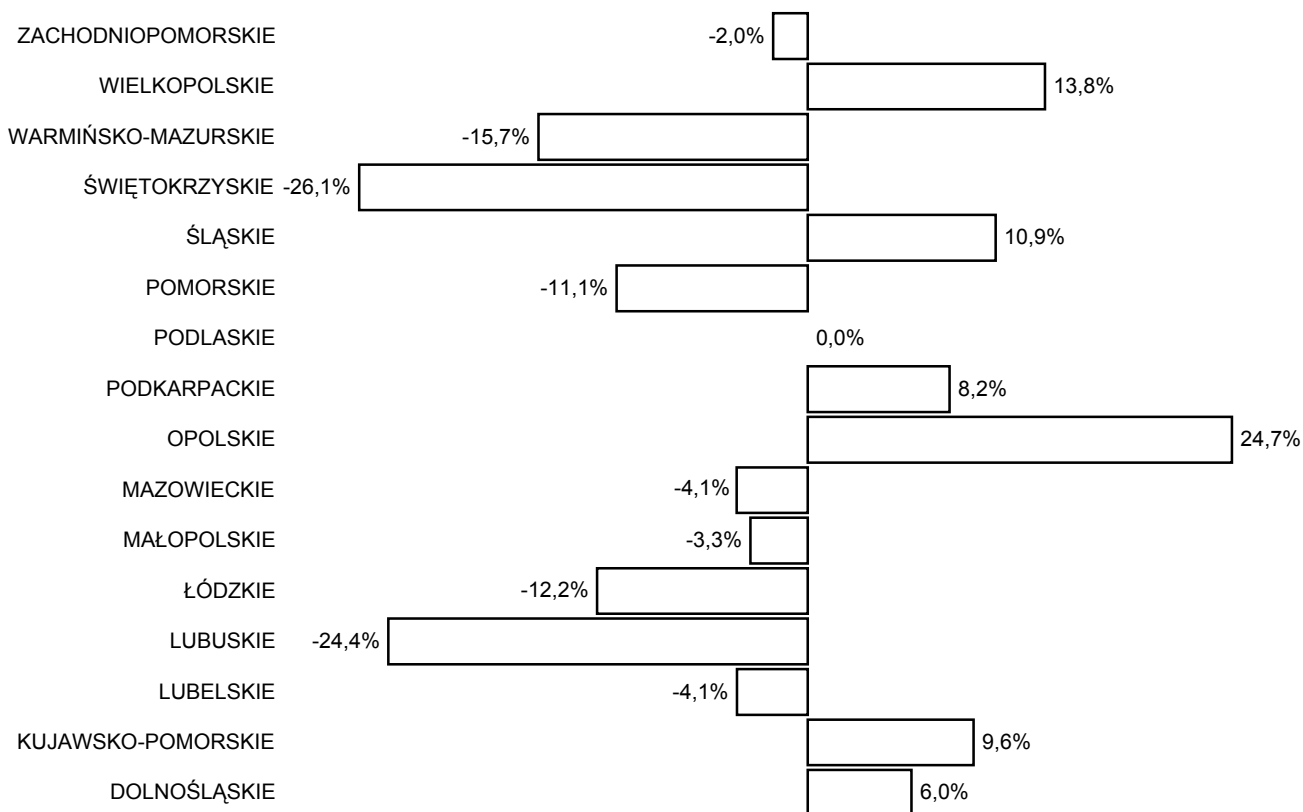

Wykres nr 43. Liczba dzieci romskich realizujących obowiązek szkolny w latach szkolnych 2007/2008 i 2008/2009

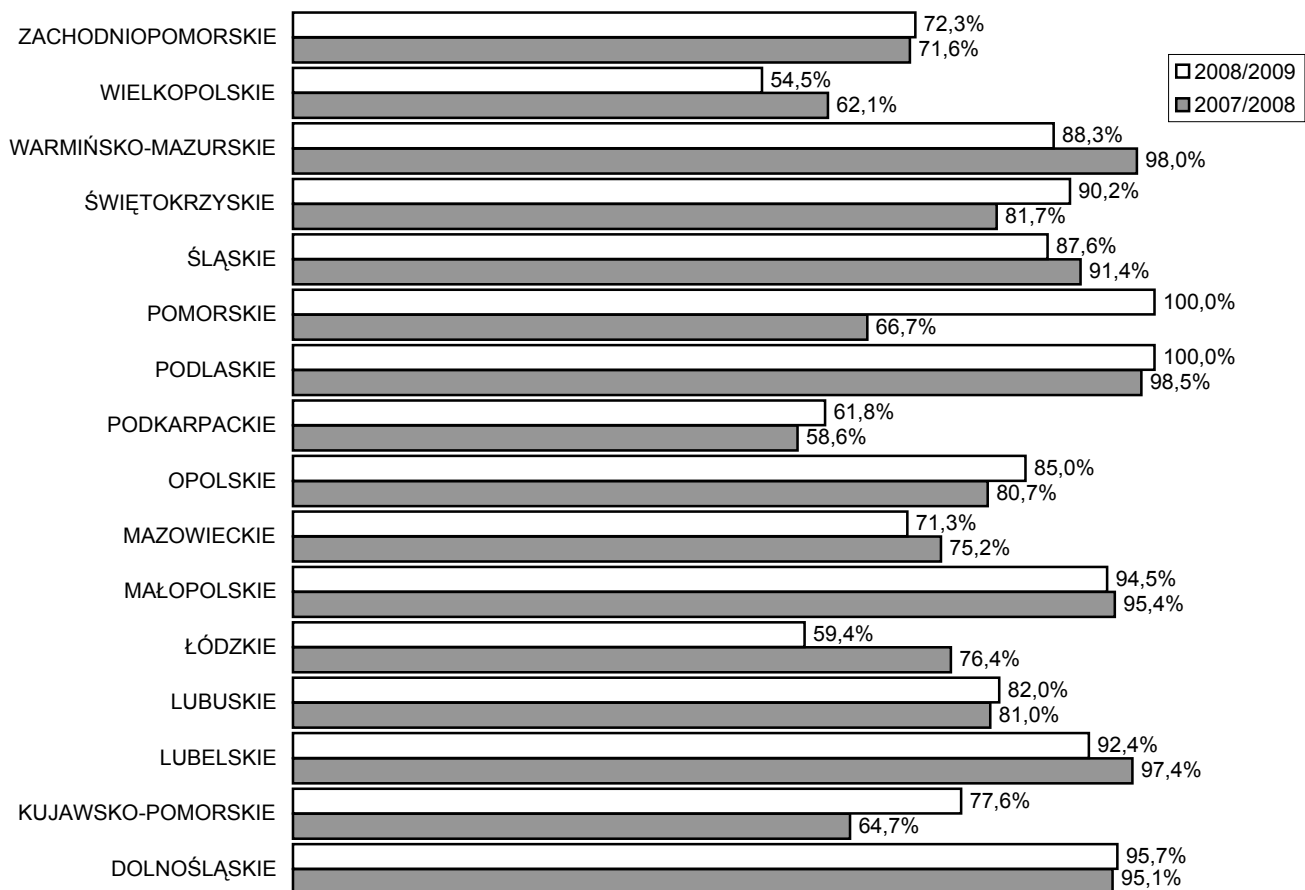

Wykres nr 44. Zmiany liczby dzieci romskich realizujących obowiązek szkolny w latach szkolnych 2007/2008 i 2008/2009

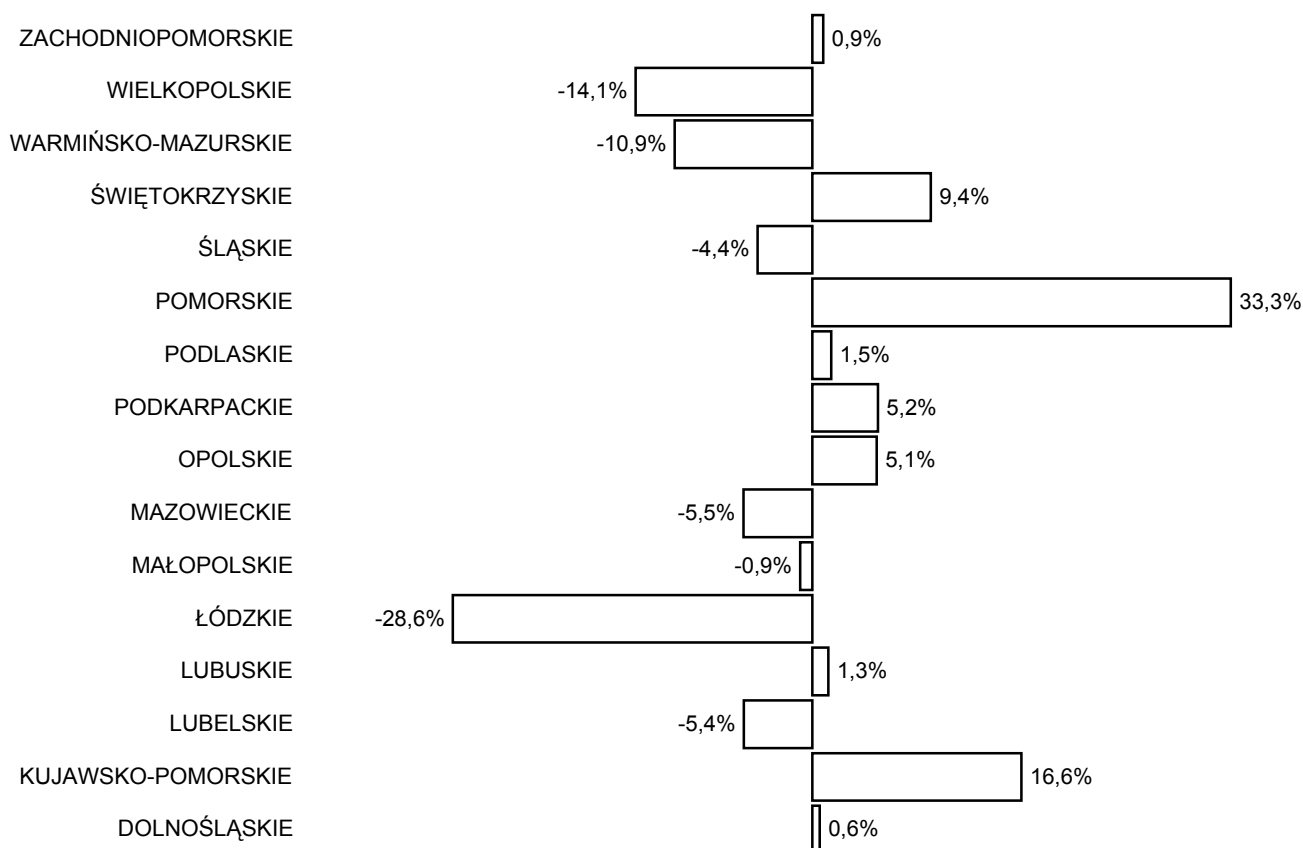

Wykres nr 45. Wskaźnik - liczba dzieci romskich realizujących obowiązek szkolny do liczby dzieci romskich objętych obowiązkiem szkolnym w latach szkolnych 2007/2008 i 2008/2009

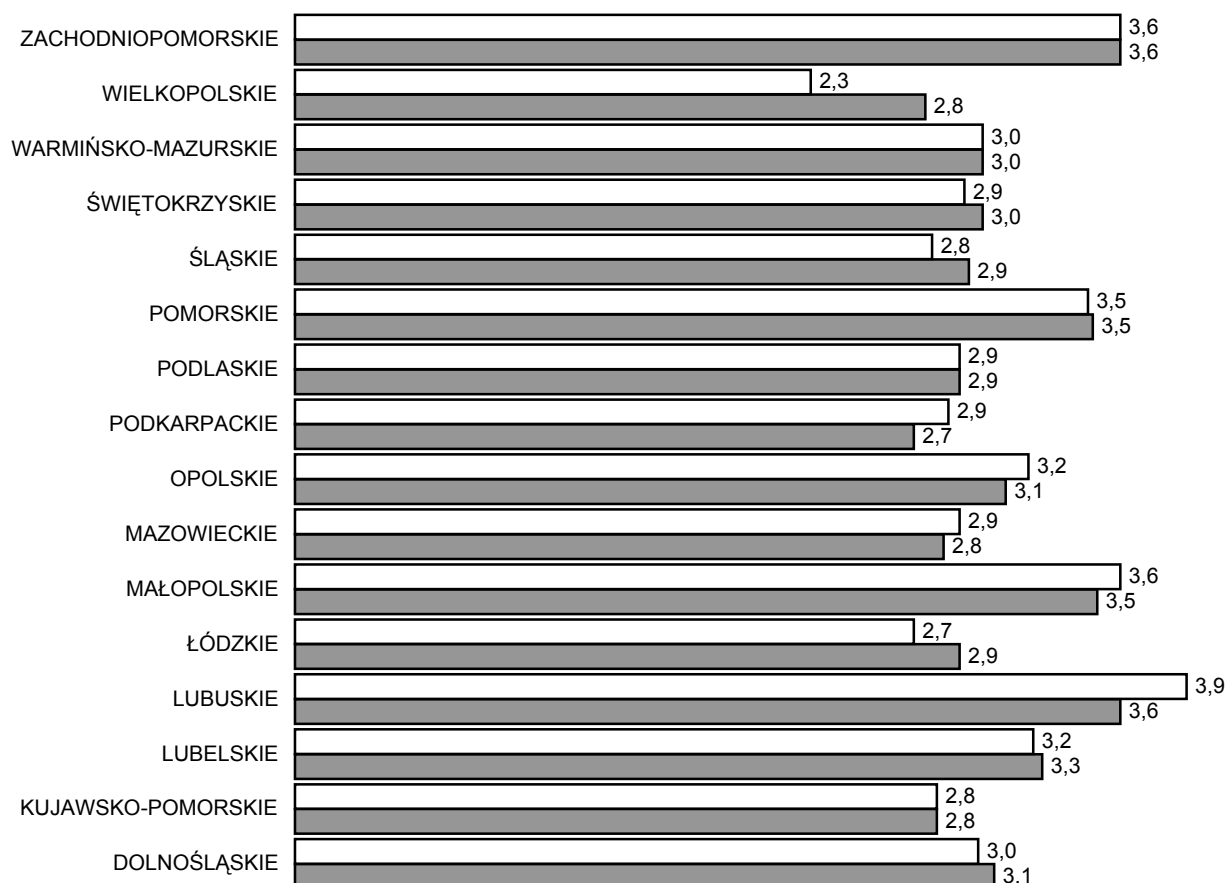

Wykres nr 46. Zmiany wskaźnika (liczba dzieci romskich realizujących obowiązek szkolny do liczby dzieci romskich objętych obowiązkiem szkolnym) w latach szkolnych 2007/2008 i 2008/2009

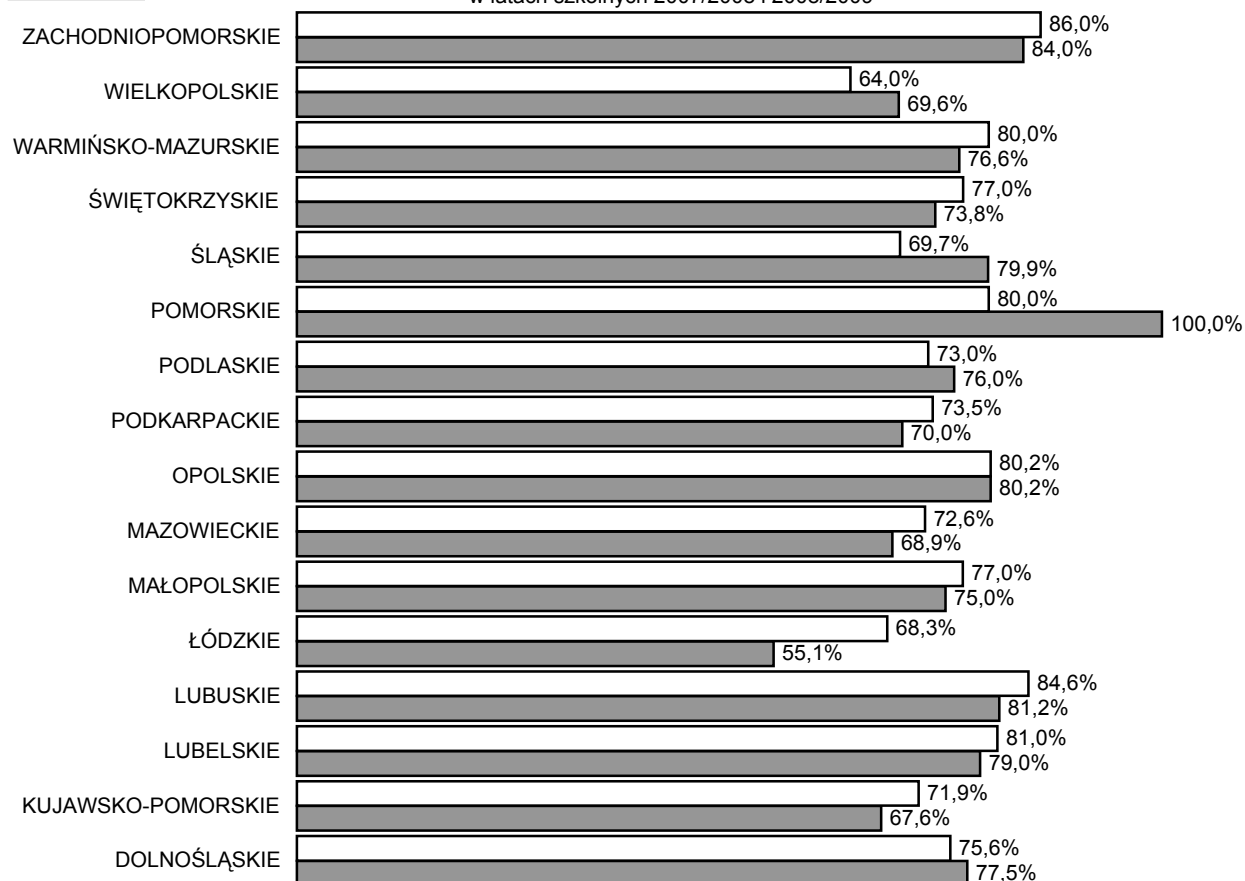
□ 2008/2009
 ■ 2007/2008

Wykres nr 47. Średnia ocen uczniów romskich
 w latach szkolnych 2007/2008 i 2008/2009

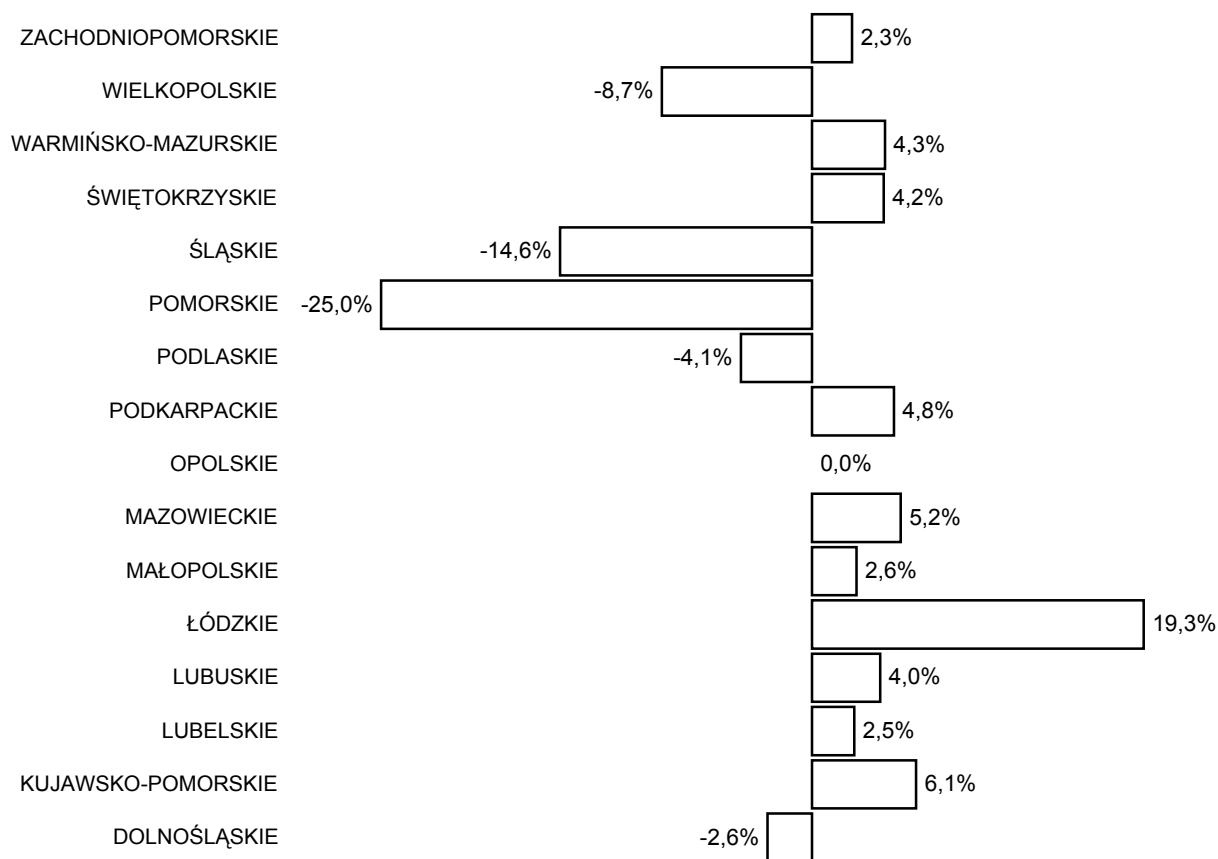

□ 2008/2009
 ■ 2007/2008

Wykres nr 48. Frekwencja wśród dzieci romskich realizujących obowiązek szkolny
 w latach szkolnych 2007/2008 i 2008/2009

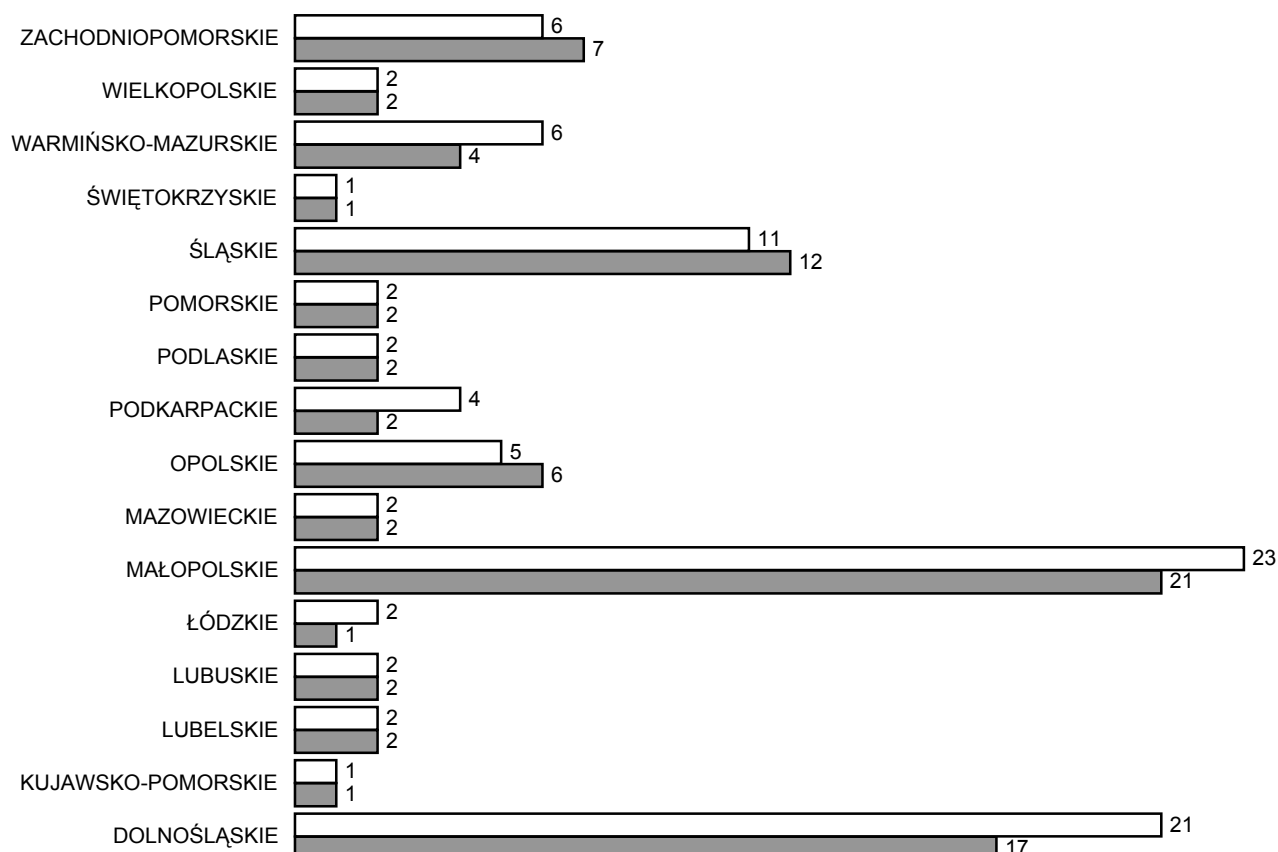

Wykres nr 49. Zmiany frekwencji wśród dzieci romskich realizujących obowiązek szkolny w latach szkolnych 2007/2008 i 2008/2009

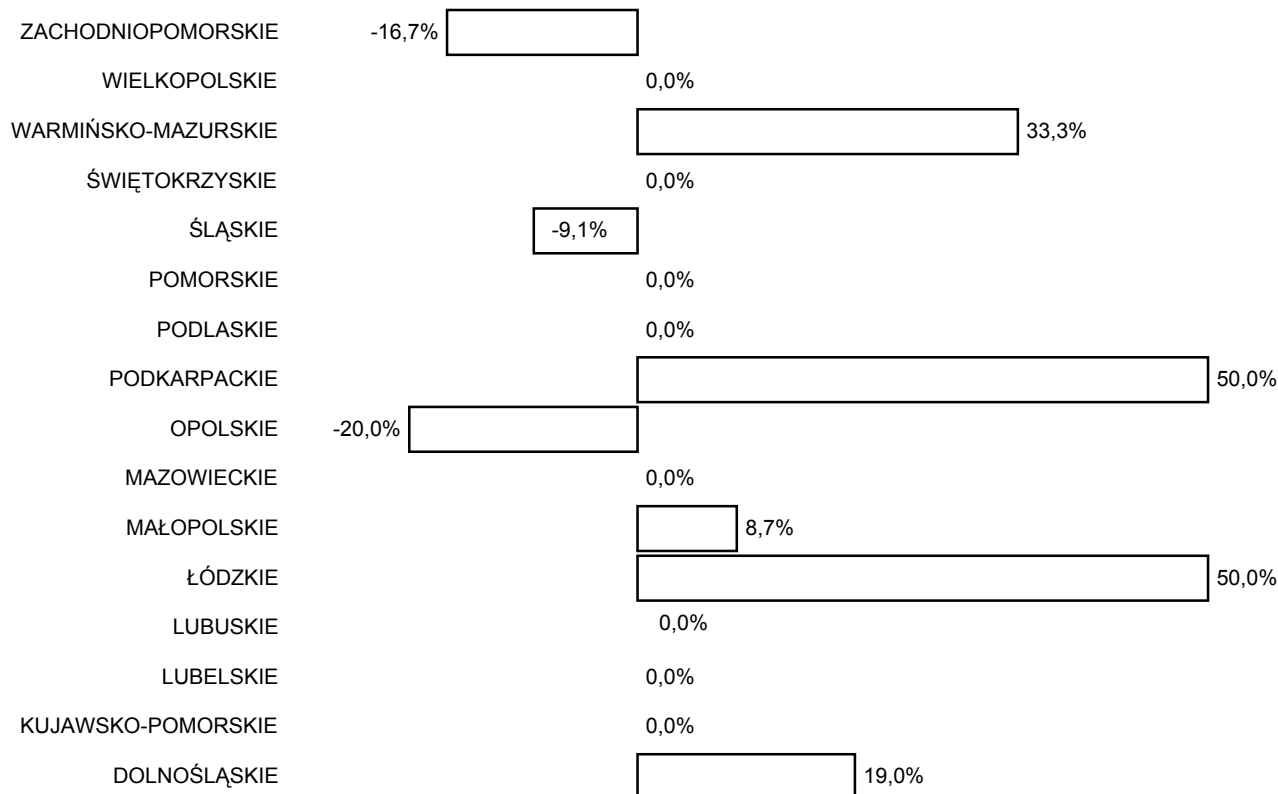

□ 2008/2009
■ 2007/2008

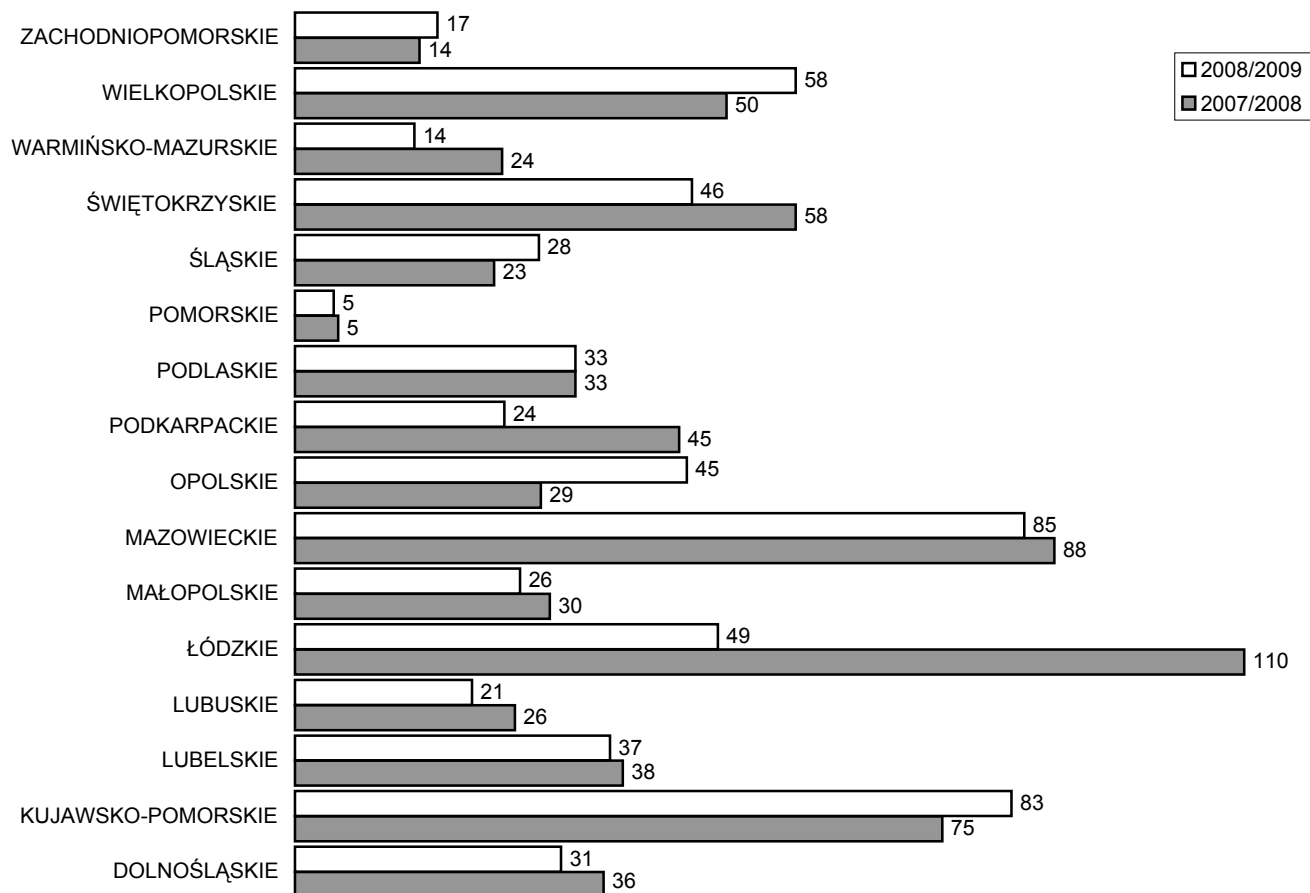
Wykres nr 50. Liczba zatrudnionych asystentów edukacji romskiej w latach szkolnych 2007/2008 i 2008/2009

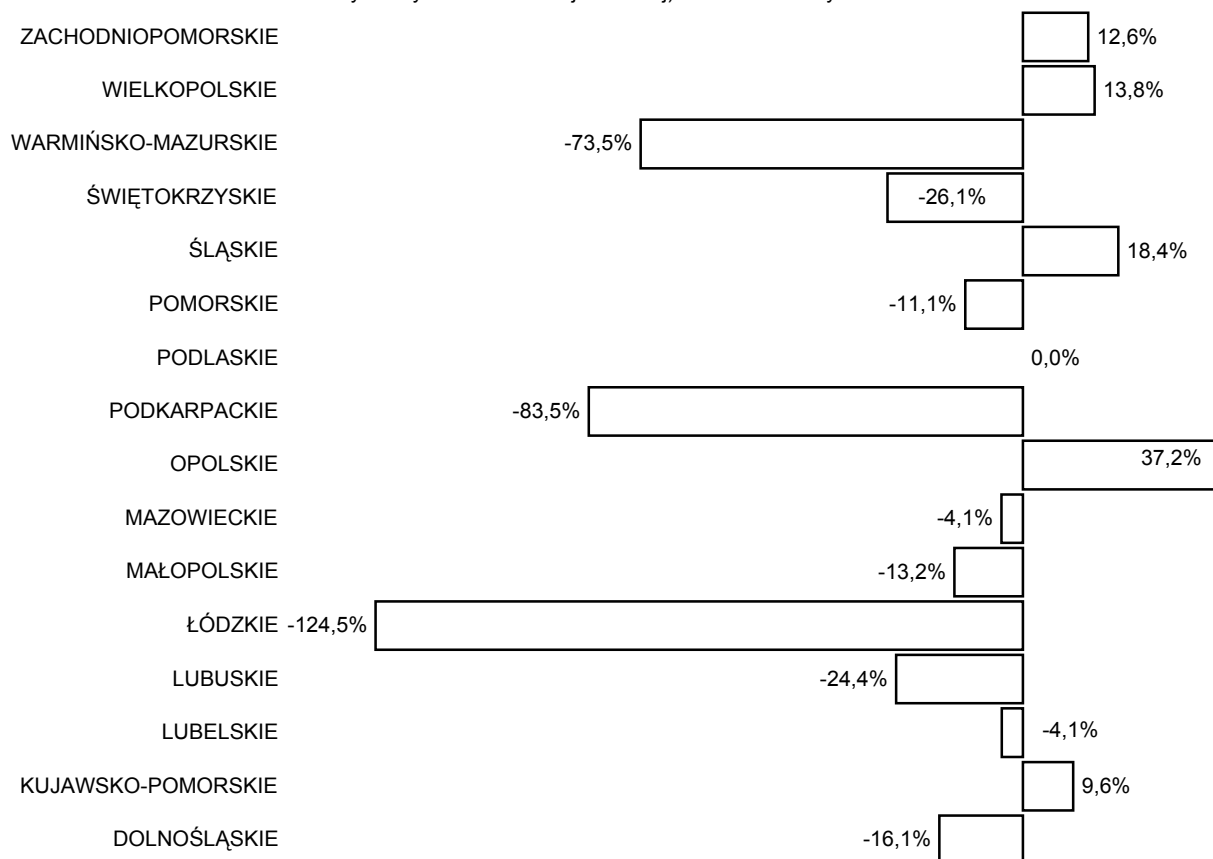
Wykres nr 51. Zmiany liczby zatrudnionych asystentów edukacji romskiej w latach szkolnych 2007/2008 i 2008/2009

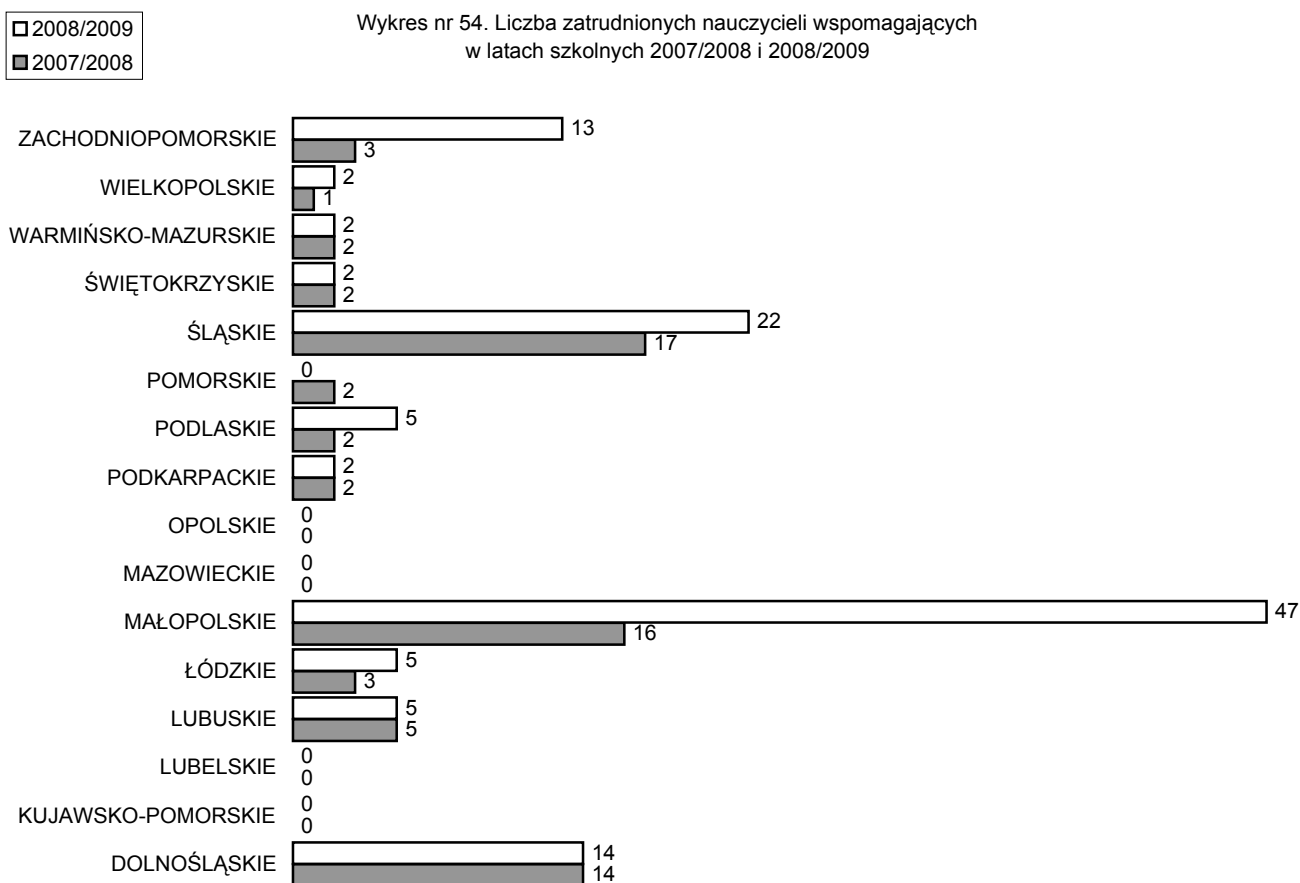
Wykres nr 52. Wskaźnik - liczba dzieci romskich realizujących obowiązek szkolny do liczby zatrudnionych asystentów edukacji romskiej w latach szkolnych 2007/2008 i 2008/2009

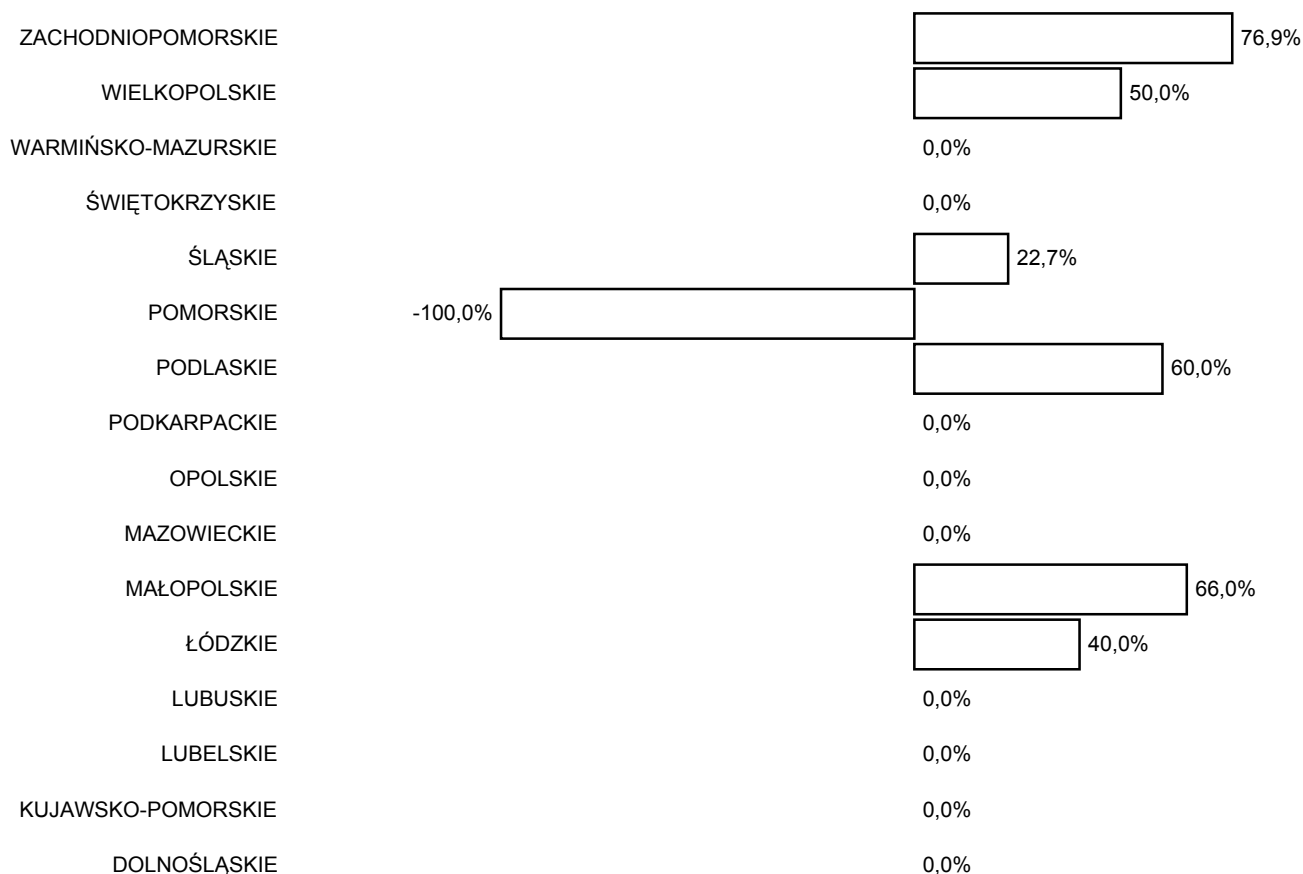
Wykres nr 53. Zmiany wskaźnika (liczba dzieci romskich realizujących obowiązki szkolne do liczby zatrudnionych asystentów edukacji romskiej) w latach szkolnych 2007/2008 i 2008/2009

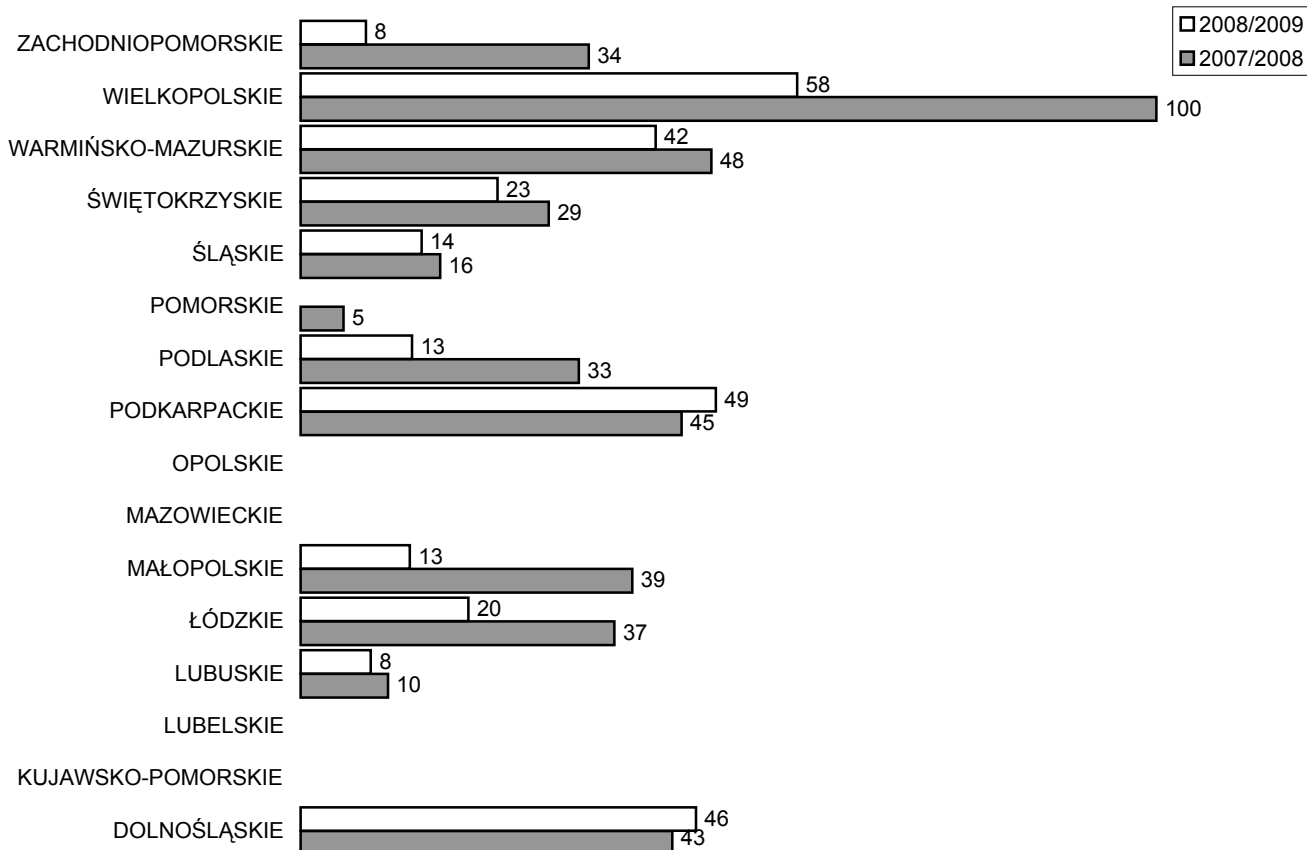
Wykres nr 54. Liczba zatrudnionych nauczycieli wspomagających w latach szkolnych 2007/2008 i 2008/2009

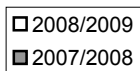
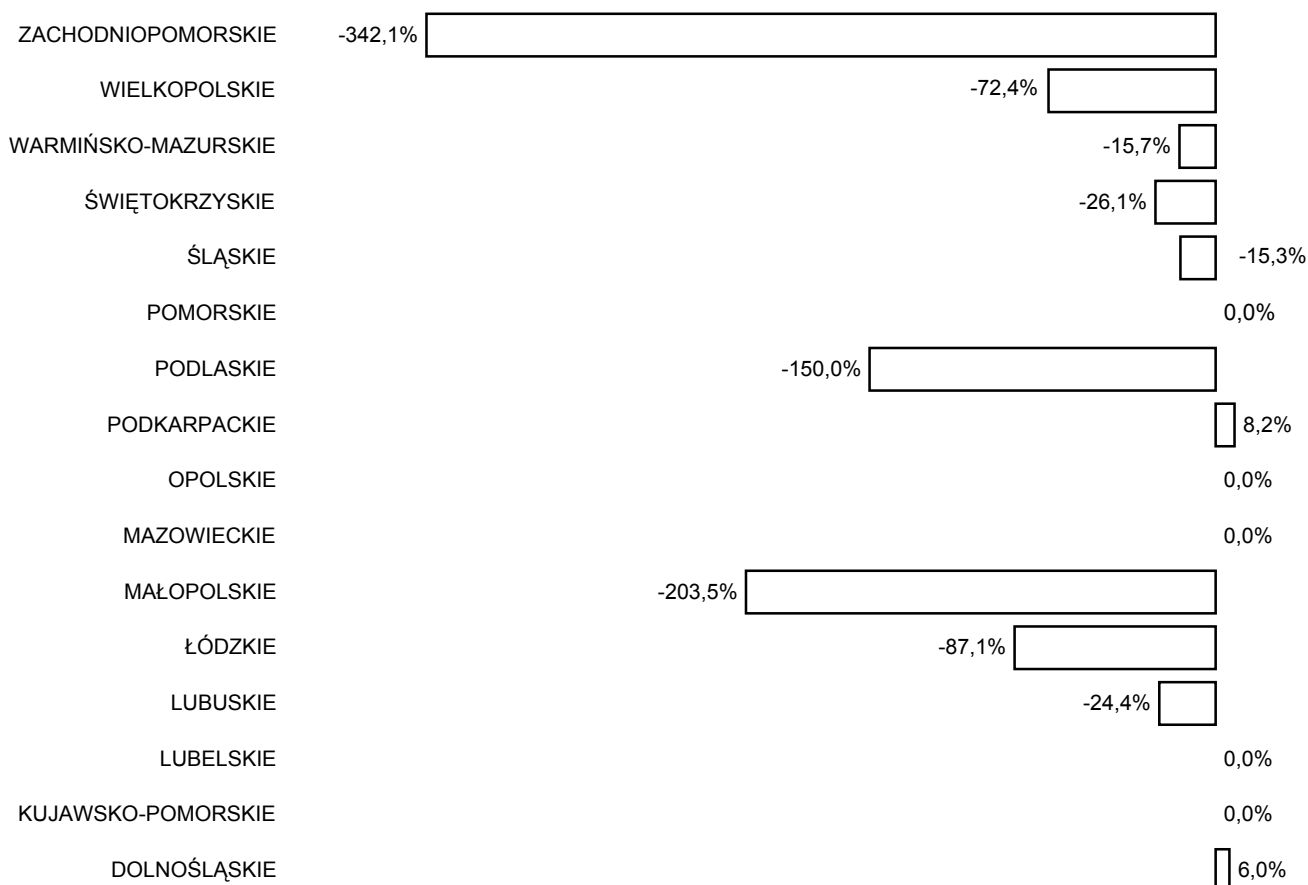
Wykres nr 55. Zmiany liczby zatrudnionych nauczycieli wspomagających w latach szkolnych 2007/2008 i 2008/2009

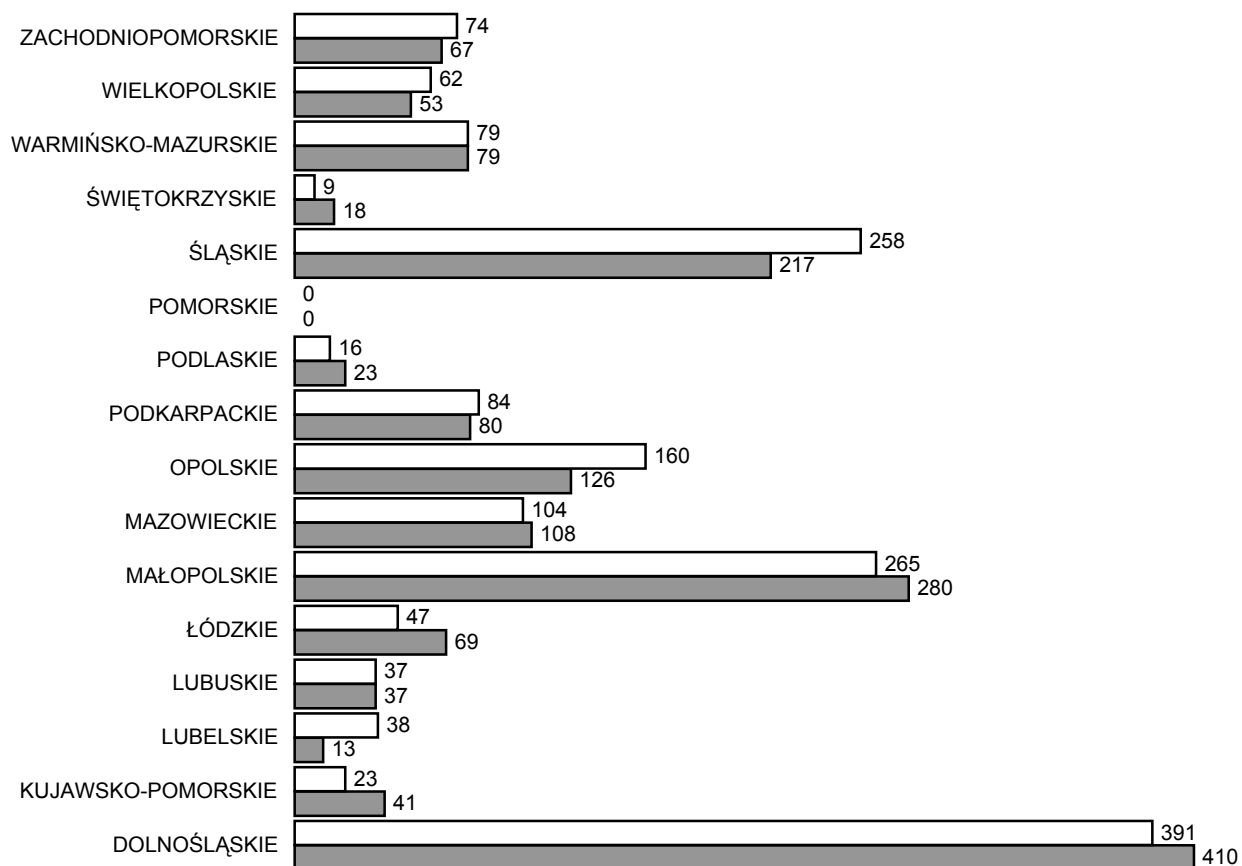
Wykres nr 56. Wskaźnik - liczba dzieci romskich realizujących obowiązek szkolny do liczby zatrudnionych nauczycieli wspomagających latach szkolnych 2007/2008 i 2008/2009

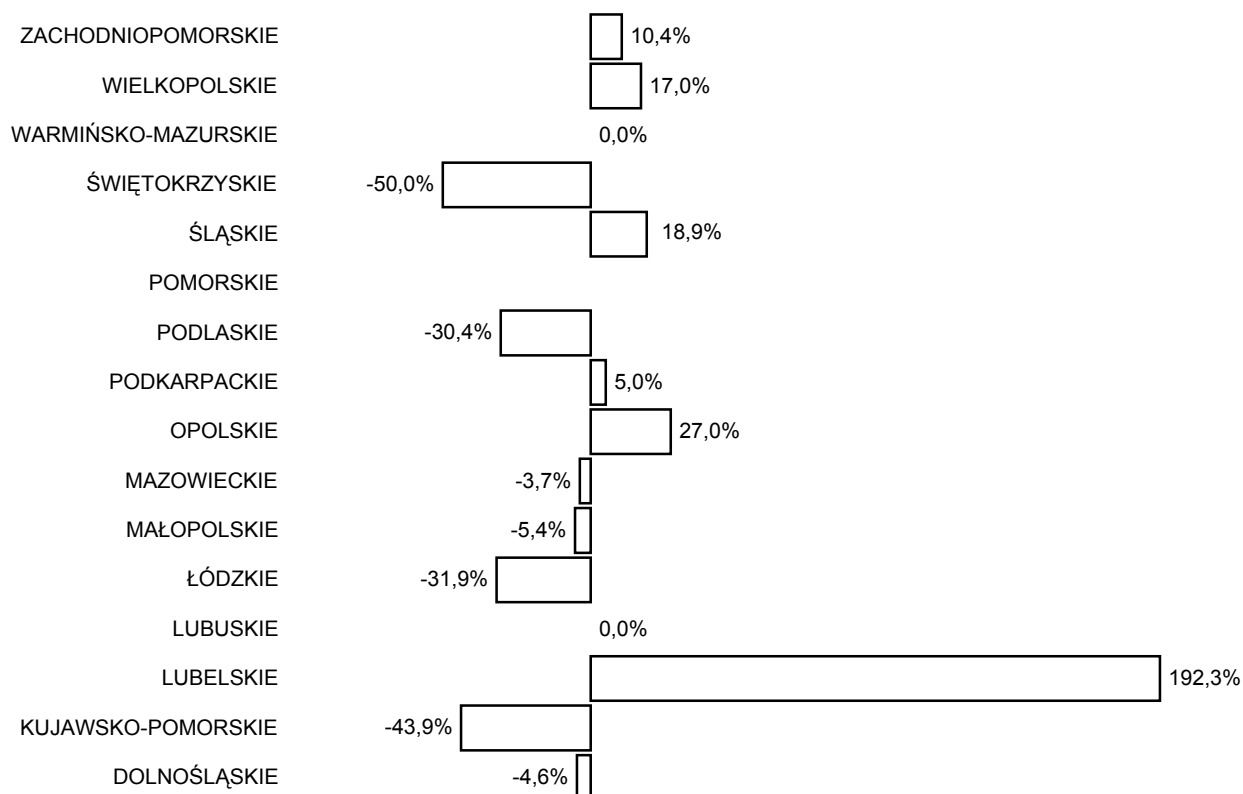
Wykres nr 57. Zmiany wskaźnika (liczba dzieci romskich realizujących obowiązek szkolny do liczby zatrudnionych nauczycieli wspomagających) w latach szkolnych 2007/2008 i 2008/2009

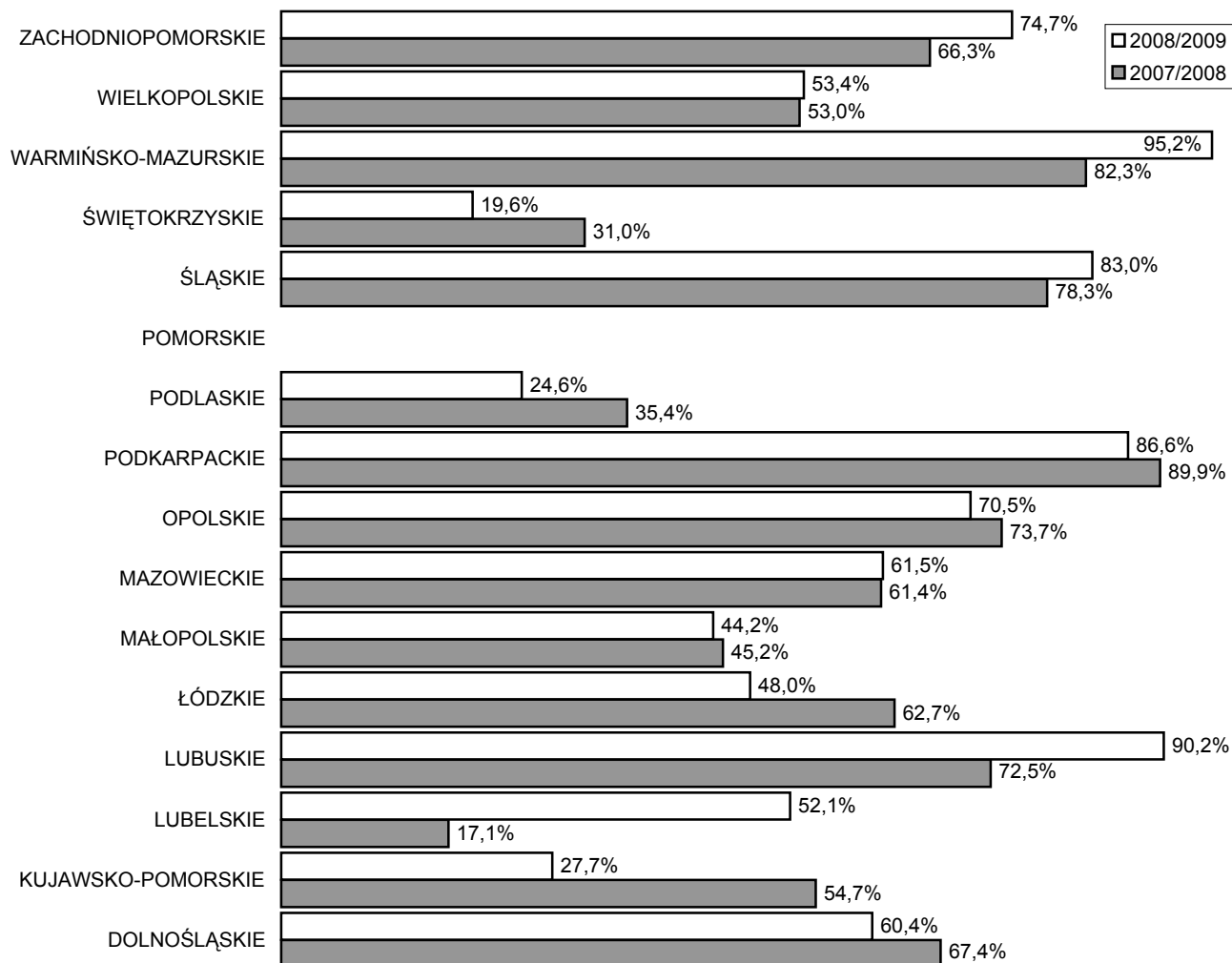
Wykres nr 58. Liczba uczniów romskich uczestniczących w zajęciach wyrównawczych w latach szkolnych 2007/2008 i 2008/2009

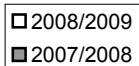
Wykres nr 59. Zmiany liczby uczniów romskich uczestniczących w zajęciach wyrównawczych w latach szkolnych 2007/2008 i 2008/2009

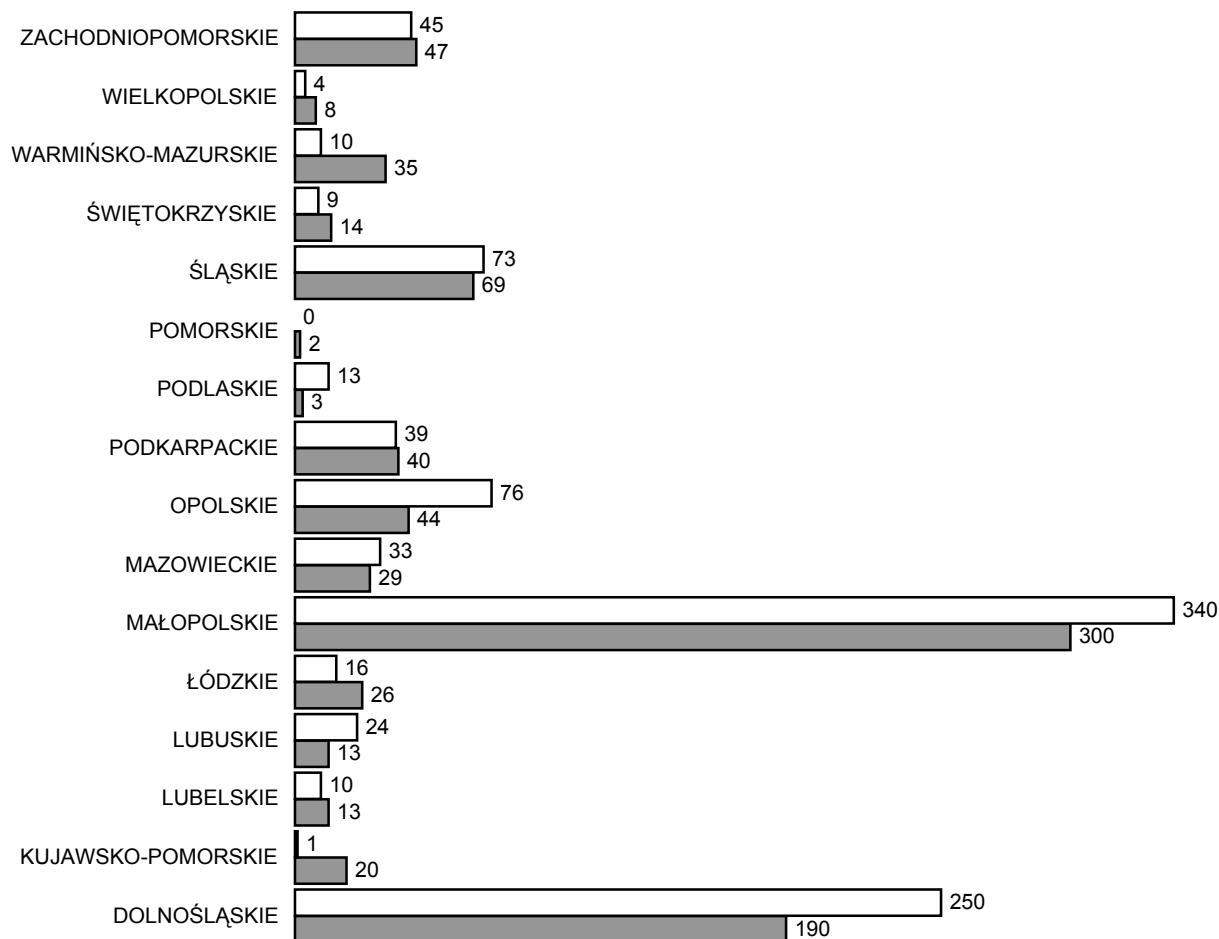
Wykres nr 60. Wskaźnik - liczba uczniów romskich uczestniczących w zajęciach wyrównawczych do liczby dzieci romskich realizujących obowiązek szkolny w latach szkolnych 2007/2008 i 2008-2009

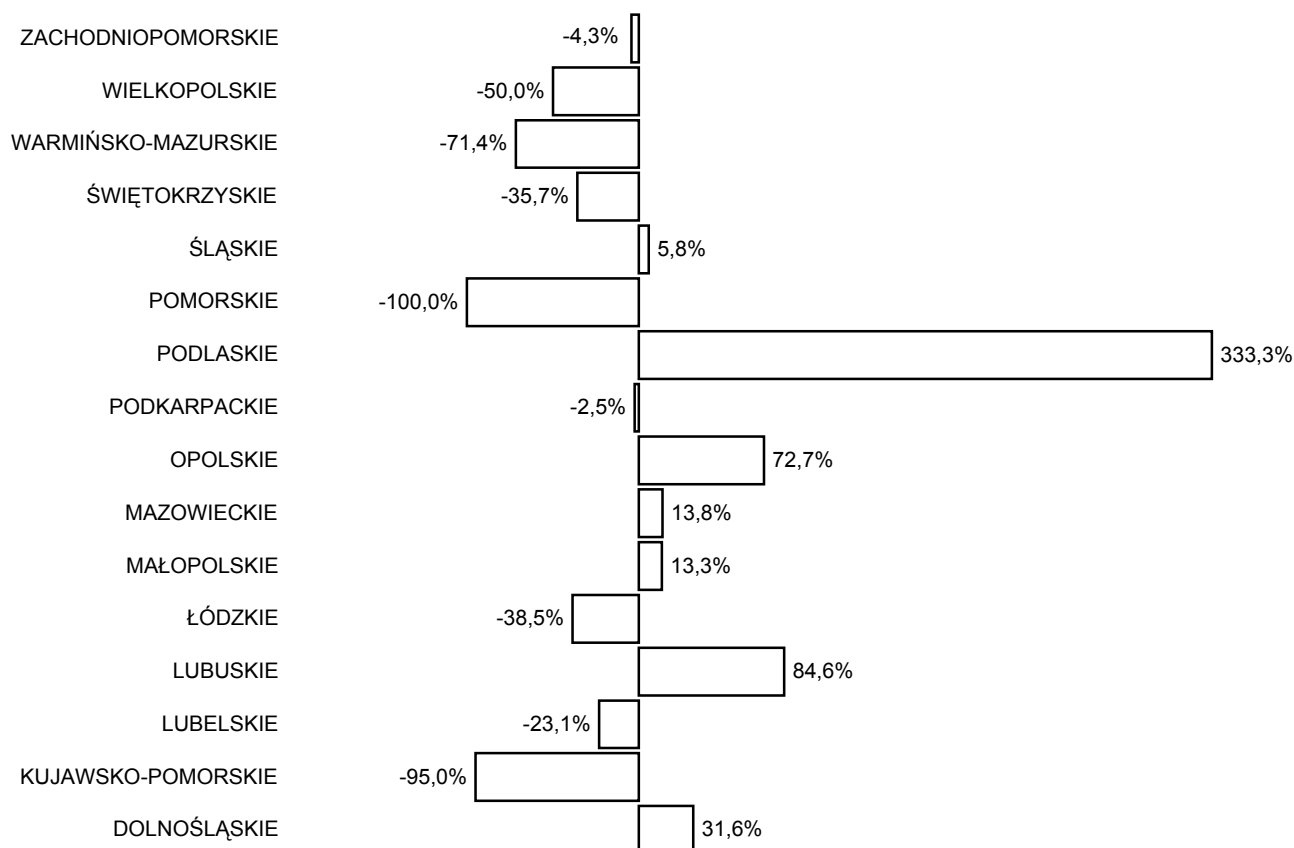

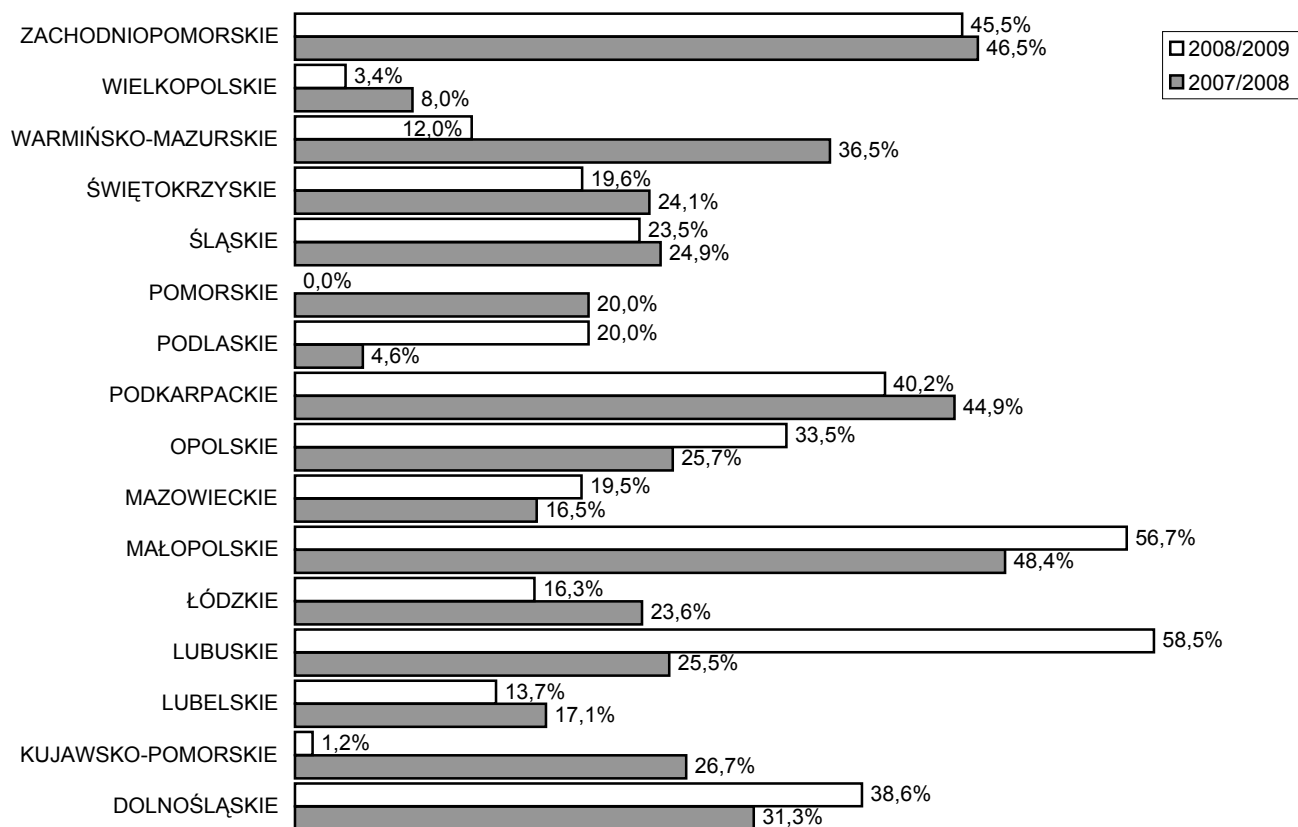
Wykres nr 61. Liczba uczniów romskich uczestniczących w zorganizowanym wycieczniku w latach szkolnych 2007/2008 i 2008/2009

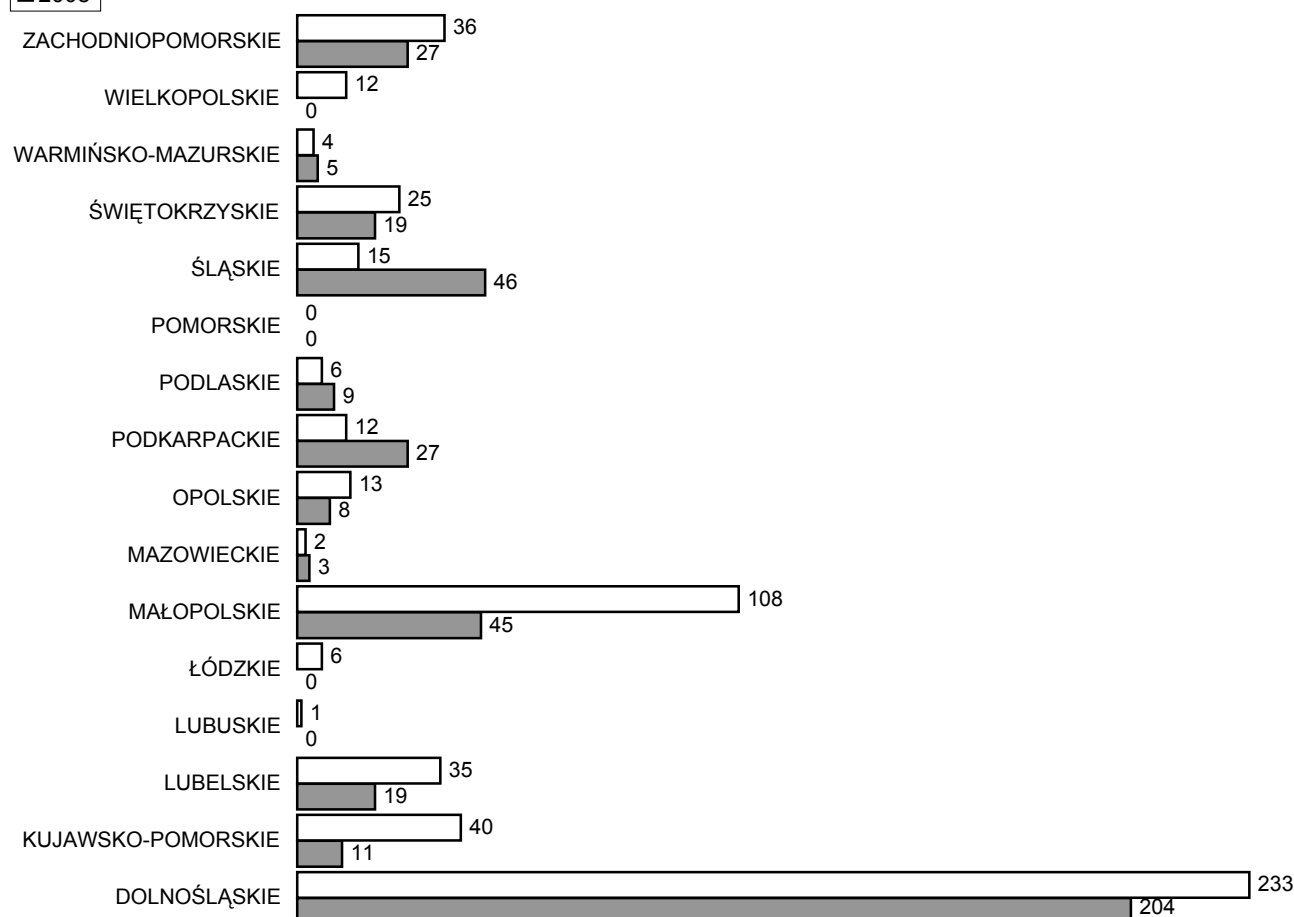
Wykres nr 62. Zmiany liczby uczniów romskich uczestniczących w zorganizowanym wycieczniku w latach szkolnych 2007/2008 i 2008/2009

Wykres nr 63. Wskaźnik - liczba uczniów romskich uczestniczących w zorganizowanym wycieczku do liczby dzieci romskich realizujących obowiązek szkolny w latach szkolnych 2007/2008 i 2008/2009

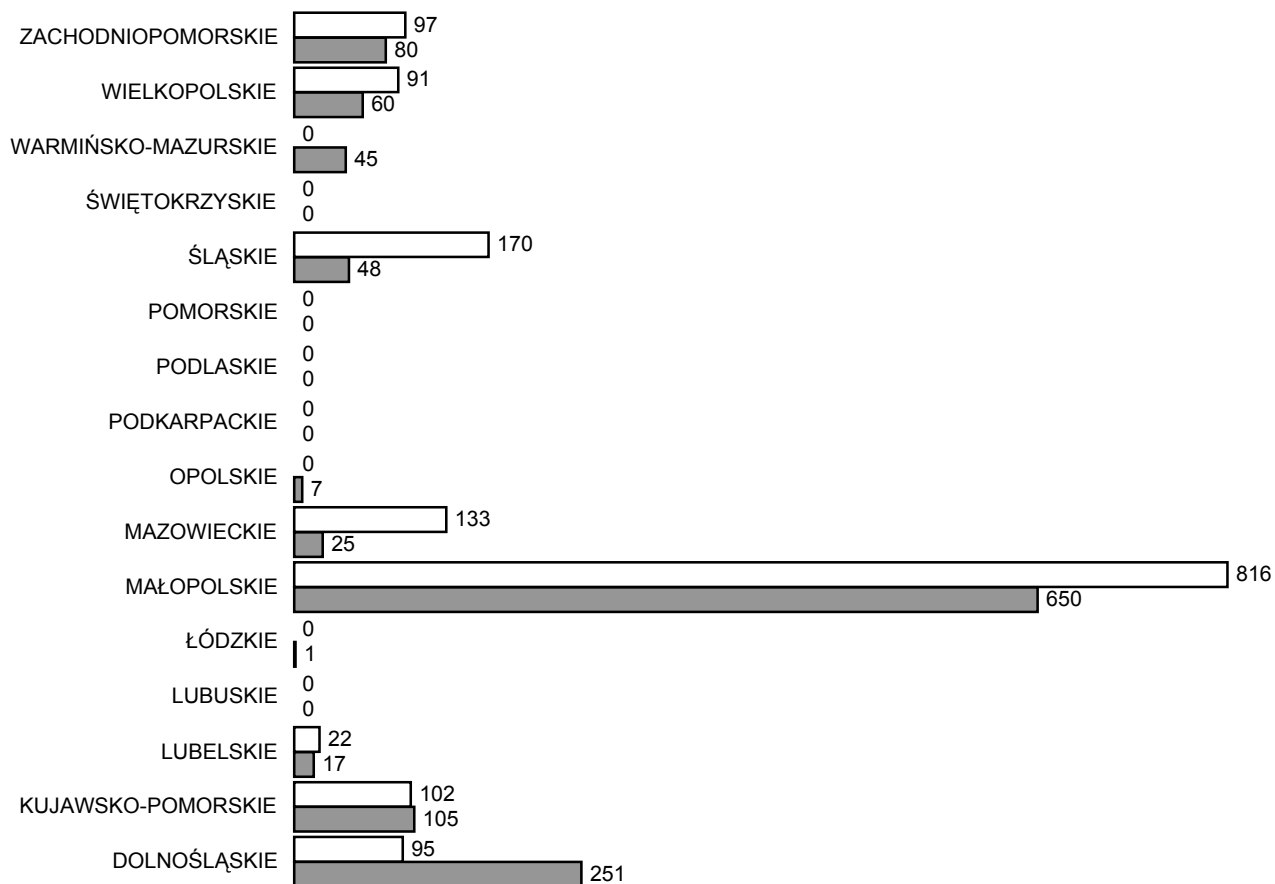

Wykres nr 64. Liczba wyremontowanych mieszkań w latach 2008 i 2009

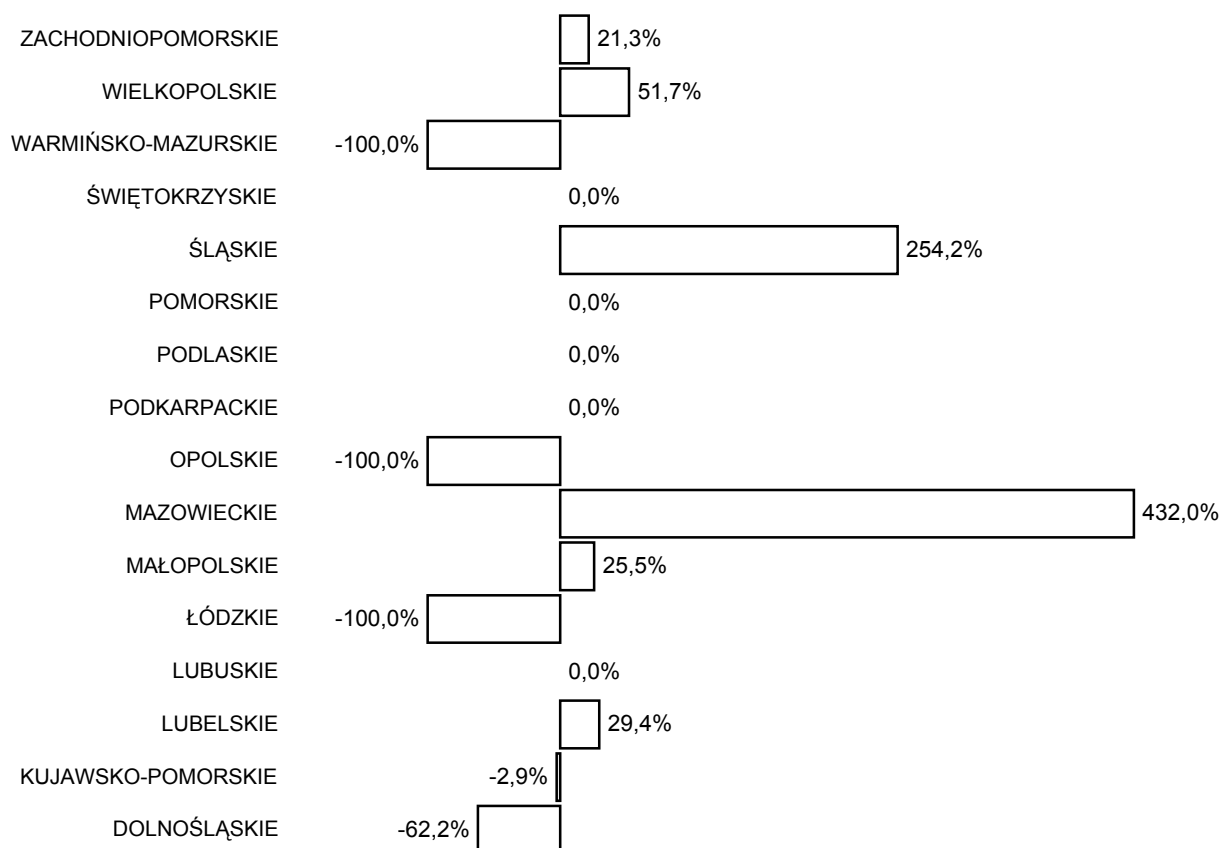

□ 2009
■ 2008

Wykres nr 65. Liczba osób objętych badaniami profilaktycznymi lub szczepieniami ochronnymi w latach 2008 i 2009

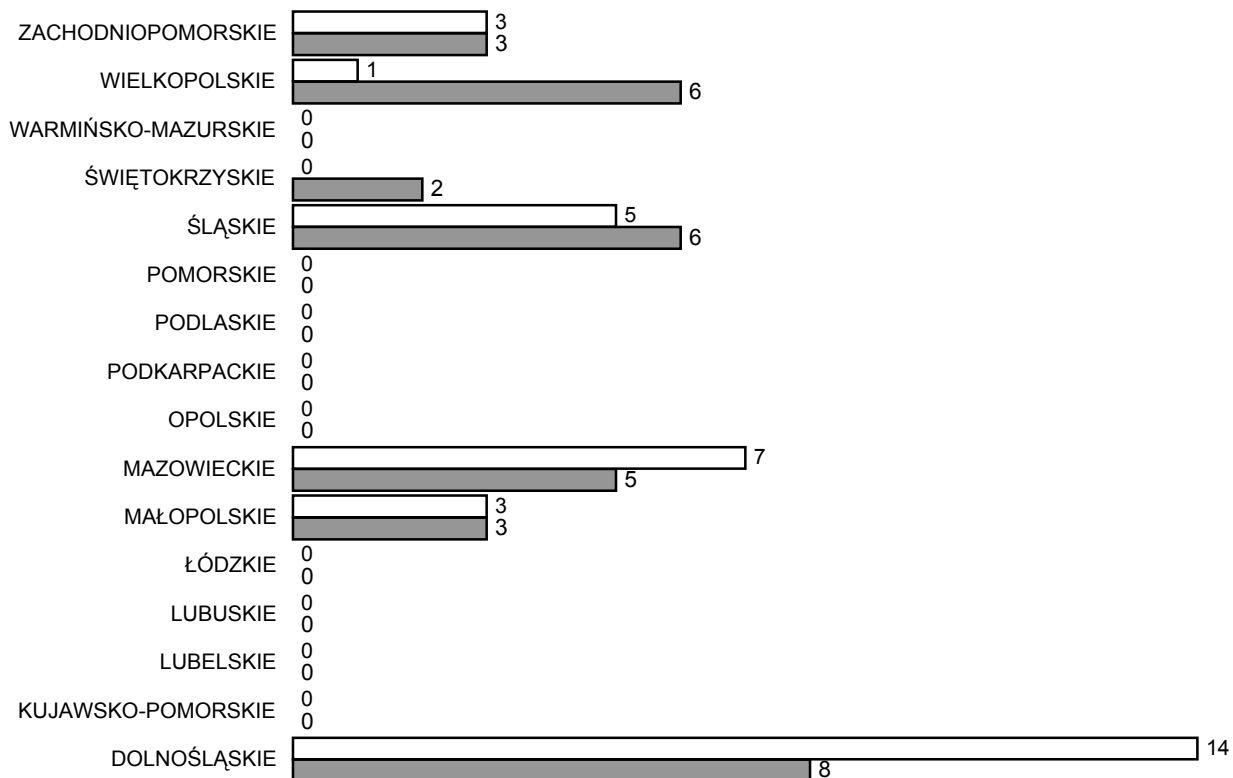

Wykres nr 66. Zmiany liczby osób objętych badaniami profilaktycznymi lub szczepieniami ochronnymi w latach 2008 i 2009

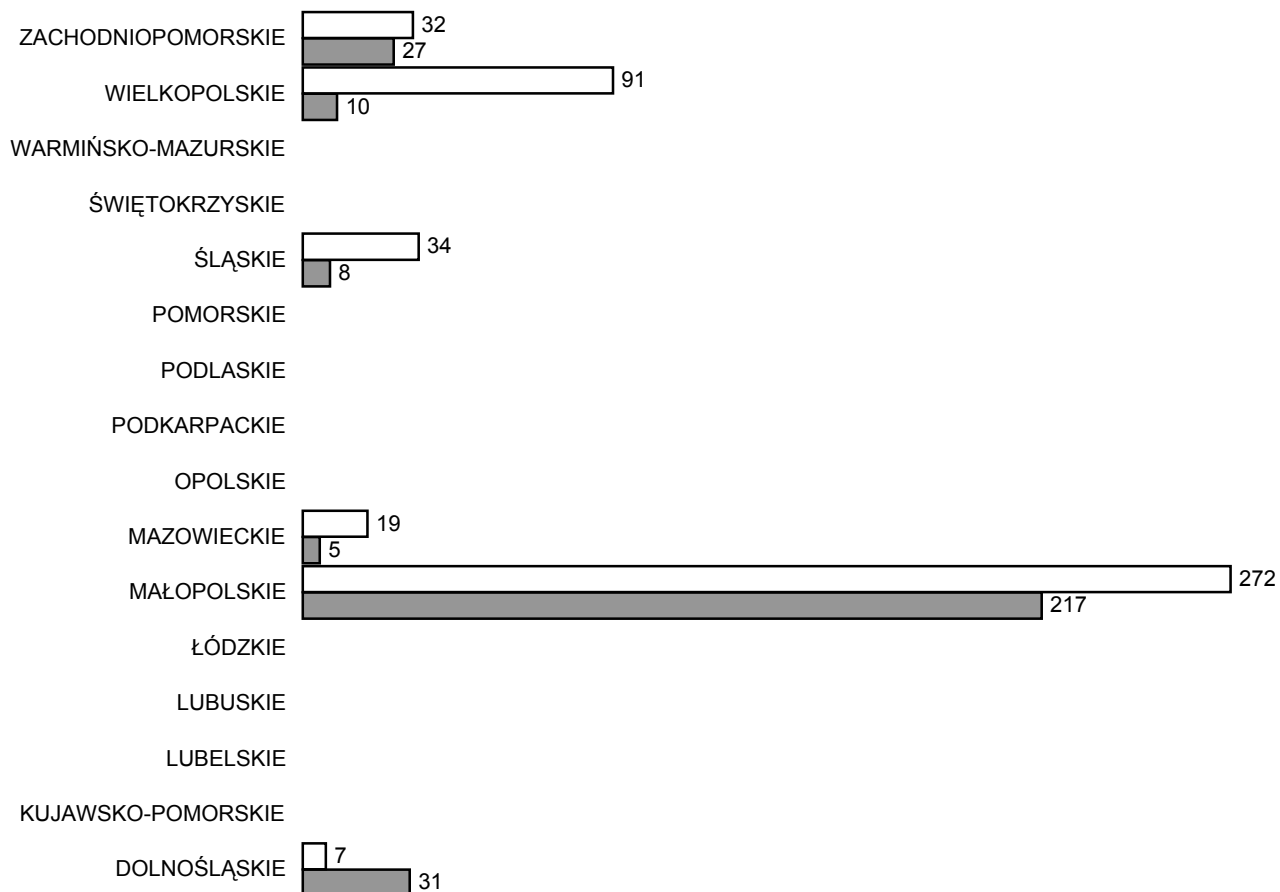

Wykres nr 67. Liczba pielęgniarek środowiskowych zatrudnionych w środowisku romskim w latach 2008 i 2009

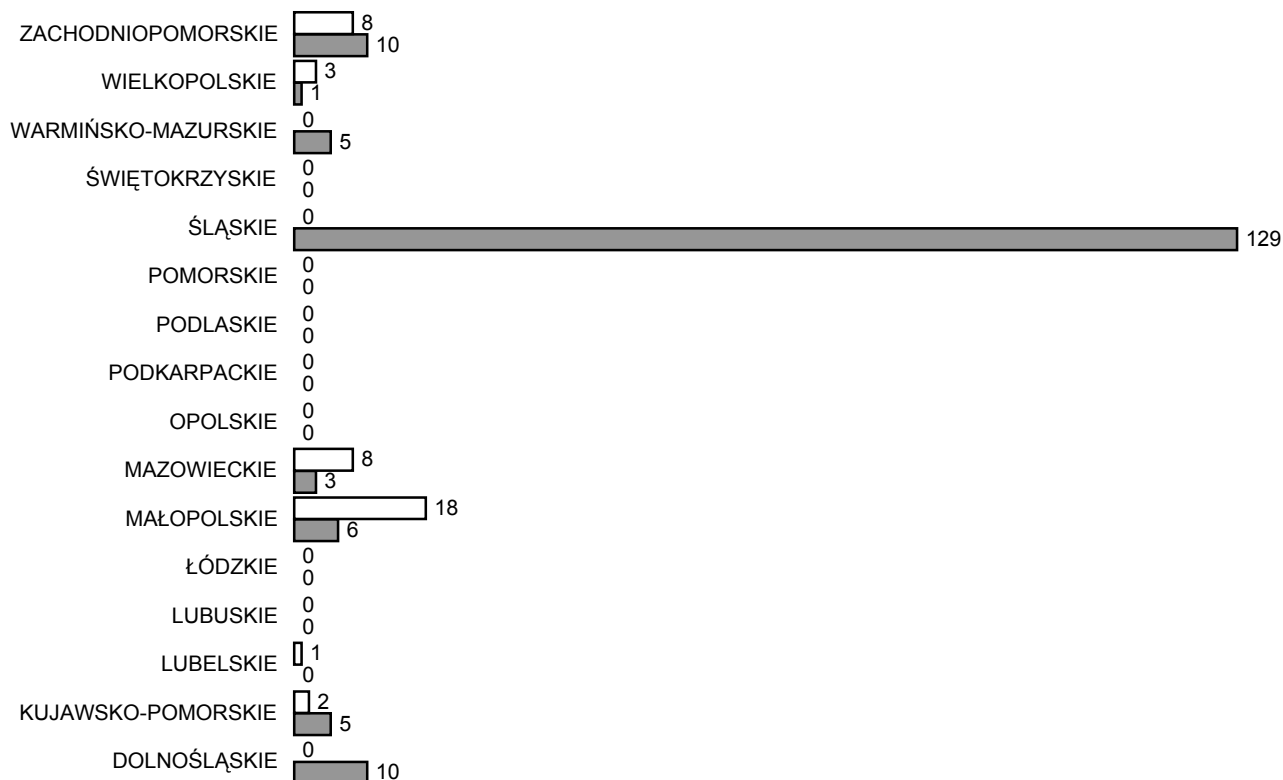

Wykres nr 68. Wskaźnik - liczba Romów objętych badaniami profilaktycznymi lub szczepieniami ochronnymi do liczby zatrudnionych pielęgniarek środowiskowych w latach 2008 i 2009

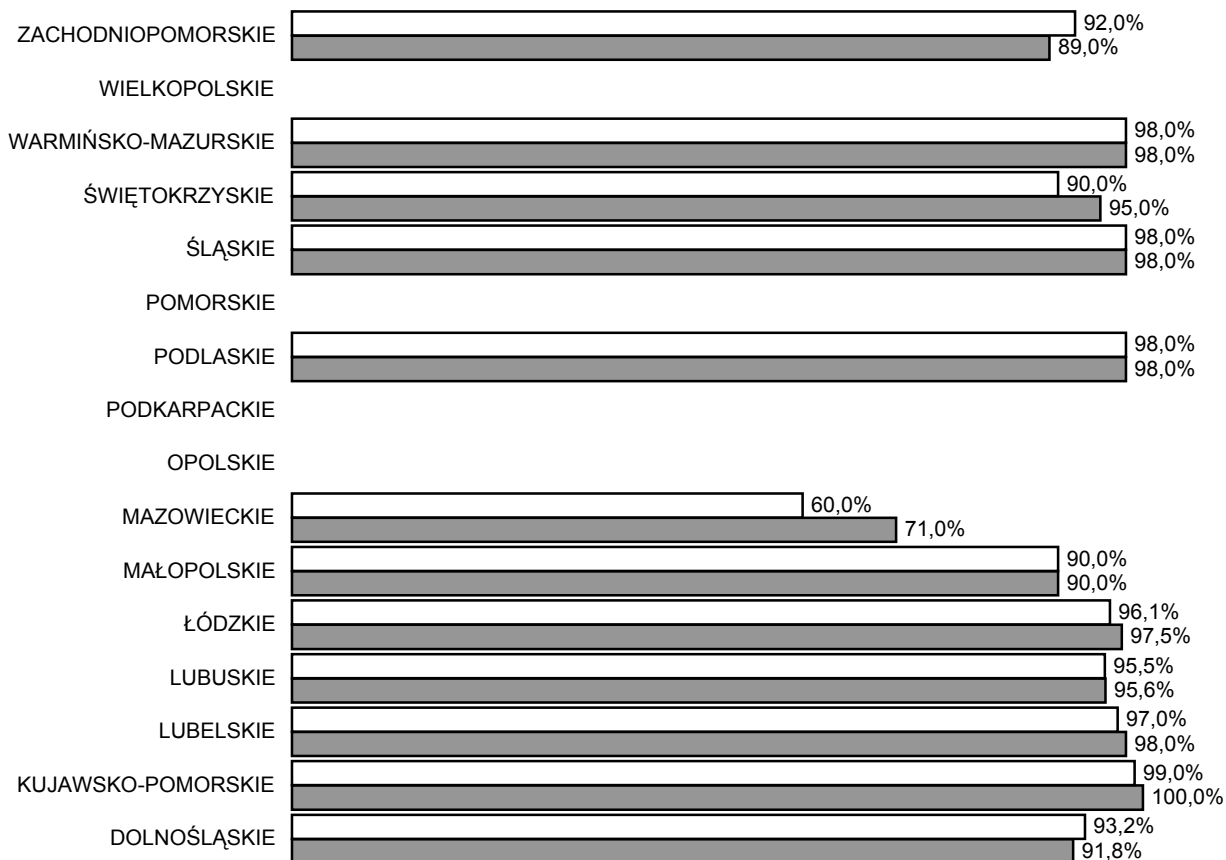
□ 2009
■ 2008

Wykres nr 69. Liczba "białych dni" zorganizowanych w środowisku romskim w latach 2008 i 2009

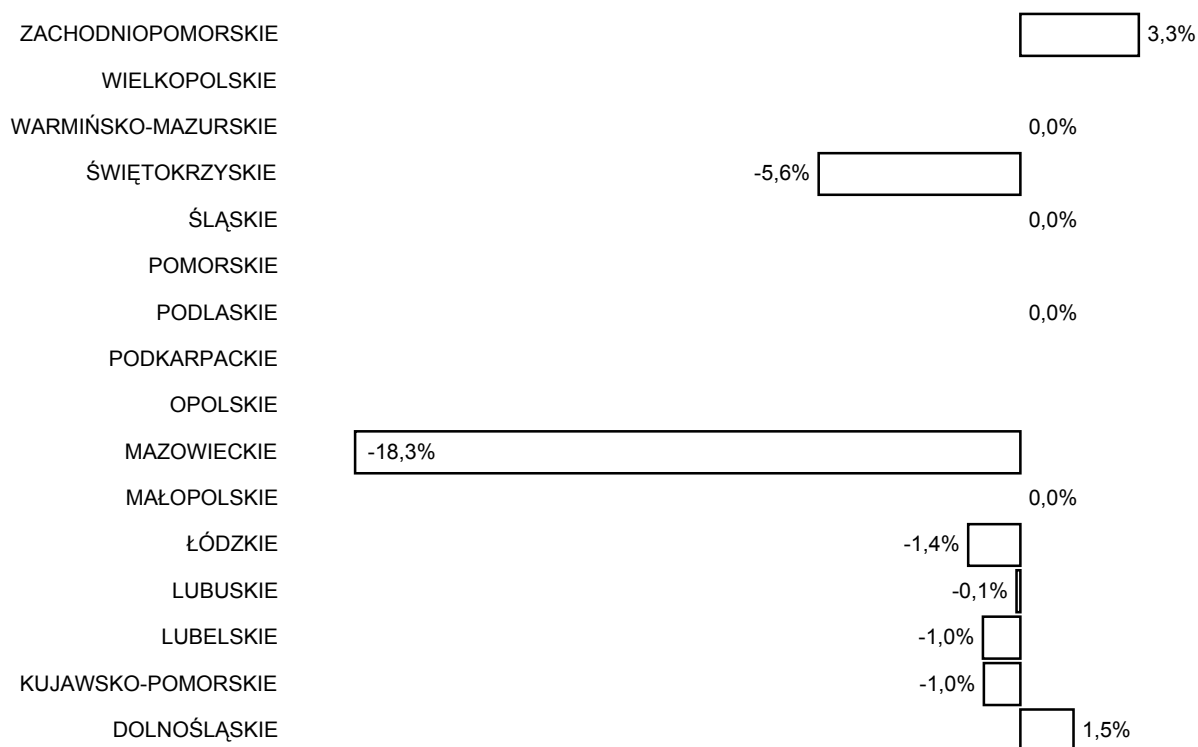
□ 2009
■ 2008

Wykres nr 70. Stopa bezrobocia wśród Romów w latach 2008 i 2009

UWAGA: brak wartości liczbowych przy nazwie województwa oznacza brak danych

Wykres nr 71. Zmiany stopy bezrobocia wśród Romów w latach 2008 i 2009

UWAGA: brak wartości liczbowych przy nazwie województwa oznacza brak danych

Wykres nr 72. Liczba Romów objętych szkoleniami podnoszącymi i zmieniającymi kwalifikacje zawodowe w latach 2008 i 2009

